

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

ASUTUSKESKUSTAISTELUKOULUTUS SUOMEN PUOLUSTUSVOIMISSA 1945–1989

Pro-gradu -tutkielma

Kadetti
Jari Rikkonen

Kadettikurssi 92
Jääkäriopintosuunta

Maaliskuu 2009

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi	Linja	
Kadettikurssi 92	Jalkaväkilinja, jääkäriopintosuunta	
Tekijä		
Kadetti Jari Rikkonen		
ASUTUSKESKUSTAISTELUKOULUTUS SUOMEN PUOLUSTUSVOIMISSA 1945–1989		
Oppiaine, johon työ liittyy	Säilytyspaikka	
Sotahistoria	Kurssikirjasto (MPKK:n kirjasto)	
Aika	Tekstisivuja	Liitesivuja
Maaliskuu 2009	99	1
TIIVISTELMÄ		
<p>Suomen puolustusvoimissa annettu asutuskeskustaistelukoulutus vuoden 1945 jälkeen on harvemmin tutkittu aihe. Toinen maailmansota osoitti, että taistelut asutuskeskuksissa kuuluivat erottamattomasti nykyaikaiseen taistelukenttään. Neuvostoliiton asema Itämeren alueen ainoana sotilasmahtina ja Porkkalan tukikohdan vuokraus Neuvostoliitolle muodostivat sotilaallisen uhkan niin valta-kunnan pääkaupungille kuin koko Etelä-Suomelle. Suomen itärajan siirtyminen lännemmäksi toi lisäksi useita asutuskeskuksia rajan läheisyyteen.</p> <p>Tässä tutkimuksessa on selvitetty miten asutuskeskustaistelukoulutus on kehittynyt Suomen puolustusvoimissa vuosien 1945–1989 välisenä aikana. Taustan tutkimukselle muodostaa koulutuksen yleinen kehittyminen tutkittavana olevana ajanjaksona. Lähdeaineina tutkimuksessa on käytetty Kansallisarkiston, Sörnäisten toimipisteen julkista lähdemateriaalia ja koulutuksen yleisestä kehittämisestä kirjoitettua kirjallisuutta.</p> <p>Tutkimuksessa selvisi, että sotien jälkeen annettu asutuskeskustaistelukoulutus on ollut hyvin vähäistä 1980-luvun puoleen väliin saakka. Vuonna 1979 Afganistanin miehitykseen liittynyt Kabulin valtaus osoitti miten suurvalta lamauttaa yhdellä erikoisoperaatiolla valtion päätöksentekokyvyn. Sen seurauksena syntyi tarve kouluttaa pääkaupunkiseudulla toimimaan kykeneviä joukkoja.</p>		
AVAINSANAT		
Asutuskeskustaistelu, kaupunkisodankäynti, kaupunkisodankuva, ohjesääntö		

SISÄLLYS

ASUTUSKESKUSTAISTELUKOULUTUS SUOMEN PUOLUSTUSVOIMISSA 1945–1989	1
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset ja viitekehys	2
1.2 Tutkimusmenetelmät, alkuhypoteesi ja tutkimuksen rajaaminen	4
1.3 Lähdeaineisto ja lähdekritiikki	7
2 PERUSTEET ASUTUSKESKUSTAISTELUKOULUTUKSELLE — JOHDATUS PUOLUSTUSVOIMIEN KOULUTUSJÄRJESTELMÄÄN	10
2.1 Sotakokemukset asutuskeskustaistelusta	11
2.2 Sotakokemusten kerääminen ja varuskuntakeskustelut.....	14
2.3 Rauhanajan koulutukseen suuntaviivoja.....	19
2.4 Koulutusosasto ja jalkaväkitoimisto.....	30
2.5 Ohjesääntötyö.....	31
2.6 Asutuskeskustaistelun erityispiirteitä	34
3 PUOLUSTUSASEMAT 1945–1952 — TAISTELUA ASUTUSKESKUKSESTA ..	37
3.1 Uhkakuva ja sodan luonne	37
3.2 Koulutuskäskyt ja ohjeet.....	40
3.3 Asutuskeskustaistelukoulutus	45
3.3.1 Koulutustarkastukset.....	45
3.3.2 Kadettien opetussuunnitelmat	49
3.3.3 Hyrylän kokeiluosasto – asutuskeskustaistelukoulutusta sisäisen järjestyksen turvaamiseksi	50
4 PUOLUSTUSVYÖHYKKEISTÄ ALUEELLISEEN TAISTELUUN 1953–1979 — TAISTELUA ASUTUSKESKUKSESTA	53
4.1 Uhkakuva ja sodan luonne	53
4.2 Koulutuskäskyt ja ohjeet.....	58
4.3 Asutuskeskustaistelukoulutus	61
4.3.1 Koulutustarkastukset.....	61
4.3.2 Kadettien opetussuunnitelmat	65
4.3.3 Varusmieskoulutus	66
4.3.4 Kertausharjoitukset.....	67
5 ALUEELLISEN PUOLUSTUKSEN KEHITTÄMINEN 1980–1989 — TAISTELUA ASUTUSKESKUKSESSA	69
5.1 Uhkakuva ja sodan luonne	69
5.2 Koulutuskäskyt ja ohjeet.....	70
5.3 Asutuskeskustaistelukoulutukselle luodaan perusteet.....	77
5.3.1 Asutuskeskustaistelun oppaat.....	80
5.3.2 Asutuskeskustaistelukoulutuksen pysyväismääräykset	83
5.3.3 Opetusmateriaali.....	86
5.3.4 Pahkajärven asutuskeskustaistelurata	87
5.4 Asutuskeskustaistelukoulutus	89
5.4.1 Koulutustarkastukset.....	89
5.4.2 Kadettien opetussuunnitelmat	90
5.4.3 Kertausharjoitukset.....	91
5.4.4 Kaartin Pataljoona	91
5.4.5 Valpas-89 — asutuskeskustaistelua pääkaupunkiseudulla	92
6 AJATUKSIA ASUTUSKESKUSTAISTELUSTA JA SEN KOULUTTAMISESTA SUOMEN PUOLUSTUSVOIMISSA VUOSINA 1945–1989	96
7 LÄHTEET	
LIITTEET	

ASUTUSKESKUSTAISTELUKOULUTUS SUOMEN PUOLUSTUSVOIMISSA 1945–1989

1 JOHDANTO

Toinen maailmansota osoitti, että taistelut asutuskeskuksissa kuuluivat erottamattomasti nykyaikaiseen taistelukenttään. Neuvostoliiton asema Itämeren alueen ainoana sotilasmahtina ja Porkkalan tukikohdan vuokraus Neuvostoliitolle muodostivat sotilaallisen uhkan niin valtakunnan pääkaupungille kuin koko Etelä-Suomelle. Suomen itärajan siirtyminen lännemmäksi toi lisäksi useita asutuskeskuksia rajan läheisyyteen.¹

Väestön keskittyminen 1960-luvulta alkaneen muuttoliikkeen seurauksena asutuskeskuksiin, on muuttanut merkittäväällä tavalla taistelun arvioitavaa kuvaa. 1980-luvulle tultaessa asutuskeskusten lukumäärä on maassamme lisääntynyt ja niiden koko, asukasmäärä ja pinta-ala kasvanut. Tapahtunut kehitys on korostanut asutuskeskusten sotilaallista merkitystä.²

Asutuskeskustaistelu ei ole mikään uusi osa-alue suomalaisessa taktiikassa. Ensimmäisiä tutkimuksia kaupunkisodankäynnistä tehtiin jo 1920-luvulla ja aihetta on käsitelty kuluneiden vuosikymmenien saatossa tasaisesti, joskin harvakseltaan. 1990-luvulta alkaen on asutuskeskustaistelua koskeva tutkimus lisääntynyt merkittävästi. Tehdyt tutkimukset ovat kuitenkin kohdistuneet enimmäkseen taktiikkaan. Sotiemme jälkeen tapahtunutta asutuskeskustaistelukoulutuksen kehittymistä Suomen Puolustusvoimissa ei sen sijaan ole aikaisemmin tutkittu.

¹Tynkkynen Vesa:Hyökkäyksestä puolustukseen, Nettopaino Oy, Joutsa 1996, Sivu 327. Vrt. Nordberg Erkki: Arvio ja ennuste, RT-Print Oy, Pieksämäki 2003, sivu 233. Porkkala oli paljon lähempänä kuin Hanko. Sieltä oli panssaroiduilla ja moottoroiduilla joukoilla vain tunnin ajomatka valtioneuvoston linnan ja eduskuntatalon eteen.
²Hämäläinen, Markku: Puolustustaistelun erityispiirteitä asutuskeskuksessa, artikkeli, Jalkaväen vuosikirja 1985 XVI. Vaasa Oy, Vaasa 1985. sivu 185

1.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset ja viitekehys

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää asutuskeskustaistelukoulutuksen kehitys Suomen puolustusvoimissa sotien jälkeen. Tutkimusongelmana on: miten asutuskeskustaistelukoulutus on kehittynyt Suomen puolustusvoimissa vuosina 1945–1989? Tutkimuksen lähtökohtana ovat kolme julkaistua opasta asutuskeskustaistelusta vuosilta 1951, 1985 ja 1986. Ensimmäinen asutuskeskustaistelun opas viittaisi toiseen maailmansotaan ja sen jälkeisiin vuosiin. Jälkimmäiset siihen, että 1980-luvun alussa on tapahtunut jotain, mikä jälleen on korostanut kaupunkisodankäynnin merkitystä.

Tutkimustyö on aloitettu käsiteltävän aikakauden laajan asiakirja- ja kirjallisuuslähteiden sekä asutuskeskustaisteluun liittyvien viitteiden taustatutkimuksella. Taustatutkimuksella löytyneen asutuskeskustaistelua käsittelevän aineiston perusteella ovat muodostuneet tutkimuskysymykset ja dispositio. Tutkimusongelmaa täydennetään viidellä alakysymyksellä. Alakysymykset ovat seuraavat:

- Miten uhkakuvan ja sodan luonteen muuttuminen on vaikuttanut asutuskeskustaistelukoulutukseen?
- Miten asutuskeskustaistelukoulutusta on ohjeistettu Pääesikunnan koulutuskäskeillä ja -ohjeilla?
- Miten asutuskeskustaistelua on koulutettu tutkittavana olevana ajan jaksena?
- Mitkä tapahtumat ovat vaikuttaneet asutuskeskustaistelukoulutuksen korostumiseen?
- Mihin perustuvat julkaistut asutuskeskustaistelun oppaat?

Tutkimusaihetta lähestytään tarkastelemalla puolustusvoimien tehtävää; Suomen sotilaallista puolustamista ja siihen kuuluvien maa-alueiden, vesialueiden ja ilmatilan valvomista sekä alueellisen koskemattomuuden turvaamista.³ Suomen sotilaallinen puolustaminen edellyttää valmiutta sodankäyntiin. Puolustusvalmiuden saavuttamien muodostuu useista osakokonaisuuksista, joista osa voidaan pelkistettynä esittää alla olevassa kuvassa 1.⁴

³ http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20070551_24.1.2009. Laki puolustusvoimista. Annettu Helsingissä 11 päivänä toukokuuta 2007.

⁴ Kenttäohjesääntö Yleinen osa 2008, Edita Prima Oy, Helsinki 2007, Sivut 26–32

<i>SUUNNITTELU</i>	<i>HENKILÖSTÖ</i>
<i>MATERIAALI</i>	<i>KOULUTUS</i>

KUVA 1. Puolustusvalmiuden saavuttamiseen liittyvät osakokoukset

Uhkakuva on sotilaallisen puolustuksen suunnittelun peruste.⁵ Yksinkertaistettuna voidaan sanoa uhkakuvan vastaavan kysymykseen: millaista vihollista vastaan valmistaudutaan taistelemaan. Ohjesäännöissä tuodaan esille vallitseva uhkakuva sekä muutokset sodan käynnissä, sodan luonne. Uhkakuvaan perustuva operatiivinen suunnittelutyö aloittaa toiminnan, jonka loppuunsaattaminen eli puolustusvalmiuden saavuttaminen, kestää vuosia. Puolustusvalmiuden kehittämiseen kuuluvat muun muassa perustamisen valmistelu, henkilöstön koulutus, keskitys- ja materiaalisiirtojen valmistelu sekä suunnitelmien testaus⁶.

Tutkittavassa ajanjaksossa on tehtävän toteuttamisen perustana ollut maavoimapohjainen, yleiseen asevelvollisuuteen ja suureen koulutettuun reserviin perustuva puolustusjärjestelmä.⁷ Puolustusvalmius konkretisoituu puolustusjärjestelmänä, joka Suomessa on toteutettu 1950-luvulta lähtien alueellisen puolustuksen periaatteella. Kenraali Ermei Kanninen on kirjassaan ”Vuodet myrskyn varjossa” kuvannut alueellisen puolustusjärjestelmän kehitystyötä seuraavasti:

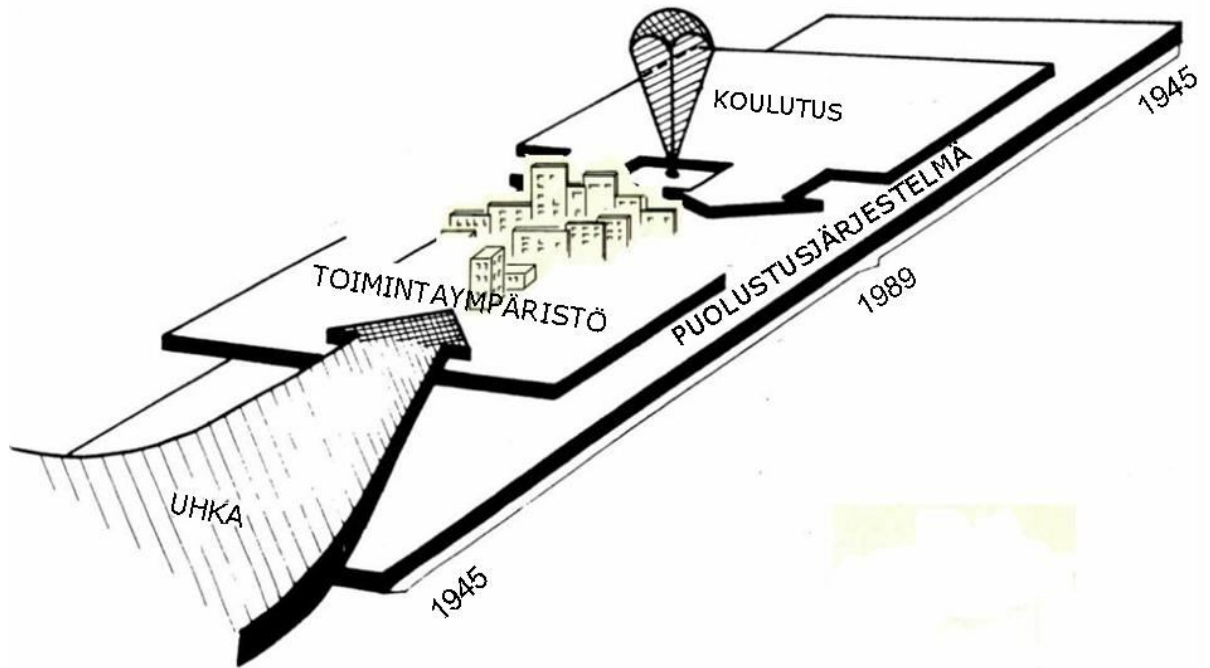
”Kun perusidea on kehitetty, luodaan sitä vastaava alueorganisaatio. Sitten kehitetään operaatioidea ja taktiikka. Ne tulevat kirjalliseen muotoon ”yleisenä kenttäohjesääntönä” ja operatiivisina suunnitelmina sekä käskyinä. Samanaikaisesti tarkastetaan sodan ajan joukkojen vahvuudet sekä tehdään tarvittavat muutokset liikekannallepanosuunnitelmiin. Sitten alkaa muiden ohjesääntöjen ja oppaiden uusiminen sekä koulutusohjeiden antaminen sotakouluille ja joukoille. Kun sitten 5-10 vuotta on koulutettu ja kokeiltu asioita erilaatuisissa harjoituksissa, voidaan olettaa puolustusvalmiuden palanneen sille tasolle, millä se oli ennen muutoksien alkua”⁸

⁵ Kanninen Ermei: Suomen sotilaallinen doktriini, luku kirjasta Strategian käsikirja, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1983, sivu 189

⁶ Jouko, Petteri: Porkkalan sotilasstrateginen asema, artikkeli teoksesta Porkkala—Tapahtumien keskellä, Edita Prima Oy Helsinki 2007, sivut 67 ja 75-76

⁷ Kanninen, 1983, Sivut 190. Järjestelmä on edelleenkin käytössä.

⁸ Kanninen Ermei: Vuodet myrskyn varjossa, Otava, Keuruu 1996, sivu 173.

KUVA 2 Tutkimuksen viitekehys

Tutkimuksen viitekehukseen on lainattu vuoden 1969 Kenttäohjesäännön yleisen osan käsikirjoituksen liitteessä olevaa kuvaa alueellisen puolustuksen periaatteesta. Viitekehyksessä esitetään pelkistetysti asutuskeskustaistelun kouluttamisen kehittämiseen vaikuttaneita tekijöitä.

1.2 Tutkimusmenetelmät, alkuhypoteesi ja tutkimuksen rajaaminen

Tutkimustyön tekemisen haasteena on ollut tutkittavan aikajakson laajuus ja samanaikaisesti aihetta käsittelevän lähdemateriaalin niukkuus. Tämän johdosta työ on valmistunut pitkälti induktion keinoin; Tutkimuksessa käytettävä lähdemateriaali oli etsittävä laajasta arkistomateriaalista, jossa se oli jakaantunut pieniin osakokonaisuuksiin. Tutkimalla aikakaudelta muodostuneita arkistoja ja muita kirjallisuuslähteitä, on pienistä osista vähitellen muodostunut kokonaisuus, joka on luettavissa tästä tutkimuksesta⁹. Tutkimusaihetta tarkastellaan koulutuksen näkökulmasta. Aikakaudella laadittujen koulutuskäskyjen, -ohjeiden ja koulutustarkastus-

⁹ Lappalainen Jussi: Haluatko historian kirjoittajaksi? Gummerus, Jyväskylä 2002. Sivut 57–58.

kertomuksien kautta välittyy kuva asutuskeskustaistelukoulutuksen kehittymisestä vuodesta 1945 alkaen. Aiheen kronologisen lähestymisen kautta on mahdollista havainnoida asutuskeskustaistelukoulutuksen kehittyminen ja siihen vaikuttaneita tekijöitä. Tutkimusmenetelmänä on lähdemateriaaliin perustuva sisältöanalyysi.

Puolustusvoimissa annettavan sotilaskoulutuksen päämääränä on taistelukelpoisten joukkojen ja johtamiskykyisten esikuntien luominen sodan ajan puolustusvoimiin. Tämän johdosta koulutuksen tavoitteet ovat määräytyneet ensi sijassa sodan ajan vaatimusten, toimintavalmiuden ja -kyvyn perusteella. Koulutus jakaantuu varusmieskoulutukseen ja reserviläiskoulutukseen sekä palkatulle henkilöstölle annettavaan koulutukseen.¹⁰ Päämäärä voidaan tiivistää tarkoittamaan sitä, että valmiuden saavuttaminen edellyttää riittävää harjoittelua oikealla kalustolla oikeassa ympäristössä¹¹.

Tutkimuksen hypoteesina on se, että pääkaupunkia ja muita keskeisiä asutuskeskuksia puolustetaan sodan ja kriisin aikana. Toisin sanoen, koska asutuskeskuksia valmistaudutaan puolustamaan, pitäisi varautuminen asutuskeskustaisteluun näkyä jotenkin tutkittavana olevan aikakauden koulutuskäskyissä, -suunnitelmissa ja koulutuksessa. Hypoteesia tukee esimerkiksi kapteeni Ari Suontlahden Sotakorkeakoulussa laatima diplomityö ”Pääkaupunkiseudun puolustusjärjestelyt 1939–1944”. Kirjassa ”Suomen Puolustusvoimat 1944–1974” on vastaavasti käsitelty hyvin seikkaperäisesti 1950-luvun puolustussuunnitelmia.¹² Everstiluutnantti Petteri Jouko on kirjoittamassaan artikkelissa ”Porkkalan sotilasstrateginen asema” käsitellyt pääkaupunkiseudun puolustusjärjestelyjä 1950-luvun alussa.¹³

Tutkimus on asutuskeskustaistelua käsittelevän lähdemateriaalin perusteella rajattu aikakaudellisesti vuosille 1945–1989. 1990-luvulla, jota tutkimuksessa ei enää käsitellä, jatkui asutuskeskustaistelun voimaperäinen kehitystyö. Tätä kehitystä on allekirjoittanut ollut itsekkin kokemassa. Esimerkiksi Uudenmaan Jääkäripataljoonan ja Kaartin Pataljoonan koulutuksessa

¹⁰ Tietoja maanpuolustuksesta 1984, Gummerus Oy Jyväskylä 1984, kirjoittajaa ei ole eritelty, Sivut 94–95.

¹¹ Kouluttajan opas 1984, Gummerus Oy, Jyväskylä 1984, sivut 33–38: Osaamisen korkeammille tasoille päästään ylioppimisen kautta. Ylioppimisella tarkoitetaan sitä, että tiettyä asiaa opiskellaan (harjoitellaan tai kerrataan) vielä senkin jälkeen, kun se ensimmäisen kerran oikein ymmärtäen pystytään virheettömästi tuottamaan (vastaamaan asiaa koskevaan kysymykseen, suorittamalla tietty tehtävä oikein tai muulla vastaavalla tavalla) Pysyvien tulosten aikaansaaminen edellyttää siis erittäin suurta ylioppimisen määrää. Ylioppimiseen uhrattu työ tulee usein moninkertaisesti takaisin siten, että yliopittu tieto häviää muistista huomattavasti hitaammin kuin juuri ja juuri tunnistamistasolle opittu tieto. Useimmat taistelun sotilaille asetettavat tehtävät on tämän vuoksi rauhan ajan koulutuksessa yliopittava, jotta ne todellisessa tilanteessa hallittaisiin edes tyydyttävästi.

¹² Tynkkynen Vesa: Puolustussuunnitelmat, luku kirjasta Suomen Puolustusvoimat 1944–1974, WSBookwell, Helsinki 2006, sivut 444–448 ja 457–458. Valtakunnan puolustussuunnitelmissa ”Polttoainehankinta” 1952 ja ”Valpuri” 1958 käsketään tiettyjen kaupunkien puolustaminen.

¹³ Jouko 2007, sivut 71–76.

asutuskeskustaistelu sai merkittävämmän aseman. Asutuskeskustaistelua käsittelevä tutkimustyö lisääntyi ja Kaartin Jääkärirykmentille annettiin valtakunnalliseksi erityistehtäväksi asutuskeskustaistelun kehittäminen ja koulutus.

Tutkimus koskee vain maavoimia ja erityisesti jalkaväkeä. Muiden puolustushaarojen, aselajien tai rauhanturvaamistehtävissä annettua koulutusta ei käsitellä. Rajausta on perusteltu, ei pelkästään aiheen ajallisen laajuuden ja eri puolustushaarojen ja aselajien laajan lähdemateriaalin vuoksi vaan myös siksi, että maavoimien osuus maan puolustamisessa on yleensä kaikissa olosuhteissa ratkaiseva ja rauhanturvaamistehtävien periaate poikkeaa maanpuolustuksesta. Jalkaväki, yleensä liikkeen ja tulen yhteisvaikutuksella sekä lähitaistelulla, ratkaisee taistelut ja siten sotatoimet. Maasotatoimien perustana on jalkaväen taistelu, jota muiden aselajien toiminta tukee.¹⁴

Tutkimusta tarkastellaan koulutuksen näkökulmasta, joten muut puolustusvalmiuden saavuttamiseen liittyvät osa-alueet on rajattu pois. Koulutuksen ohjeistamista tarkastellaan Pääesikunnan koulutusosaston ja jalkaväkitoimiston tasolla. Koulutusosastolla ja jalkaväkitoimistolla oli keskeinen rooli jalkaväenkoulutuksen ohjaamisessa ja kehittämisessä. Sotilasläänien osuutta joukkojensa koulutuksen ohjeistamisessa ei käsitellä¹⁵. Jalkaväen joukko-osastojen tapahtumahistoriaa tarkastellaan vain siinä yhteydessä ja laajuudessa, kuin se liittyy olennaisesti tutkittavaan aiheeseen. Tutkimuksessa on käytetty ainoastaan julkista lähdemateriaalia. Puolustussuunnitteluun tai valmiuden kehittämiseen liittyvä materiaali on salaista, joten se on rajattu tutkimuksesta pois.¹⁶

Asutuskeskus on määritetty ohjesäännössämme tarkoittamaan kaupunkia, erillistä lähiötä, teollisuustaaajamaa, kuntakeskusta, kauppalaa tai kylää.¹⁷ Asutuskeskustaistelu on määritetty sotilaskielen sanakirjassa tarkoittamaan kaupungissa, kauppalassa tai niitä vastaavassa paikassa käytävää taistelua¹⁸. Taistelu on määritetty tässä tutkimuksessa tarkoittamaan taisteluteknistä tai -taktista tasoa. Tutkimus rajataan koskemaan varusmieskoulutusta sekä kadettien

¹⁴ Kenttäohjesääntö yleinen osa 1958: sivut 23-37 Esimerkiksi molemmissa Persianlahden sodissa oli ilmavoimilla merkittävä osuus irakilaisien puolustuskyvyn murtamisessa, mutta alueen valtaaminen ja hallussapito edellytti maavoimia, jalkaväki ml.

¹⁵ Koulutuksen toteutumista paikallisella tasolla on pyritty selvittämään haastatteluin.

¹⁶ Esimerkiksi Operatiivisen osaston arkistot ovat salaisia. Vuosien 1945–1952 salaiset arkistot ovat tutkijoiden käytettävissä.

¹⁷ Asutuskeskustaistelun opas II osa (Asutkst-opas II): Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo. Pieksamäki, 1985. Sivu 13.

¹⁸ Oinonen, Väinö: Sotilaskielen sanakirja I osa, 1953. Sivu 47, yksittäiskappale säilytetään Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjastossa

perusopetusta. Vuosien 1945–1989 välillä toimeenpantu kanta-aliupseeri-, aliupseeri- tai toimiupseerikoulutus on rajattu tutkimuksesta pois, koska kaikkia opetussuunnitelmia ei ollut saatavissa tutkimusta varten suoritettussa aineiston keruussa.¹⁹

Tutkimuksessa ei ole tarkoitushakuisesti painotettu pääkaupunkiseudun joukko-osastojen toimintaa. Kertyneen aineiston perusteella on pyritty tuomaan julki aikakaudella eri joukko-osastoissa annettua asutuskeskustaistelukoulutusta.

Tutkimus on jatkoa kirjoittajan sotatieteen kandidaatin tutkielmaan ”Asutuskeskustaistelu suomalaisessa sotataidossa — kaupunkisodankäynnin kuva kenttäohjesäännöissä ja oppaissa”, missä tutkittiin asutuskeskustaistelun ilmentymistä ohjesääntökirjallisuudessamme. Tämän johdosta nyt tehtävässä tutkimuksessa on ohjesääntöjen ja oppaiden osuus jätetty vähäisemmälle huomiolle. Ohjesääntöjä ja oppaita tarkastellaan vain niiltä osin, kuin tutkimuksen yhteydessä on paljastunut jotain uutta niiden perusteista.

1.3 Lähdeaineisto ja lähdekritiikki

Arkistolähteet muodostavat tutkimukselle perustan, jota täydennetään muulla lähdemateriaalilla. Asiakirjojen osalta käsiteltävän ajanjakson pituus sekä arkistonmuodostajien runsaus luo oman ongelmansa. Tutkittavana olevan ajanjakson, neljän vuosikymmenen ajalta on materiaalia kertynyt erittäin paljon. Tutkimuksen primäärilähteistön muodostavat Pääesikunnan koulutusosaston, jalkaväkitoimiston ja kadettikoulun julkinen asiakirjamateriaali, jota säilytetään Kansallisarkistossa, Sörnäisten toimipisteessä. Tutkimuksessa on keskitytty siihen arkistomateriaaliin, joka käsittelee yleisiä asioita, koulutusta ja ohjesääntötyötä.

Koulutuksen ohjeistuksen kannalta oli arkistomateriaalissa muutamia keskeisiä puutteita 1994-luvun lopun, 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun osalta. Ohjesääntötoimiston tai ohjesääntötoimikuntien kokouspöytäkirjoja oli arkistoitu, mutta asutuskeskustaistelun oppaan kirjoittamiseen liittyviä pöytäkirjoja ei ollut ainakaan julkisen arkistomateriaalin joukossa.

¹⁹ Tutkimuksen lähdemateriaali on kerätty vuoden 2008 aikana.

Primäärilähteisiin perustuvaa aineistoa on täydennetty haastatteluilla sekä kirjallisuuslähteillä. Vähäisempinä kirjallisuuslähteinä ovat ohjesäännöt, oppaat, julkaistut tutkimukset sekä julkaisemattomat lähteet, kuten lehti- ja internetartikkelit.

Kirjallisuuslähteistä sekä julkaistuista tutkimuksista tärkeimpinä voidaan mainita Pekka Visurin ”Totaalisesta sodasta kriisin hallintaan” sekä Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisema ”Suomen Puolustusvoimat 1944–1974”. Yllä mainittujen tutkimusten avulla on muodostunut selkeä kokonaiskäsitys tutkittavaan aiheeseen ja aikakauteen.

Asutuskeskustaistelukoulutusta käsittelevistä tutkimuksista on laajin kapteeni A Juutilaisen Sotakorkeakoulun diplomityö: ”Prikaatimme mahdollisuudet taistella asutuskeskusalueella organisaation, sotavarustuksen ja koulutuksen osalta tarkasteltuna” vuodelta 1969. Tutkimuksessa todettiin sen aikaisen harjoitusvahvuus A:n mukaisen prikaatin soveltuvan huonosti aseistuksensa ja varustuksensa mukaan asutuskeskuksissa käytävään taisteluun. Joukko-osastoissa annettu asutuskeskustaistelukoulutus vaihteli runsaasti, mikä johtui epätietoisuudesta mitä koulutetaan ja miten.

Kapteeni P Pyötsiä päätyy Sotakorkeakoulun diplomityössään: ”Asutuskeskuksen hyväksikäyttö alueellisessa puolustuksessa”, vuodelta 1973 johtopäätökseen asutuskeskusten käyttökelpoisuudesta tietyissä alueellisen puolustuksen päämäärien saavuttamisessa. Asutuskeskusten sijainti vesistöjen rannoille ja liikennekapeikkoihin muodostaa niistä operatiivisesti tärkeitä maastoalueita.

Asutuskeskustaistelua käsittelevä kirjoittelu puolustusvoimissa on ollut vähäistä 1990-luvun alkuun saakka. Julkaisuista on lähteinä käytetty Sotilasaikakauslehteä sekä Sotatieteellisen seuran vuosijulkaisua ”Tiede ja Ase”. Aikalaislähteinä julkaisut ovat hyviä esimerkkejä siitä, kuinka vähän asutuskeskustaistelusta kirjoitettiin sotien jälkeisinä vuosikymmeninä. Sotilasaikakauslehdessä julkaistiin 1940-luvun lopussa kaksiosainen artikkeli ”Taistelu asutuskeskuksessa”. Sen jälkeen aiheeseen on kiinnitetty kovin vähän huomiota. Ohjesääntöihin liittyviä kirjoituksia on jonkin verran enemmän. Kirjoitukset ovat kuitenkin useimmiten käsitelleet ohjesääntöihin kirjoitettua taktiikkaa tai ohjesääntötyötä yleensä. Poikkeuksena löytyvät

1980-luvun alussa julkaistut kirjoitukset, joissa kritisoitiin asutuskeskustaistelun vähäistä osuutta ohjesäännöissämme.²⁰

Tutkimusta on täydennetty haastatteluilla ja kyselyillä. Haastateltavina ovat olleet henkilöt, jotka olivat asutuskeskustaistelun kouluttamisen kehittymisen kannalta keskeisissä tehtävissä 1970- ja 1980-luvuilla. Haastatteluissa on kohdehenkilöille annettu etukäteen palvelusuraan ja asutuskeskustaistelukoulutuksesta saatuihin kokemuksiin liittyvät kysymykset. Tutkimuksen aihealueet ovat olleet monen osalta jo yli neljännesvuosisadan takaisia kokemuksia. Täten on luonnollista, ettei vastaaja ole voinut muistaa kaikkia yksityiskohtia. Vertaamalla saatuja vastauksia esimerkiksi aikakauden opetussuunnitelmiin tai muihin saatuihin vastauksiin on voitu tehdä johtopäätöksiä vastausten ajallisesta luotettavuudesta.

²⁰ Ahlholm Jorma: ”Asutuskeskukset taktiikassa ja koulutuksessa”. taulukko 2 sivulla 823, artikkeli, Sotilasajatuslehti.

2 PERUSTEET ASUTUSKESKUSTAISTELUKOULUTUKSELLE — JOHDATUS PUOLUSTUSVOIMIEN KOULUTUSJÄRJESTELMÄÄN

Itsenäisen Suomen ensimmäiset kokemukset asutuskeskustaistelusta ovat peräisin vapaussodasta, joka oli ensimmäinen nykyaikainen sota Suomessa. Varsinkin sodan loppuvaiheessa Tampereen ja Viipurin valtauksat olivat modernia kaupunkisodankäyntiä.²¹ Sodan ajoittuessa pääosin talveen muodostui asutuskeskuksista ja kylistä tärkeitä sodan molemmille osapuolille. Joukkojen tukikohtina ne tarjosivat ainoan sopivan muonitus- ja majoituspaikan kouluttamattomille ja puutteellisesti varustetuille joukoille. Puolustusasemat olivat useimmiten sijoitettu epäedulliseen maastoon kylien laitamille. Taistelut keskeytettiin yleensä yöksi, joukkojen vetäytyessä takaisin kyliin, minne ne olivat majoittuneet.²² Tampereella, Viipurissa ja muissa asutuskeskuksissa käydyt taistelut osoittivat asutuskeskustaistelun vaativan, sekä joukkoja kuluttavan luonteen.

Ennen Talvisodan alkamista pidettiin Neuvostoliittoa maamme todennäköisimpänä vihollisena. Suomen armeijaa varten kehitettävän taktiikan piti mahdollistaa puna-armeijan hyökkäyksen torjuminen, jolloin taktiikan kehittämisessä painottuivat taktinen taitavuus metsämaastossa ja talvella.²³

Ennen talvisotaa ilmestyneet keskeiset ohjesäännöt, Kenttäohjesääntö ja Jalkaväen taisteluohjesääntö, olivat kirjoitetut 1930-luvun alussa. Ohjesääntöjen puuttuessa julkaistiin muuta taktiikkaan liittyvää kirjallisuutta, joista osaa jopa rinnastettiin ohjesääntöihin. Ohjesäännöt ja kirjallisuus sisälsivät runsaasti vaikutteita ulkomaisista esikuvistaan.²⁴

Asutuskeskustaistelusta oli kirjoitettu ennen Talvisotaa ilmestyneissä ohjesäännöissä ja kirjoissa. Asutuskeskustaistelua käsitelleet osuudet olivat kuitenkin kopioituneet ulkomaisia julkaisuja suomennettaessa. Kenttäohjesäännön ja jalkaväen taisteluohjesäännön mukaan asutuskeskustaistelut muodostuivat taisteluiksi erityisolosuhteissa. Asutuskeskukset muodostivat lähinnä vaihtoehdon joukkojen majoitukselle tai antoivat suojan tähystykselle. Ohjesäännöissä ei käsitelty itse taistelutoimintaa asutuskeskuksessa. Asutuskeskuksen puolustuksessa nou-

²¹Tikka Kari: Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917-1921, Gummerus, Jyväskylä 2006, sivu 23

²²Raatikainen HJ: Taktiikka Suomen vapaussodassa, artikkeli, Tiede ja Ase: nro 4, Otava, Helsinki 1936. sivut 35-38

²³Tynkkynen 1996, sivu 25

²⁴Rikkonen Jari: ”Asutuskeskustaistelu suomalaisessa sotataidossa, Maanpuolustuskorkeakoulun sotatieteen kandidaatin tutkielma, 2007, sivu 23.

datettiin kuitenkin ohjesääntöjen periaatetta puolustusasemasta useine perättäisine linjoinen.²⁵

Julkaistuissa kirjoissa asutuskeskustaistelu käsiteltiin omina lukuinaan. Asutuskeskuksen rakenteella ja sijainnilla oli merkitystä sen taisteluarvon kannalta. Asutuskeskustaistelut miellettiin joukkoja kuluttavaksi ilman, että ne välttämättä johtivat kokonaisratkaisuun. Hyökkäys ja puolustus noudattivat ohjesääntöjen yleisiä periaatteita. Kirjojen esittämät ratkaisut olivat toisiinsa nähden hyvin samankaltaisia.²⁶

Puolustuksessa pääpuolustuslinja sijaitsi joko asutuskeskuksen etupuolella tai kulki sen halki. Hyökkäyksessä asutuskeskus pyrittiin ensin saartamaan. Tunkeutuminen asutuskeskukseen tapahtui joko sivustasta tai selustasta. Rintamahyökkäyksessä joukot etenivät suoraviivaisesti asutuskeskuksen halki. Hyökkäysjoukon takana liikkuneet osastot tuhosivat selustaan jääneen vihollisen. Hyökkäyksessä korostuivat tulivalmistelu, suunnittelu ja iskuosastot.²⁷

2.1 Sotakokemukset asutuskeskustaistelusta

Talvisodan aikana saatiin vähäisiä asutuskeskustaistelukokemuksia Suomussalmen kirkonkylässä ja Viipurissa. Joulukuussa vuonna 1939 Suomussalmen kirkonkylästä taisteltiin usean vuorokauden ajan neuvostoliittolaisten puolustaessa sitkeästi taloraunioihin, kivijalkoihin ja kellareihin rakennettuja pesäkkeitänään. Suomalaiset saivat vallattua jo osan asutusalueen reunasta päästen iskuosastolla kylän keskustaan saakka, kunnes neuvostoliittolaisten suorittama vastahyökkäys pakotti suomalaiset vetäytymään takaisin.²⁸ Tykistön ja panssarintorjunta-aseiden puuttuessa suomalaisten joukkojen tappiot kasvoivat ja hyökkäyskyky väheni.²⁹ Suomussalmi vallattiin takaisin joulukuun lopulla, kun kirkonkylässä asemissa olleet neuvostojoukot, tuhoutumisvaaran uhatessa, vetäytyivät asemistaan.³⁰

Viipurissa, Karjalan esikaupungissa käytiin Talvisodan loppuvaiheessa erityisen verisiä taisteluja. 3. Divisioonan lohkolla varauduttiin jo tuleviin katutaisteluihin. Kaupungin keskustan

²⁵ Rikkonen, sivu 23.

²⁶ Rikkonen, sivu 24.

²⁷ Rikkonen, sivu 24.

²⁸ Talvisodan historia 3, WSOY Porvoo 1980, Sivut 258, 260. Suomussalmen kirkonkylästä suomalaiset joukot olivat vetäytyneet taisteluilta 7.12. illan aikana, sytyttyään sen ensin palamaan. Seuraavana aamuna neuvostoliittolaisten kärki saapui palavaan kirkonkylään.

²⁹ Halsti H. Wolf: Talvisota 1939–1940, Otava, Keuruu, 1955, sivu 209

³⁰ Talvisodan historia 3, WSOY Porvoo 1980, Sivut 271–272

puolustamista varten rakennetut varustukset olivat niin heikot, etteivät olisi mahdollistaneet pitkäkestoista asutuskeskustaistelua. Murroksia ja rintavarustuksia oli työstetty muun muassa huonekaluista, joissakin tapauksissa pelkästään lumesta. Kaupungissa lakkaamatta riehuneet tulipalot olivat jo itsessään merkittävä uhka näille hyökkäysvaunusteiksi tarkoitetuille rakennelmille.³¹

Suomalaisten sodanjohdon suunnitelmissa valmistauduttiin pitämään kaupunki ainakin osittain hallussa. Arvioitaessa Viipurin puolustamista koskevia ylempien johtoportaiden tekemiä suunnitelmia ja ratkaisuja, vaikuttaa siltä, että Päämajan ja Kannaksen Armeijan esikunnan ilmeisenä tarkoituksena oli jättää kaupunkia puolustaneet joukot käymään veristä korttelisotaa tarvittaessa pitemmäksikin aikaa. Kaupunki haluttiin pitää ainakin osittain hallussa mahdollisimman kauan, vaikka siitä koituvat menetykset ennakoitiin mittaviksi.³² Sodan päättyminen keskeytti odotettavissa olleet kaupunkitaistelut.

Jatkosodan hyökkäysvaiheessa suomalaiset valtasivat useitakin asutuskeskuksia. Venäläiset kuitenkin luopuivat Viipurista taistelematta. Sortavalassa käytiin pieniä katutaisteluita, mutta venäläiset evakuoivat pääosan sotilaistaan kaupungista ennen sen menettämistä. Äänislinna vallattiin, mutta siitä ei taisteltu. Panssaridivisioonaa odotti kaupungin edustalla vuorokauden, jotta puna-armeijan vetäytyminen olisi ehditty suorittaa loppuun.³³ Lokakuun ensimmäisen päivän aamuna, 1. Divisioonan kärkejoukon tunkeutuessa kaupunkiin, oli venäläisten vastarintaa kaupungissa vähäistä. Kaupunkiin jääneet joukot pyrkivät pois joko vesitse tai vetäytymällä pohjoista kohti.³⁴

Karhumäen valtauksen yhteydessä, joulukuun alussa vuonna 1941, jouduttiin varsinaisesti asutuskeskustaisteluun. Katutaistelut muodostuivat alusta alkaen kiivaiksi venäläisten puolustautuessa sitkeästi talojen kivijaloissa ja kellareissa, aiheuttaen hyökkääville suomalaisille tappioita³⁵. Osa pataljoonan voimista sitoutui vihollisen miehittämien talojen saartamiseen.³⁶

³¹ Laaksonen Lasse: *Todellisuus ja harhat, YLIOPISTOPAINO, Helsinki 1999, Sivu 261*, kaiken kaikkiaan varustelutyöt Viipurissa olivat lopulta etupäässä barrikadien rakentamista puhtaiden kenttäkaivuutöiden sijaan.

³² Laaksonen. 1999, sivu 274: Vahvennettu JR 7:n olisi käytännöllisesti katsoen jäänyt siilipuolustukseen ja uhrattu kaupunkitaisteluissa.

³³ Frick Martti: ”Taistelusta asutuskeskuksessa”, artikkeli, *Sotilasaikakauslehti* 6/1948, sivut 5-9

³⁴ Halsti H. Wolf: *Kesäsota 1941*, Otava, Keuruu 1956, Sivu 448

³⁵ *Jatkosodan historia 3*, WSOY, Porvoo 1991, Sivu 244-247

³⁶ *Suomen sota 1941–1945*, WSOY, Helsinki 1949, Sivu 343

Venäläisten hyökätessä Kannaksella kesällä 1944 luopuivat suomalaiset vuorostaan Viipurista lähestulkoon taisteluitta. Lapin sodassa Tornioista, Kemistä tai Rovaniemestä ei jouduttu juuri taistelemaan, koska saksalaiset eivät joko olleet ryhmittyneet taajamiin tai ne oli hävitetty ennen taistelukosketusta³⁷.

SA KUVA

KUVA 3 Suomalaiset joutuivat taistelemaan Talvi- ja Jatkosodassa useastakin asutuskeskuksesta, mutta varsinaiset taistelut asutuskeskuksissa olivat harvinaisempia. Sotilaallinen johtomme pyrki välttämään taistelua asutuskeskusolosuhteissa, koska joukkoja ei ollut koulutettu taistelemaan kaupunkimaisessa ympäristössä. Asutuskeskukset pyrittiin valtaamaan kiertämällä ne ja saartamalla asutuskeskuksia puolustaneet vihollisjoukot.

Jatkosodan aikana jouduttiin silti miettimään asutuskeskustaistelua myös pääkaupungissa. Ylipäällikön alaisuudessa ollut osasto H perustettiin maaliskuun lopulla vuonna 1944. Sen tehtävänä oli suojata valtakunnan hallinnolle välttämättömät pääkaupungin elimet ja laitokset sen varalta, että ensin saksalaiset, myöhemmin venäläiset, yrittäisivät kaapata vallan Helsingissä. Päämajan käskyn mukaan joukot olivat toimintaanpanoon saakka vakinaisten komenta-

³⁷Nordberg 2003, sivu 232

jiensa käskyvallassa, mutta osasto H:n komentajalla oli niihin suoranainen käskyvalta Helsingin puolustuksen valmistelujen osalta. Suurimmillaan se kasvoi henkilömäärältään divisioonan vahvuiseksi. Osasto H lakkautettiin lokakuun alussa 1944.³⁸

Sodasta saatuja kokemuksia on käytetty perusteina niin operatiivis-taktisille ohjeille kuin organisaation kehittämisellekin. Kesän 1944 torjuntataisteluista saadut kokemukset lienevät vaikuttaneet kaikkein eniten. Keskeisimpinä havaintoina olivat tykistön keskitetty torjuntatuli menestykselläkin käyttö Talin-Ihantalan suurtaistelussa. Taistelutapahtumien tempon nopeutuminen vaikutti siihen, että joukkoja jouduttiin liikuttelemaan lyhyinkin varotusajoin epäselvissä olosuhteissa. Taistelun aikana joukkojen johtosuhteita ja taistelijaotusta jouduttiin muuttamaan lyhyelläkin varoitusaajalla, jolloin jäykkä organisaatio ja byrokraattinen johtamistapa vaikeuttivat kokonaisuuden hallintaa. Sotien perinnöksi voidaan katsoa jääneen runsaasti taistelukokemusta, kalustoa ja koulutettua henkilöstöä sekä luottamusta omaan sotataitoon.³⁹ Omat sotakokemukset ovat vaikuttaneet joukkojen käytön oppeihin 1960-luvun loppuun saakka.⁴⁰

2.2 Sotakokemusten kerääminen ja varuskuntakeskustelut

Jatkosodan aikana kerättiin sotakokemuksia esimerkiksi taistelutoimintaan, koulutukseen ja organisaation kehittämiseen liittyneistä havainnoista tai kehittämissesityksistä. Päämajan Koulutusosastolle taltioitua materiaalia perusteella sotakokemuksia on kerätty laajemmin ainakin vuosina 1942 ja 1943. Vuonna 1942 aikana olivat sotakokemuksia keränneet ainakin Maaselän Ryhmä ja III Armeijakunta. Koottu materiaali sisälsi yhden kansion. Aiheet liittyivät liikkekannallepanon onnistumiseen, aselajitoimintaan ja vihollisen suorittamaan propagandaan.⁴¹ Vuoden 1943 aikana koottuja sotakokemuksia kertyi Kannaksen-, Aunuksen- ja Maaselän Ryhmiltä, divisioonilta ja jalkaväkirykmenteiltä. Kahteen kansioon kerätyt sotakokemukset koskivat esityksiä organisaatiomuutoksista sekä kalustosta.⁴² Kerätty materiaali ei sisältänyt kokemuksia asutuskeskustaistelusta.

³⁸ Manninen, Ohto: Helsingin Sotilaspiiri. Gummerus, Jyväskylä, 1993. Sivut 60–65.

³⁹ Visuri, Pekka: Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Otava. Keuruu, 1989. sivut 171–173.

⁴⁰ Visuri, 1989. sivu 241.

⁴¹ PM Koulutusosaston, vuoden 1942 koottuja sotakokemuksia (MaaR ja III AK). T18002/1. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

⁴² PM/Koulutusosasto, vuoden 1943 koottuja sotakokemuksia (KanR, AunR, MaaR ja Divisioonat). T18002/2 ja Koulutusosasto/Päämaja: v. 1943 koottuja sotakokemuksia (Jalkaväkirykmentit) T18002/3. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

Vuosien 1941–44 välillä kerättyjä sekalaisia sotakokemuksia oli yksi kansio. Kerätyn materiaalin joukossa oli kertomus Karhumäen valtauksen päätyneestä operaatiosta. Siinä kerrottiin lyhyesti jalkaväkirykmentin toimenpiteistä kaupungin valtauksen liittyen ja viimeisten vihollisosastojen puhdistamisesta kaupungista. Useiden yritysten jälkeen rykmentti oli joutunut lopulta käyttämään patteriston tulta tehtävää suorittavien joukkojen tukemiseksi. Päälimmät johtopäätökset liittyivät käytettävien joukkojen määrään, koulutukseen ja olosuhteisiin. ”Asutun paikkakunnan haltuunotto ja samanaikainen puhdistaminen olisi vaatinut paljon enemmän voimia, kuin mitä nyt oli käytettävissä. Pimeässä tuntemattomalla paikkakunnalla suoritettut katutaistelut vaativat tällaiseen taisteluun koulutettuja joukkoja”.⁴³

Jalkaväen tarkastajan toimiston päällikkö, eversti Y.A. Järvinen teki tammikuussa 1945 aloitteen sotakokemusten kokoamiseksi. Aloitteessaan Järvinen perusteli sotakokemusten keräämistä muun muassa sillä, että analysoiduilla sotakokemuksilla muodostettiin yksi tärkeimmistä perustoista muun muassa puolustusvoimain organisaatiolle, taktiikalle, koulutukselle ja ohjesääntötyölle. Puolustusvoimain komentaja, jalkaväen kenraali A.E. Heinrichs, hyväksyi aloitteen ja sotakokemusten kokoamisen aloittaminen käskettiin aluejärjestölle ja joukoille koulutusosaston asiakirjalla maaliskuun alussa 1945.⁴⁴

Käskyn liitteenä oli luettelo kysymyksistä. Pääaiheita oli 14, joita oli tarkennettu lähes 200 alakysymyksillä. Liitteen IV pääkysymys käsitteli hyökkäystaistelua. Hyökkäys oli jaettu erikseen kolmeen alakohtaan, jotka olivat hyökkäys liikunta- ja asemasodassa sekä hyökkäykseen erikoisissa olosuhteissa. Hyökkäykseen erikoisissa olosuhteissa kuului asutuskeskuksen valtaus. Puolustustaistelu oli jaettu samansuuntaisesti viiteen alakysymykseen, joista yhtenä käsiteltiin asutuskeskuksen puolustusta.⁴⁵

Sotakokemuksista laajimman materiaalin keräsi 1. Divisioona, jonka lähettämä materiaali sisälsi yli kolmesataa selvitystä. Aluejärjestön sotilaslääneistä runsaimman materiaalin keräsivät Hämeen sotilaslääni ja Satakunnan sotilaslääni. Kaiken kaikkiaan selvitysten yhteenlaskettu sivumäärä on yli 3600 sivua.⁴⁶

⁴³ 2.JPrE:n n:o 2060/III/1215/sal/15.12.1941. T18002/4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

⁴⁴ Tynkkynen 1996, Sivun 283.

⁴⁵ Pv.Pe:n N:o 1071/Koul.2/26, Liite 1. T17655/13. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

⁴⁶ Tynkkynen 1996, sivut 283–284. Sotakokemukset ovat arkistoitu tulostarjoihin T18002/8-13 Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

1. Divisioonan keräämästä aineistosta käsiteltiin asutuskeskuksen valtausta. Luutnantti U. Valkama jakoi saamansa kokemuksen mukaan joukkueensa kahteen osaan, joista toisen puolijoukkueen edelleen kahteen iskuryhmään. Ryhmät etenivät suojassa kohteilleen. Niiden lähellä iskuryhmästä erkani räjähdysaineilla varustettu partio, joka ”*menee ensin kohteeseen ja tekee tehtävänsä parhaaksi katsomallaan tavalla*”. Muu ryhmä suojasi toimintaa. Tavoitteessa kokoonnuttiin ja laadittiin uusi suunnitelma.⁴⁷

2. Divisioonan keräämästä aineistosta käsiteltiin asutuskeskuksen puolustusta. Luutnantti Juhani Kurkialan kirjoittama neljän sivun mittainen kertomus on lähetetystä asutuskeskustaistelua käsittelevästä aineistosta kaikkein laajin. Kertomuksessa käsitellään Kurkialan kokemuksia Poventsan kaupungin puolustusta. Puolustusaseman valintaan liittyvissä johtopäätöksissä hän toteaa, että pääpuolustuslinja kannattaa yleensä sijoittaa pitkin asutuskeskuksen laitaa. Päävastarinta-asema saadaan tällöin koko asutuskeskuksen syvyiseksi ja vähällä vaivalla hyvin varustetuksi. Päävastarinta-asema varustettiin lujimpiin kivirakennuksiin, kellareihin ja raunioihin ympäripuolustettavaksi tukikohdiksi.⁴⁸

Asutuskeskuksen puolustamisesta saaduista havainnoista pyrki vihollinen ensimmäisellä hyökkäysaallolla läpäisemään päävastarinta-aseman ja toisella tuhoamaan sivustaan ja selustaan jääneet puolustajan joukot. Panssarintorjuntaa varten valmistauduttiin rajoittamaan vauujen liikettä miinoituksilla ja kaivannoin. Panssarinyrkkimiehet sijoitettiin väijytysasemiin rakennusten alustoihin ja kellareihin. Kirjoittajan keskeiset johtopäätökset asutuskeskuksen puolustamisesta liittyivät havaintoihin johtamisen vaikeudesta, joukkojen suppeammasta käyttöalasta, valmiudesta taistelemaan myös saarrettuna sekä reservien varaamisesta.⁴⁹

Etelä-Hämeen Sotilasläänin keräämässä aineistossa käsiteltiin asutuskeskuksen valtausta. Kapteeni L Herkkolan havainnot liittyivät Itä-Karjalassa suoritettuihin taisteluihin. Jokivarressa ollut pitkittäissuuntainen kylä jaettiin hyökkäyksellä ensin kahteen osaan. Tämän jälkeen puhdistettiin kylän molemmat päät siellä olevista vihollisista. Oman päähyökkäyssuunnan salaamiseksi saatettiin vihollista harhauttaa pienemmän osaston hyökkäyksellä toisarvoi-

⁴⁷ 1. Divisioona, luutnantti U Valkaman kertomus sotakokemuksista. Tornio 10.6.1945. T18002/8. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

⁴⁸ 2. Divisioona, luutnantti Juhani Kurkialan kertomus sotakokemuksista. T18002/9. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

⁴⁹ Ibid.

sesta suunnasta. Puolustustaistelun suorittamisesta saadut kokemukset olivat vain kylätaisteiluista, mitkä olivat rinnastettavissa tavalliseen aukeiden alueiden puolustukseen.⁵⁰

Kymen Sotilasläänin keräämässä aineistossa oli mukana everstiluutnantti O Savonlahden kertomus Kontiovaaran taistelusta lokakuun 31. päivänä vuonna 1941. Kertomuksesta ei ilmene varsinaisen asutuskeskukseen suoritettun hyökkäyksen yksityiskohtia. Vihollisen puolustusryhmitys kulki kylän etupuolella. Vahvennetun pataljoonan hyökkäys suoritettiin tulivalmistelun turvin. Yhden komppanian hyökkäyksellä kiinnitettiin vihollisen huomio toisaalle. Kahdella komppanialla hyökättiin vihollisen sivustaan ja murtauduttiin ryhmitykseen. Vihollinen lyötiin ja kylä vallattiin.⁵¹

Peräpohjan Sotilasläänin keräämässä aineistossa oli mukana majuri Lahdenperän lyhyt pohdinta asutuskeskuksen puolustamisesta. Panssarivaunuilla katsottiin olevan suuret toimintamahdollisuudet asutuskeskuksessa ja sen vuoksi oli panssaritorjunta-aseiden tuliverkko suunniteltava huolellisesti. Kivitalojen ja kellareiden katsottiin olevan hyviä tukikohtia, joskin vetävän myös tulta puoleensa. Puolustusryhmityksen etumaastosta oli näköesteinä olevat talot hävitettävä. Puolustusasemat valittiin maaston mukaan rakennuksista välittämättä.⁵²

Satakunnan Sotilasläänin keräämässä aineistossa oli kapteeni O Lehden kokemukset asutuskeskuksen valtauksessa. Kapteeni Lehti lienee ollut vuonna 1945 eräs valtakunnan kokeneimmista asutuskeskustaistelijoista. Kertomansa mukaan hän oli osallistunut seitsemän asutuskeskuksen valtaamiseen, mukana Aunuksen ja Karhumäen kaupungit. Lähestyttäessä asutuskeskusta suunnattiin huomio etenemissuunnassa oleviin rakennuksiin. Kärjen ohitettua etummaisat rakennukset oli selustaan jääneiden rakennusten tarkastukset aloitettava välittömästi. Asutuskeskus tuli jakaa mahdollisimman moneen osaan ennen lopullista puhdistamista. Omien panssarivaunujen käyttöön liittyi jalkaväkisuojaan käyttö. Kapteeni Lehti toteaa johtopäätöksessään asutuskeskuksen muodostuvan lujasti kenttävarustetuksi maastonkohdaksi. Saarroitus ja hyökkäykset joka puolelta lamauttivat nopeimmin puolustajan moraalin.⁵³

⁵⁰ Etelä-Hämeen Sotilaslääni, kapteeni Herkkolan ja Majuri Pasasen kertomukset sotakokemuksista. T18002/12. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

⁵¹ Kymen Sotilaslääni, everstiluutnantti O Savonlahden kertomus sotakokemuksista. T18002/11. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

⁵² PeräPohjan Sotilaslääni, majuri Lahdenperän kertomus sotakokemuksista. T18002/13. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

⁵³ Satakunnan Sotilaslääni, kapteeni O Lehden kertomus sotakokemuksista. T18002/11. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

Suhteutettuna kerätyn materiaalin määrään, muodostavat kertomukset asutuskeskustaiste-
luista vain murto-osan. Huomio kiinnittyy siihen, että kertomuksissa käsitellään pääosin takti-
sen tason toimintaa. Se selittyy sillä, että suuremmat kaupungit vallattiin saartamalla. Ku-
luttavia asutuskeskustaisteluita pyrittiin välttämään. Toisaalta Kannaksen ja Itä-Karjalan asu-
tukset olivat pääosaltaan vain pikkukyliä, joissa taisteli joukkue tai komppania. Vaikka ker-
tomuksissa esiintyykin pieniä ristiriitaisuuksia, ovat niissä esitetyt yleiset periaatteet samoja
kuin ennen sotaa julkaistussa kirjallisuudessa.

Käytettävissä olleiden lähteiden perusteella ei löytynyt viitteitä että saksalaiset olisivat toimit-
taneet asutuskeskustaistelusta saatuja kertomuksia. Prikaatikenraali Vesa Tynkkynen väitös-
kirjassa *”Hyökkäyksestä puolustukseen taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet
Suomessa”* mainitaan saksalaisten toimittamien kertomusten käsitelleen enimmäkseen puna-
armeijan suurhyökkäyksiä ja niiden torjunnasta saatuja kokemuksia.

Sotakokemusten keräämiseen etukäteen asetetut odotukset eivät täyttyneet. Järvisen alkupe-
räinen ajatus sotakokemusten järjestelmällistä kokoamista ja siihen liittyvää tietojen muok-
kaaminen ja yhdistämistä ei tapahtunut. Kertomuksia olivat laatineet upseerit luutnantista
everstiin, ilman selvää painopistettä jonkin tietyn osa-alueen suuntaan. Selvimmin kerätyssä
aineistossa oli havaittavissa jatkosodan hyökkäysvaiheen kokemukset ja Neuvostoliiton suur-
hyökkäyksen torjunnasta saadut kokemukset vuodelta 1944. Joukot ja esikunnat lähettivät
materiaalin peräkkäin annetun kysymysluettelon mukaisessa järjestyksessä ilman niiden tar-
kempaa analysoimista.⁵⁴

Seurauksena oli, että varuskunnissa ryhdyttiin järjestämään upseerien keskustelutilaisuuksia
eri aiheista. Armeijakunnan esikunta jakoi keskusteluaiheita divisioonille ja Kevyelle Prikaa-
tille. Keskustelutilaisuus aloitettiin valmistellulla alustuksella, jota seurasi keskustelu. Kes-
kustelutilaisuudesta pidettiin pöytäkirjaa ja koottu materiaali lähetettiin pääesikunnan koulu-
tusosastolle. Materiaali oli lähinnä ohjesääntötoimiston käytössä.⁵⁵

Kerätyn materiaalin suurimpana ongelmana oli sen ristiriitaisuus. Eri rintamaosilla vallinneet
olosuhteet niin vihollisen kuin maastonkin osalta poikkesivat toisistaan. Tämän seurauksena
saattoivat mielipiteet useissa asioissa olla jopa täysin vastakkaisia. Ristiriitaisuutta aiheutti

⁵⁴ Tynkkynen 1996, sivut 283–285.

⁵⁵ Tynkkynen 1996, sivu 284.

myös se, että samassa taisteluissa mukana olleet upseerit saattoivat esittää toisistaan täysin poikkeavia näkemyksiä. Ilman perinpohjaista analyysiä kerätystä materiaalista ei ollut mahdollista tehdä edes jossain määrin päteviä johtopäätöksiä. Järvinen päätyikin joulukuun lopulla vuonna 1946 Sotilasaikakauslehteen laatimassaan artikkelissa johtopäätökseen kokemusten ryhmittämisestä kolmeksi kokonaisuudeksi: ikuisesti päteviin sotakokemuksiin, ajanjaksoittain yleispäteviin sotakokemuksiin ja vain tietyissä olosuhteissa päteviin sotakokemuksiin.⁵⁶ Käytettävänä olleen lähdemateriaalin perusteella ei alustuksissa ja keskustelutilaisuuksissa käsitelty asutuskeskustaistelua.⁵⁷

2.3 Rauhanajan koulutukseen suuntaviivoja

Puolustusvoimien saattaminen rauhan kannalle suoritettiin välirauhanehtosopimuksen ja Liitoutuneiden Valvontakomission määräämän ajan kuluessa. Vuonna 1944 annettu asetus puolustuslaitosasetuksen muuttamisesta määräsi rauhanaikaisten puolustusvoimien kokoonpanon.⁵⁸ Rauhanajan maavoimat käsittivät kolme divisioonaa ja Kevyen prikaatin. Divisioonaan kuului jalkaväkenä kolme rykmenttiä sekä jääkäripataljoona. Kevyeen prikaatiin kuului jääkäripataljoona, kaksi polkupyöräpataljoonaksi muutettua ratsurykmenttiä, panssaripataljoona sekä aselajiyksiköitä. Aluejärjestykseen tuli kuulumaan yhdeksän sotilasläänin ja niiden alaisina 27 sotilaspiiriä. Sotien aikana toiminnassa olleet sotakoulut säilyivät. Sotakorkeakoulu ja Taistelukoulu aloittivat toimintansa uudelleen.⁵⁹

Puolustusrevisiokomitean mietinnön pohjalta ja Pariisin rauhansopimuksen ehtojen mukaisesti vahvistettiin puolustusvoimille uusi kokoonpano, joka astui voimaan 1.12.1952. Uudelleen järjestelyiden jälkeen maavoimat käsittivät kolme divisioonaa, panssariprikaatin ja erillisiä joukko-osastoja. Divisioonat olivat alueellisten vaatimusten mukaisesti erilaisia. Jalkaväkyrykmentit muutettiin prikaateiksi ja niitä oli divisioonien esikuntien alaisina kuusi. Prikaatien lisäksi divisiooniin kuului yhteensä viisi jääkäripataljoonaa. Panssariprikaatiin kuului panssarirykmentin lisäksi kaksi jääkäripataljoonaa sekä aselajijoukkoja.⁶⁰

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Alustuksia ja upseerien keskustelutilaisuuksien pöytäkirjoja on arkistoitu ainakin tulosarjoihin T18002/6,6a,7, T18003/33, T21058/D1-3, T17655/1 ja 13–15. Alustusten aiheet ovat tulosarjoissa T17655/13–14. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

⁵⁸ Kilkki Pertti: Upseerikoulutus itsenäisessä Suomessa, luku kirjasta, Suomalainen upseerikoulutus 200 vuotta 1779–1979, Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy, Joensuu 1978, sivu 399

⁵⁹ Ibid, sivut 399–400.

⁶⁰ Kilkki Pertti: Upseerikoulutus itsenäisessä Suomessa, luku kirjasta, Suomalainen upseerikoulutus 200 vuotta 1779–1979, Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy, Joensuu 1978, sivut 400–401.

Suomessa oli huomioitu jo ennen sotaa todennäköisimmän vihollisen materiaalisen ylivoiman kasvu. Tätä epäsuhtaa oli pyritty tasapainottamaan koulutuksella. Suomalaiset katsoivat olevansa paremmin koulutettuja toimimaan peitteisissä olosuhteissa, jolloin materiaallinen epäsuhta tasoittuisi. Samaa periaatetta noudatettiin myös sotien jälkeen. Sodasta saatujen kokemusten merkitys koulutukseen korostui ennen kaikkea siinä, että koulutus koettiin keinoksi, jolla pystyttäisiin vastaamaan suurvaltojen materiaaliseen ylivoimaan.⁶¹

Edellytykset koulutustyölle olivat sodan päätyttyä heikommalla, kuin ennen sotaa. Alueluovutusten seurauksena armeija oli menettänyt osan kasarmialueistaan. Samalla oli menetetty monia harjoitusalueita, joiden puuttuminen haittasi koulutusta. Puolustusvoimien kasarmit sijaitsivat lähellä asutuskeskuksia. 1940-luvun lopussa koulutuksen määrätietoista kehittämistä haittasivat myös se, että puolustusvoimilta puuttui selkeästi määritelty tehtävä. Puolustusrevision mietinnön valmistuminen vuoden 1949 aikana sekä uusi asevelvollisuuslaki selkeyttivät koulutustyötä.⁶²

Sotakokemusten, varsinkin kesän 1944, merkitys korostui sodan jälkeisessä koulutuksessa. Viimeisen sotakesän aikana tärkeiksi osoittautuneita koulutusaiheita lisättiin koulutukseen vuoden 1945 aikana. Upseerien keskustelutilaisuuksista laaditut pöytäkirjat koottiin erillisiin monistesarjoihin, jotka lähetettiin edelleen divisioonien ja Kevyen Prikaatin koulutuksesta vastaaville upseereille. Tämän johdosta sodista saadut kokemukset siirtyivät koulutukseen jo vuonna 1945. Samaan aikaan tekivät tuoreessa muistissa olleet sotakokemukset koulutuksesta myös aikaisempaa realistisempia.⁶³

Kesän 1944 sotatapahtumien vaikutus taktiikan muuttumiseen näkyi myös sodan jälkeisessä koulutuksessa. Perustana uuden tyyppiselle ajattelulle oli suurvallan kyky läpäistä jäykkä linjapuolustus. Tämä oli huomioitava myös omassa taktiikassa. Kyky taistella saarrettuna ja valmius aktiivisiin vastahyökkäyksiin olivat seurausta tästä uuden tyyppisestä ajattelusta.⁶⁴

⁶¹ Suomen puolustusvoimat 1944–1974, WSBookwell Oy, Helsinki 2006, sivu 136.

⁶² Ibid., sivu 134.

⁶³ Ibid., sivu 138.

⁶⁴ Suomen puolustusvoimat 1944–1974, WSBookwell Oy, Helsinki 2006, sivu 134. Myös varusmiesten laaja käyttö komennustehtäviin oli toinen syy, miksi koulutuksen suunnittelua haluttiin siirtää paikalliselle tasolle.

Toisen maailmansodan sotatapahtumat vaikuttivat koulutuksemme kehittymiseen myös laajemmassa mittakaavassa. Maailmansodasta saadut yleiset sotakokemukset siirtyivät koulutukseen vasta pidemmällä aikavälillä ja niiden koulutus varusmiehille aloitettiin 1950-luvun puolivälissä. Koulutusaiheiden vakiintuminen osaksi puolustusvoimien koulutusta kesti 1960-luvulle saakka. Sissikoulutus oli yksi toisen maailmansodan laajemmasta kokemukentästä noussut uusi alue. Vastarintaliikkeiden taistelu miehittäjää vastaan teki sissisodasta varteenotettavan taistelukeinon. Suomalaisten kannalta sissisodankäynnin merkitys korostui tilanteessa, jossa suurvalta saattaisi miehittää osan maata. Jalkaväen upseerikokelaiden sissitoimintakurssit aloitettiin vuonna 1952. Tavanomaisessa varusmieskoulutuksessa vastaavaa koulutus aloitettiin vuonna 1956.⁶⁵

Ydinaseen käyttö oli toinen, toisen maailmansodan laajemmasta kokemukentästä noussut uusi aihealue. Suomessa ei pidetty joukkotuhoaseita sotilaita uhkaava vaarana vuoteen 1953 saakka. Muutoksen ajatteluun aiheutti Eurooppaan sijoitetut taktiset ydinaseet, jolloin myös sotilasjohdossamme niitä ryhdyttiin pitämään sotatoimiin kuuluvina. Syntyi tarve aloittaa koulutus ydinaseilta suojautumista vastaan. Vuosikymmenen lopulla aloitettiin joukkotuhoaseita koskeva opetus. Varusmiehille suunnattu suojelukoulutus käynnistyi nopeasti sen jälkeen, kun joukkotuhoaseet käsitettiin uhkatekijäksi. Suojelukoulutuksen aloittaminen 1950-luvun puolivälissä kuvasti toisen maailmansodan jälkeisen aseteknisen kehityksen siirtymistä myös koulutukseen. Kaikki koulutusaiheet eivät siirtyneet yhtä nopeasti varusmieskoulutukseen. Maahanlaskuntorjunta korostui varusmieskoulutuksessa vasta 1960-luvun alussa.⁶⁶

Kolmantena uutena aihealueena toisen maailmansodan kokemuksesta nousivat maahanlaskujoukkojen käyttö sekä asutuskeskustaistelu. Suomalaisilla ei ollut omakohtaisia kokemuksia maahanlaskujoukkojen käytöstä, ainakaan laajemmassa mittakaavassa. Toisessa maailmansodassa suoritettujen maahanlaskuoperaatioiden vaikutus siihen, että Suomessa ryhdyttiin tutkimaan maahanlaskujoukkojen käyttöä vielä 1940-luvun lopulla. Asutuskeskustaistelusta saadut vaikutteet olivat peräisin toisen maailmansodan ratkaisutaisteluista. Saksalaisten puolustuksen murtuminen niin idässä kuin lännessä johti kaupunkitaisteluihin. Asutuskeskustaistelua käsittelevät luvut sisällytettiin suomalaisiin ohjesääntöihin ja oppaisiin heti sodan jälkeen.⁶⁷

⁶⁵ Ibid., sivu 135. Sissikoulutuksen käyttöönotto liittyi 1940-luvun lopulta alkaen esitettyihin alueellista puolustusjärjestelmää koskeviin ajatuksiin.

⁶⁶ Ibid., sivu 270. Maahanlaskuntorjuntaa oli käsitelty kantahenkilökunnan jatkokoulutuksessa jo 1940-luvun lopulla.

⁶⁷ Suomen puolustusvoimat 1944–1974, WSBookwell Oy, Helsinki 2006, sivu 135.

Panssarivaunujen ja jalkaväen yhteistoiminta liittyi sotakokemusten lisäksi laajempaan ajatukseen joukkojen harjaannuttamisesta vastahyökkäyksiin. Erämiestaitojen korostaminen liittyi vetäytymisvaiheesta saatuihin kokemuksiin, jossa monet suomalaisryhmät olivat eksyneet omista osastoistaan. Suomalaisten kärsimät suuret tappiot neuvostoliittolaisten harjoittamasta tykistön ja panssareiden massamaisesta käytöstä johtivat panssarintorjunnan ja kenttälinnoittamisen korostumiseen sodan jälkeisissä koulutusohjeissa.⁶⁸

Prikaatiorganisaation siirtymisen eräänä perusteena oli yhtymän liikkuvuuden parantaminen. Se näkyi puolustusvoimien moottorointina ja polkupyörien runsaampana käyttönä tai vuosikymmenen lopulla korostuneessa vesistökooulutuksessa. 1950-luvulla liikkuvuuden parantaminen näkyi myös tavoitteena varusmiesten fyysisen kunnon kehittämiseen. Eräinä esimerkkeinä näistä toimenpiteistä olivat käyttöön otetut, jopa satojen kilometrien pituiset maakuntamarssit sekä maastoon sijoitetut kuntoesteradat. Aikaisemminkin oli kuntoratoja ollut käytössä, mutta ne olivat tarkoitettu pelkästään kuntoharjoittelua varten. Muutoksena oli se, että kuntoharjoittelun tarkoitettuihin ratoihin sisällytettiin taistelukooulutukseen liittyviä tehtäviä.⁶⁹

Erilaisten koulutusratojen käyttöönotolla pyrittiin osaltaan koulutuksen tehostamiseen, sillä kiinteät radat tekivät tarpeettomiksi saman harjoituksen suunnittelun yksittäistä saapumiserää varten. Koulutus- ja taisteluradat kehittyivät ajan kuluessa ja niihin lisättiin uusia koulutusaiheisia tehtäviä, kuten lähitaistelukooulutus. Koulutusaiheiden lisääntyminen ja käytettävissä olleen koulutusajan lyhyys edellyttivät koulutuksen tehostamista. Uusia harjoituskäytäntöjä ja opetusmenetelmiä edustivat vakioharjoitukset, jotka otettiin käyttöön koko puolustusvoimissa 1960-luvun lopussa⁷⁰

1960- ja 1970-luvulla näkyi alueellinen taistelu koulutuksessa monin tavoin. Esimerkkeinä olivat sulutustoiminnan ja sissikoulutuksen tehostuminen, joista samalla tuli kaikkia varusmiehiä koskeva yleiskoulutusaihe. Sissikoulutus monipuolistui etenkin, kun hajautettuun toimintaan ryhdyttiin kiinnittämään huomiota. Ohjesääntöjen taktiset painopistealueet näkyivät erikoiskoulutuksen aloittamisena. Esimerkkeinä olivat liikkuvaan sodankäyntiin soveltuvien laskuvarjojääkäreiden ja rannikon puolustukseen soveltuvien rannikkojääkäreiden koulutuksen aloittaminen. Taktiikan painottama yllätyshyökkäyksen torjunta ja ilman sotakokemusta

⁶⁸ Ibid., sivut 137–138.

⁶⁹ Ibid., Sivu 268.

⁷⁰ Ibid., Sivu 268.

olevien ikäluokkien kasvava määrä johtivat entistä suurempien leiri- ja sotaharjoitusten järjestämiseen.⁷¹

1980-luvulla ryhdyttiin maanpuolustuksen valmisteluissa varautumaan toimintaan sotaa alempiasteisissa poikkeusolosuhteissa ja kiristyneestä tilanteesta aiheutuneen sodan uhan aikaan.⁷² Johtamisjärjestelmien suojaamisten lisäksi aloitettiin esikuntien ja joukkojen valmiusvaatimusten uusiminen. Kantajoukot ja niistä muodostettavat suojajoukot organisoitiin uudelleen ja niiden varustaminen jääkäriprikaateiksi aloitettiin. Liikekannallepanon suoritusperiaatteita sekä varuskuntien ja liikekannallepanovarastojen suojaamisjärjestelyjä uusittiin. Puolustusvoimien sotilaspoliisikoulutusta uudistettiin.⁷³

Pääkaupungin puolustusvalmisteluja tehostettiin ja päämääräksi asetettiin poliittisen päätöksentekovallan pysyminen Helsingissä kriisin kaikissa vaiheissa. Alueellisen puolustuksen joustavuutta painotettiin. Etelä- ja Länsi-Suomen rannikkoalue sekä pääkaupunkiseutu olivat tärkeimmät pidettävät alueet. Muualla saatettiin hyökkääjälle luovuttaa maastoa herkemmin.⁷⁴

Varusmieskoulutus

Eversti Valter Nordgrenin johtama komitea tutki kiväärikomppanian koulutustavoitteita sekä keinoja niiden saavuttamiseksi. Komitean laatimassa mietinnössä esitettiin käytännön uudistuksena muun muassa koulutustavoitteiden kirjaamista näkyviin koulutussuunnitelmiin ja varusmiesten koulutuskausien uudelleen jaottelua. Vuonna 1947 alettiin komitean ehdotusten mukaisesti liittää koulutussuunnitelmiin myös koulutustavoitteet. Uudistus oli tärkeä sen takia, että selkeät koulutustavoitteet auttoivat ohjaamaan käytännön koulutustyötä.⁷⁵ Sotien jälkeisen varusmieskoulutuksen normalisoitumien kesti aina 1940-luvun loppuun. 1940-luvun sisäpoliittisesti levottomana aikana kiinnitettiin suurta huomiota muodolliseen koulutukseen ja kurin säilymiseen. Valistustyö jouduttiin suuntaamaan kokonaan uudelleen maan muuttuneen ulkopoliittisen aseman mukaiseksi.⁷⁶

⁷¹ Suomen Puolustusvoimat 1944–1974 WSOY, Helsinki 2006, Sivut 271–272.

⁷² Visuri Pekka: Suomen turvallisuuspolitiikan ja maanpuolustuksen linjaukset, luku kirjasta Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset. Otava, Keuruu 2003. Sivut 33–34.

⁷³ Koivisto, Mauno: Historian tekijät. Kaksi kautta II. WSOY, Juva 1985. Sivut 484–485. Myös Visuri 2003, sivu 34.

⁷⁴ Visuri 2003, sivu 35.

⁷⁵ Suomen puolustusvoimat 1944–1974, WSOY, Helsinki 2006, sivu 134.

⁷⁶ Kilkki 1978, sivut 406–407.

Vuonna 1947 astui palvelukseen ensimmäinen sodan jälkeinen ikäluokka, jolla ei ollut sodan ajan koulutusta. Kaikki aloittivat palveluksen alokaskoulutuksella. Samana vuonna muutettiin koulutusta koskevia järjestelyjä. Palvelusaika jakaantui perus- ja jatkokoulutuskauteen. Jatkokoulutuskausi sisälsi erikoiskoulutuskauden, minkä aikana annettiin erityistehtävien edellyttämä koulutus. Vuonna 1948 perustettiin kertaus- ja sotaharjoituskausi kolmanneksi palveluskaudeksi perus- ja jatkokoulutuskauden lisäksi. Vuonna 1951 voimaantullut asevelvollisuuslaki antoi perustan järjestelmälle, joka oli voimassa koko tutkittavan ajanjakson.⁷⁷

Koulutustavoitteet olivat määritelty koulutuksen pysyväiskäskyissä. Vuosittain annettavan koulutuksen ylimpänä perusteena oli Puolustusvoimien komentajan allekirjoittama koulutuskäsky. Siinä annettiin perusteet koulutuksesta sekä järjestettävistä kursseista. Koulutuskäskyssä määrättiin myös kunkin vuoden varusmieskoulutuksessa toteutettavista painopistealueista.⁷⁸

Varusmieskoulutusolosuhteet vakiintuivat vähitellen 1950-luvulla. Taistelu-, ase-, ampumaja liikuntakoulutus ovat olleet eri koulutuskausien tärkeimpiä koulutuskokonaisuuksia. Uudet käyttöön otetut aseet, koulutuksen kasvava teknistyminen sekä uusien koulutusaiheiden sisällyttäminen taistelukoulutuksen tuntimääriin vahvisti taistelukoulutuksen keskeistä asemaa sodan jälkeisessä koulutuksessa.⁷⁹

Joukko-osastot järjestivät johtajiksi soveltuville miehistölle aliupseerikoulutuksen. Koulutus annettiin joukko-osaston omassa aliupseerikoulussa. Aselajin vaatima erikoiskoulutus annettiin aselajin omassa aliupseerikoulussa. 1950-luvun alussa aliupseerikurssin opetus jakaantui I ja II jaksolla annettuun koulutukseen. Aliupseerikurssin jälkeen ryhmänjohtajalle annettiin joukko-osastossa jatkokoulutusta pääesikunnan ohjeistuksen mukaisesti.⁸⁰

⁷⁷ Suomen puolustusvoimat 1944–1974, WsBookwell Oy, Helsinki 2006, sivut 142–143.

⁷⁸ Ibid., sivu 266. Menetelmä kehitettiin kouluttajapulasta johtuvista syistä. Paras harjoitussuunnitelma standardisoitiin koko puolustusvoimien käyttöä varten. Samalla kaavalla toteutetuissa harjoituksissa päästiin tasaiseen koulutustasoon.

⁷⁹ Ibid., sivu 272.

⁸⁰ Jalkaväen tarkastajan koulutusohje 1/1951. PvPE:n n:o 350/Jv.tsto/5 b 1/24.2.1951. T19645/F7, Kansallisaristo, Sörnäisten toimipiste. Vertaa esimerkiksi Koulutuksen suuntaviivoihin vuodeksi 1948. Aliupseerikoulutus jakaantui korpraalikoulutuksen ja aliupseerikoulutukseen. PvPE:n n:o 4810/Koul.1/11/7.11.1947. Sanoma Oy, Helsinki 1947.

Joukko-osastoissa annettu jalkaväen koulutus perustui pääesikunnan käskemiin koulutustavoitteisiin, joita divisioonan ja myöhemmin sotilasläänin esikunnat tarkensivat. Eri miehistö- ja johtajatehtäviä varten koulutettavien lukumäärä perustui pääesikunnan käskemään koulutussuhdelaskelmat. Joukko-osasto suunnitteli annettujen perusteiden mukaisesti itsenäisesti koulutuksen sisällön.⁸¹

Reserviupseerien peruskoulutus jatkui Upseerikoulussa Pariisin rauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen vuonna 1948. Upseerikoulun nimi muutettiin Reserviupseerikouluksi vuonna 1952. Reserviupseerikursseja on järjestetty vuosittain keskimäärin kolmesti.⁸² Ennen kurssille komentamista päällystöaines palveli puolet joukko-osastonsa aliupseerikurssista. Kesällä 1957 siirryttiin järjestelmään, jossa koko aliupseerikurssi oli suoritettu ennen reserviupseerikurssin alkamista. 1980-luvun alun varusmieskoulutusuudistuksen myötä siirryttiin reserviupseerikurssille jälleen aliupseerikoulun I jakson päätyttyä.⁸³

Reserviupseerikoulussa annettu opetus perustui puolustusvoimain komentajan ja koulutuspäällikön vahvistamaan opetussuunnitelmaan. Sen pohjalta suunniteltiin koulutuksen yksityiskohtainen sisältö Reserviupseerikoulussa.⁸⁴ Opetusohjelmia on tarkistettu ajoittain ja opetuksen sisällön painopistealueita on tarkennettu sen mukaisesti. Esimerkiksi vuonna 1969 kiväärilinjan opetusohjelmaan sisältyivät taktiikka, taistelu-, aselaji-, liikunta-, ampuma-, erikoiskoulutus ja sotaharjoitukset.⁸⁵

Laajat harvaan asutut alueet Haminan koillispuolella antoivat hyvät mahdollisuudet suurien harjoitusten järjestämiseen. Oppilasmäärien kasvaessa ja Haminan asutuksen laajetessa kävivät harjoitusmahdollisuudet itse kaupungissa ja sen lähiympäristössä ahtaiksi. 1950-luvun puoliväliin saakka leiri- ja ampumarjoitukset suoritettiin pääosin Niinisalossa. Vuosikymmenen loppupuolella käyttöön saatiin Pahkajärven leirialue Valkealassa.⁸⁶

⁸¹ Ibid.

⁸² Kilkki 1978, sivut 408–409. Taulukko sivuilla 416–417. Reserviupseerikoulutus oli keskeytetty Liittoutuneiden Valvontakomission käskystä vuonna 1944.

⁸³ Käsky koulutuksen järjestelystä v 1957. PE:n n:o 3300/Koultsto/5a1/7.11.1956. T20173/F128 ja PEkoul-os PMK A 1:5.1.1 Varusmieskoulutuksen yleisjärjestelyt. PE:n n:o 3100/Koulos/Dbc/29.09.1981. T25993/Eb1. Asiakirjat ovat arkistoitu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

⁸⁴ Reserviupseerikoulun johtosääntö. PE:n n:o 1350/Koultsto/5a1/22.5.1967. T23204/F245, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

⁸⁵ Reserviupseerikoulun asiakirja n:o 813/Koul- ja järjtsto/5a/21.4.1967. T23204/F245. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

⁸⁶ Kilkki 1978, sivut 414–415.

Opetuksen päämääränä kurssilla oli kouluttaa oppilaat sodanajan joukkueen johtajan tai vastaavan tehtäviin antamalla heille nuoremmille upseereille välttämätön yleiskoulutus. Koulutusohjelmat uusittiin vuonna 1957, jolloin opetuksen päämääräksi muodostui sellaisen taisteluteknillisen johtamistaidon antaminen, että koulutettavat pystyvät hyvin hallitsemaan ja johtamaan joukkuetta tai vastaavaa sekä soveltamaan oikein taktillisia periaatteita taistelussa komppanian tai vastaavan yksikön puitteissa. Tärkein oppiaine kiväärilinjalla oli jalkaväkitaikunta. Se sisälsi teoreettisen ja muodollisen opetuksen lisäksi sovelletut harjoitukset maastossa.⁸⁷

Reserviupseerikurssin jälkeen maavoimien upseerikokelas palasi joukko-osastoonsa, missä päämääränä oli harjaannuttaa kokelaita heidän koulutuksensa mukaisiin tehtäviin ja syventää reserviupseerikurssilla annettuja tietoja ja taitoja. Tärkeimpänä päämääränä voidaan kuitenkin pitää harjaantumista johtajatehtäviin miehistön kanssa. Osalle kokelaista annettiin jatkokoulutusta johonkin aselajin erikoistehtävään. Joukko-osastoissa annettu koulutus perustui Pääesikunnan koulutusosaston antamiin ohjeisiin. Tavoitteena oli mahdollisimman suuri käytännön harjoittelu erilaisissa koulutustilaisuuksissa johtajatehtävissä tai apukouluttajana. 1950-luvun alussa aloitettiin ensimmäiset keskitetyt kurssimaiset koulutustilaisuudet, kuten esimerkiksi tiedustelu-upseerikurssit.⁸⁸

Kertausharjoitukset

Sisä- ja ulkopoliittisten syiden takia Suomessa järjestettiin ensimmäiset kertausharjoitukset vasta vuonna 1953. Puolustusrevisiokomitea oli esittänyt mietinnössään kertausharjoitusten aloittamisen vasta sotakorvausten suorittamisen jälkeen. Perusteina revisiolla olivat taloudelliset syyt, sekä ikäluokkien saama sotakokemus. Puolustusrevisio oli mietinnössään asettanut kertausharjoitusten tavoitteeksi sodan ajan yksiköiden kouluttamisen ja muodostamisen. Revision mielestä sotaa edeltäneiden kertausharjoitusten ja sotakokemusten perusteella reservin upseereiden koulutustaso oli jäänyt heikoksi etenkin johtamistaidon osalta. Revision esityksessä pakollisten kertausharjoitusten lisäksi päällystöllä olisi ollut mahdollisuus vapaaehtoiseen jatkokoulutukseen. Taloudelliset vaikeudet ja kouluttajapula ja etenkin sisäpoliittiset tekijät rajoittivat vapaaehtoisten harjoitusten toteuttamista.⁸⁹

⁸⁷ Ibid., sivut 418–419.

⁸⁸ Ibid., sivut 432–433.

⁸⁹ Suomen Puolustusvoimat 1944–1974, WSBookwell, Helsinki 2006, sivu 276.

Pääesikunta aloitti kertausharjoitusten suunnittelun vuonna 1948, jolloin laadittiin pysyväiskäsky kertausharjoitusten valmistelusta. Pääesikunnan mielestä Pariisin rauhansopimus rajoitti sotaa edeltävien suurien harjoitusten järjestämistä. Tämän johdosta harjoitukset oli järjestettävä pieninä erinä läpi kalenterivuoden.

Eduskunta myönsi revision esityksen mukaisesti määrärahan ensimmäisten kertausharjoitusten järjestämiseksi vuoden 1953 aikana. Kertausharjoitusten toteuttaminen käskettiin esikuntien, joukko-osastojen ja sotilasopetuslaitosten tehtäväksi. 1950-luvun loppuun asti kertausharjoitukset koskivat ainoastaan reservin päällystää ja alipäällystää. Koulutukseen osallistui sodan jälkeen peruskoulutuksen saaneita reservin upseereita ja alipäällystää. Vuosikymmenen puolivälissä alettiin kouluttaa myös sotaan osallistuneita reservin upseereita ja vakinaisesta palveluksesta eronneita aktiiviupseereita.⁹⁰

Kertausharjoitukset palvelivat tehtäväkohtaisten tarpeiden lisäksi myös alueellisia tarpeita. Erikoishenkilöstölle suunnatuissa harjoituksissa koulutettiin reserviläisiä niihin sodan ajan tehtäviin, joihin varusmiehiä ei koulutettu eikä kantahenkilökuntaa riittänyt. Tällaisia tehtäviä olivat esimerkiksi komppanian päällikön ja vääpelin tehtävät. Yleisimpänä kertausharjoitusmuotona olivat vuosittain järjestettävät maavoimien kivääri-, panssarintorjunta- ja kranaatinheitin yksiköiden harjoitukset. Liikekannallepanoa palvelevissa alueellisissa kertausharjoituksissa koulutettiin liikekannallepano-organisaation tarvitsemää henkilökuntaa.⁹¹

1950-luvun alkuvuosina käynnistyneet kertausharjoitukset eivät toteutuneet puolustusrevisiokomitean alkuperäisen ajatuksen mukaan, missä johtajat saisivat lisäkoulutusta joukkojen harjoitusten välissä. Koko 1950-luvun ajan harjoitukset kohdistuivat pelkästään johtajiin. Liitoutuneiden valvontakomission määräämä kielto reserviupseereiden kouluttamiseksi vuoden 1945 alusta aina toukokuun loppuun vuoteen 1948 yhdessä tiukan taloustilanteen kanssa oli jättänyt suuren aukon reservissä olevan päällystön riveihin. Ensimmäiset joukkojen kertausharjoitukset järjestettiin vasta vuonna 1962.⁹²

1960-luvun puolivälissä siirryttiin uudelleenlaiseen kertausharjoitusjärjestelmään, missä tärkeintä henkilöstöä ja joukkoja pyrittiin kouluttamaan seitsemän vuoden välein. Tiukan talouden tilanteen takia upseereiden koulutusta ei pystytty jatkamaan aikaisempien vuosien tapaan. Vuo-

⁹⁰ Ibid. sivu 277.

⁹¹ Ibid.

⁹² Suomen Puolustusvoimat 1944–1974, WSBookwell, Helsinki 2006, s. 278.

sikymmenen loppupuolella, sotakokemusta omaavan reservin vanhetessa ja samanaikaisesti asetekniikan kehittyessä, kertausharjoituskoulutusta suunnattiin enemmän miehistökoulutukseen. Kertausharjoituksissa koulutettiin sodan ajan joukkokokonaisuuksia.⁹³

Puolustusvoimien organisaation muutos ja alueellisen puolustusjärjestelmän käyttöönotto vaikuttivat myös kertausharjoituskoulutukseen. Alueellinen puolustusjärjestelmä edellytti miespuolisen väestön tehokkaampaa koulutusta niin varusmiespalveluksen kuin kertausharjoitusten aikana. Erityisesti paikallisjoukkojen kertausharjoitustarve kasvoi, koska uusi doktriini edellytti perustamisen jälkeistä nopeaa kykyä aloittaa taistelutoiminta. Joukkojen kertausharjoitukset mahdollistivat koulutukseen suojajoukkokokoonpanossa.⁹⁴

Jalkaväen upseerien peruskoulutus

Ensimmäinen sodan jälkeinen, kaksi vuotta kestänyt, kadettikurssi alkoi Maasotakoulussa tammikuun 14. päivänä vuonna 1946. Vuonna 1952 Maasotakoulun nimi muutettiin Kadettikouluksi. Ensimmäisille kadettikursseille asetettiin koulutuksen päämääräksi yhtenäisen yleiskoulutuksen ja tehostetun aselajikoulutuksen antaminen vakinaiseen palvelukseen valmistuville upseereille. Santahaminassa ja Helsingin ympäristössä sijainneet koulutustilat ja harjoitusmaastot olivat riittäviä 1950-luvun loppuun saakka. Suurimmat taistelu- ja ampumaharjoitukset järjestettiin yleensä Lapissa. 1960-luvulla asutuksen laajeneminen Santahaminan ympäristössä rajoitti käytännön harjoitusten järjestelyjä. Harjoituksia jouduttiin järjestämään kauempana Helsingin ulkopuolella ja keskittämään yhä määrätietoisemmin talvi- ja kesäleirien yhteyteen.⁹⁵

Vuonna 1962 kadettikurssin kesto piteni kahteen ja puoleen vuoteen. Samalla kadettien opetusohjelmat uudistettiin. Kahden vuoden peruskoulutuksen jälkeen kadetit saivat puolen vuoden aselajikoulutuksen aselajikouluissa ja joukko-osastoissa. Koulutuksen päämääräksi asetettiin pätevyys sodan ajan perusyksikön päällikön tehtäviin. Lisäksi koulutuksen tavoitteina oli antaa yleistiedolliset perusteet koko upseeriuralle ja rakentavalle toiminnalle yhteiskunnassa.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid. sivut 278–279.

⁹⁵ Kilkki 1978, sivut 446–447.

⁹⁶ Vuonna 1978 kadettikurssi piteni kolmeksi vuodeksi säilyen siinä koko tutkittavan ajan jakson loppuun saakka.⁹⁷

Upseerien perusopinnoissa annettu jalkaväkikoulutus perustui muun muassa Pääesikunnassa määritettyihin koulutustavoitteisiin. Kadettikoulussa laaditut opetussuunnitelmat vahvisti koulutuspäällikkö, ja niiden perusteella laaditut opetusohjelmat vahvisti Kadettikoulun johtaja.⁹⁸

Kadettien opetukseen sisältyvät tutkintoaineet johtamistaidosta, taktiikasta, kasvatus- ja opetusopista, sotatekniikasta, hallinnosta ja huollosta sekä yleisestä ja sotahistoriasta. Oppiainien nimikkeet ja opetukseen käytettävä tuntimäärä ovat vaihdelleet opetussuunnitelmissa, mutta jako on säilynyt samansuuntaisena koko tutkittavana olevan ajanjakson.⁹⁹

Vuonna 1947 oli kadeteille opetettavan yleisen taktiikan päämääränä eri taistelulajien ja toimintamuotojen johtavien periaatteiden sekä taktillisten peruskäsitteiden selvittäminen teoriassa ja käytännössä vahvennetun joukkueen ja vahvennetun komppanian johtamien taistelussa. Kadeteille opetettavan taistelukoulutuksen päämääränä oli muun muassa opettaa kadetit toimimaan johtajatehtävissä joukkueen puitteissa sekä antaa kadeteille valmiudet suunnitella ja johtaa harjoituksia.¹⁰⁰

Vuonna 1978 uusitussa opetussuunnitelmissa taktiikan opetuksen päämäärä oli ajanmukaistunut I vuosikurssin aikana antamaan kadeteille kuvan taistelusta, vihollisen toiminnasta ja omasta puolustusjärjestelmästä. Opetuksen painopiste oli kiväärikomppanian puolustustaistelussa. II vuosikurssilla opetuksen painopisteenä oli muun muassa kiväärikomppanian marssi ja hyökkäys joukkoyksikön puitteissa. Lisäksi maavoimien kadeteille opetettiin vahvennetun kiväärikomppanian viivytystaistelu, perusteet sissitoiminnasta, pataljoonan yksiköiden puolustuksesta ja sotilasalueen taistelusta.¹⁰¹

⁹⁶ Kilkki 1978, sivut 449–451.

⁹⁷ Liene, Timo: Käsi kalvan kahvassa. Suomalaisen upseerikoulutuksen lyhyt historiikki. Gummerus. Jyväskylä 2002. Sivü55.

⁹⁸ Kadettikoulun johtosääntö. PE:n n:o 1350/Koultsto/5a1/22.5.1967. T23204/F239. Kansallisarkisto, Särnäisten toimipiste.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ 30. Kadettikurssin opetussuunnitelma. T22083/Dc4. Kansallisarkisto, Särnäisten toimipiste.

¹⁰¹ PEkoul-os PMK A 2:3. 1286/Koultsto/Dbca/27.4.1978. T25376/Dbd4. Kansallisarkisto, Särnäisten toimipiste.

Kadeteille pidetyn kasvatus- ja opetusopin päämääränä oli I vuosikurssilla perehdyttää muun muassa mies- ja ryhmäkohtaisen taistelukoulutuksen ja oppituntien ja harjoitusten johtamiseen. II vuosikurssilla opetuksen päämääränä oli muun muassa täydentää annettua koulutajakoulutusta ja perehdyttää kadetit peruskoulutuskauden pimeäkoulutuksen, joukkuekohtaisen taistelukoulutuksen, sissikoulutuksen sekä erikoiskoulutuskauden ase- ja ampumakoulutuksen ja panssarintorjuntakoulutuksen harjoitusten johtamiseen.¹⁰²

2.4 Koulutusosasto ja jalkaväkitoimisto

Sodan aikaisen Päämajan nimi muutettiin joulukuun alussa vuonna 1944 Puolustusvoimien pääesikunnaksi ja se siirrettiin Mikkelistä takaisin Helsinkiin talvella 1945. Koulutusasioista vastasi koulutusosasto, mihin kuuluivat yleinen koulutustoimisto, ohjesääntötoimisto ja valistustoimisto. Puolustusvoimain pääesikunnan nimi lyhennettiin pääesikunnaksi vuonna 1952. Vuosien varrella ovat koulutusosaston toimistojen nimet vaihdelleet, mutta niiden toimialat ovat pysyneet lähes muuttumattomina. Vuoden 1968 organisaatiomuutoksessa pääesikunta jaettiin neljään alaesikuntaan, joista yhtenä oli koulutusesikunta. Koulutusesikuntaan kuului eri aselajitoimistojen lisäksi koulutusosasto, mihin kuuluivat koulutustoimisto, ohjesääntötoimisto ja opetusmenetelmätoimisto.¹⁰³

Koulutusosasto johti puolustusvoimain koulutuksen yleissuunnittelua ja kehittämistä, johon kuului muun muassa pitkän tähtäyksen yleissuunnitelmat. Koulutustoimisto valvoi lisäksi eri sotilasopetuslaitoksissa annettavan koulutuksen järjestelyjä. Ohjesääntötoimisto seurasi taktiikan kehittymistä eri aselajeissa ja puolustushaaroissa ja valvoi ohjesääntöjen ja oppaiden laatimista. Eri aselajien osastot ja toimistot vastasivat aselajien tarkastajien alaisina oman aselajinsa koulutuksen kehittämisestä. Maavoimien eri aselajien koulutusta johtivat aselajien tarkastajat, jotka vuonna 1966 toimivat koulutuspäällikön alaisina.¹⁰⁴

Pääesikunnan koulutusosasto antoi myös tarkempaa taistelukoulutusta koskevia ohjeita. Ohjeissa korostuivat esimerkiksi kyky taistella saarrettuna, iskuosastotoiminta, panssarintorjunta, ampumakoulutus, erämiestaitojen hallinta ja pioneerikoulutus. Sodan jälkeiset muutokset koulutusohjeissa vaikuttivat myös koulutuksen sisältöön. Ennen sotaa oli taistelukoulutuksen

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Kilkki 1978, sivu 403.

¹⁰⁴ Ibid. sivu 404.

pääpaino ollut sen aikaisen taktiikan pääpainotuksen mukaisesti ollut ryhmän hyökkäyksen harjoittelussa. Sodan jälkeen oli koulutusohjeissa varattu aikaa yhtä paljon hyökkäys- ja puolustustaistelun opettamiseen. Taistelukoulutus muodosti koko varusmieskoulutuksen painopisteen.¹⁰⁵

Sodan jälkeen annetuissa koulutusohjeissa ryhdyttiin noudattamaan joustavampaa käytäntöä, jolla haluttiin säilyttää paikallisen tason vaikutusmahdollisuudet koulutuksen suunnittelussa. Vuonna 1947 Pääesikunnan koulutusosaston laatimia koulutusohjeita väljennettiin sisältämään ainoastaan kokonaistuntimäärää ja suuntaa antavat prosenttimäärät eri koulutusaiheille. Mahdollisimman monelle sotakokemusta omaavalle upseerille tarjoutui mahdollisuus vaikuttaa koulutukseen joukko-osastoissa.¹⁰⁶

Jalkaväen tarkastajan tehtäviin kuuluivat jalkaväki- ja yleiskoulutukseen kohdistuvat koulutustarkastukset. Näitä koulutustarkastuksia hän suoritti harkintansa mukaan esimerkiksi joukko-osastoissa, sotilasopetuslaitoksissa, erillisissä yksiköissä sekä kertausharjoituksissa.¹⁰⁷

2.5 Ohjesääntötyö

Puolustusvoimain ohjesääntöjen tai ohjesääntöluontoisten oppaiden laatimista sekä niitä koskevien muutosten käsittelyä johti puolustusvoimain yleinen ohjesääntötoimikunta jota avustivat Pääesikunnan koulutusosasto sekä maavoimien eri aselajien, puolustushaarojen, huollon ja erikoissuojelun ohjesääntötoimikunnat. Puolustusvoimain yleinen ohjesääntötoimikunta, jota avusti Pääesikunnan koulutusosasto, vastasi yleisten ohjesääntöjen ja oppaiden laatimisesta sekä kaikkien ohjesääntöjen lopullisesta tarkastamisesta, painattamisesta ja jakelusta. Puolustusvoimain komentaja hyväksyi käyttöön otettavaksi puolustusvoimain ohjesäännöt.¹⁰⁸

Uutta ohjesääntöä valmisteltaessa tai vanhaa uusittaessa, sen pääsisällön suunnittelivat ja kirjoitustyöhön osallistujat valitsivat asianomaisen aselajin, puolustushaaran tai huollon johto. Pääesikunnan koulutusosaston ohjesääntötoimikunta käsitteli laaditun ehdotuksen ohjesään-

¹⁰⁵ Suomen puolustusvoimat 1944–1974, , WSBookwell, Helsinki 2006, sivut 136–137.

¹⁰⁶ Ibid., sivu 134. Myös varusmiesten laaja käyttö komennustehtäviin oli toinen syy, miksi koulutuksen suunnittelua haluttiin siirtää paikalliselle tasolle.

¹⁰⁷ PvPE:n kirje n:o 299/Jv.tsto/3 b. 22.3.1946/T18751/2a-66. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Kirjeen liitteenä oli Jalkaväen tarkastajan virkaohje.

¹⁰⁸ PE:n käsky ohjesääntöjen ja oppaiden laatimisesta. PE:n n:o 2672/Ohjeststo/8b/22.9.1955. T20172/F124. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

nön sisällöksi ja se esiteltiin yleisen ohjesääntötoimikunnan istunnossa. Seuraavaksi asia esiteltiin puolustusvoimain komentajalle, joka hyväksyi ohjesäännön kirjoitettavaksi ja sen pääpiirteisen sisällön. Puolustusvoimain komentaja määräsi ohjesäännön kirjoittajan.¹⁰⁹

Ohjesäännön käsikirjoituksen valmistuttua se jätettiin asianomaisen ohjesääntötoimikunnan tarkastettavaksi, korjattavaksi ja esiteltäväksi asianomaisen alan ylimmälle johdolle. Sen jälkeen käsikirjoitus lähetettiin Pääesikunnan koulutusosaston ohjesääntötoimiston ja yleisen ohjesääntötoimikunnan käsiteltäväksi. Käsittelyn jälkeen se palautui takaisin aselajin, huollon tai puolustushaaran johdolle esiteltäväksi puolustusvoimain komentajalle hyväksyttämistä ja allekirjoittamista varten. Allekirjoittamisen jälkeen käsikirjoitus palautettiin ohjesääntötoimistolle painattamista ja jakamista varten.¹¹⁰

Yhtenäisten koulutusperusteiden luomiseksi jouduttiin kaiken sotilaallisen koulutuksen perustana oleva ohjesäännöstö uusimaan. Maailmansodan aikana tapahtunut sotatekniikan nopea kehittyminen sekä etenkin kesän 1944 sotakokemukset oli huomioitava rauhanajan koulutusta järjestettäessä. Aluksi oli kuitenkin keskityttävä vain tärkeimpiin aiheisiin ja uusiin toimintamuotoihin.¹¹¹

Perusteet kaupunkisodankäynnistä määrittävä Asutuskeskustaistelun opas vahvistettiin käyttöön otettavaksi marraskuussa 1951. Oppaan kirjoitti pääesikunnan ohjesääntötoimiston päällikkö, everstiluutnantti K.S.Laakso. Ohjesäännön ensimmäisessä luvussa opas määritteli asutuskeskuksen merkityksen ja luonteen ja pääluvuissa hyökkäyksen ja puolustuksen. Oppaan lopussa oli erillinen kuvaliite, joka sisälsi piirroksia muun muassa taistelijan ja aseiden tuliasemista. Oppaassa tarkasteltiin asutuskeskustaisteluita maasotatoimiin liittyvänä ja lähinnä asutuskeskuksessa itsessään suoritettuna taistelun kannalta.¹¹² Käytettävänä olevasta lähteistöstä ei ole löytynyt mainintaa oppaan taustoista.

Puolustusvoimain komentaja hyväksyi 1956 ohjesääntötoimikuntien laatiman suunnitelman, jonka mukaan tärkeimmät ohjesäännöt valmistuisivat vuoden 1961 loppuun mennessä. Laadittu suunnitelma sisälsi 100 ohjesäännön tekemisen, joiden valmistumisesta olivat vastuussa

¹⁰⁹ Esittely Puolustusvoimain komentajalle. Ohjeststo/8 b/16.1.1957. T20173/F134. Esittelyn liitteenä on alustus aiheesta ”Ohjesääntötyön merkitys, nykyinen tila ja kehittäminen. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Kilkki 1978, sivu 407.

¹¹² Asutuskeskustaistelun opas, Pääesikunta, Helsinki 1951. Sisällysluettelo. Tynkkysen 1996 sivulla 327 on oppaan kirjoittajaksi nimetty everstiluutnantti Laakso. Lähteenä on Laakson nimikirjaote.

yleinen ohjesääntötoimikunta ja Pääesikunnan koulutusosasto. Vuosittain valmistui siis keskimäärin 20 ohjesääntöä. Tämän lisäksi eri osastot valmistivat oman alansa oppaita, käsikirjoja ja erikoisohjeita.¹¹³

Jalkaväen taisteluoppaan korjattu painos julkaistiin vuonna 1945 ja se uusittiin jo vuonna 1947. Sotakokemukset vaikuttivat 1950-luvun koulutukseen voimakkaasti, samanaikaisesti kun sotatekniikan kehittyminen toi koulutukseen uutta kalustoa. Rannikon puolustukseen oli kiinnitettävä entistä enemmän huomiota muuttuneen sotilaspoliittisen tilanteen vuoksi.¹¹⁴

1960-luvulla ydinaseen laajempi käyttöönnotto ja ilmasodankäynnin tehostuminen vaikuttivat siihen, että toisen maailmansodan kokemukset menettivät merkitystään. Suojautuminen ydinaseita vastaan sekä maahanlaskun torjunta tulivat tärkeäksi kokonaisuuksiksi kaikessa koulutuksessa. Perusteellinen ohjesääntötyö alkoi 1950-luvulla.¹¹⁵

Sotien antamien kokemusten pohjalta uusittu kenttäohjesääntö valmistui vuosien 1954 ja 1958 aikana. Kaikkien puolustushaarojen toimintaa säätelevän ohjesäännön valmistuminen antoi perusteet muiden ohjesääntöjen ja oppaiden laatimiselle. Nopea sotilaallinen kehitys pakotti uusimaan kenttäohjesäännön I osan vuonna 1963. Jalkaväen taisteluohjesääntö julkaistiin vuonna 1955. Taistelukentän olosuhteiden monipuolistumista ja laajenemista kuvastivat esimerkiksi Lähitaisteluohjesääntö, Sissiohjesääntö ja Asutuskeskustaisteluopas.¹¹⁶

Sotataidon kehittyminen oli osoittanut aikaisemmin käytössä olleen linjapuolustuksen sopimattomuuden nykyaikaiseen sodankäyntiin. 1960-luvulla käyttöön otettu alueellinen puolustusjärjestelmä ja sen periaatteiden omaksuminen tuli ennen kaikkea olemaan tärkeä tehtävä upseerikoulutuksessa. Uusi puolustusjärjestelmä edellytti myös kenttäohjesäännön uusimista. Tähän työhön ryhdyttiin 1960-luvun lopulla. Ohjesääntöjä ja oppaita täydensivät eri aselajien ohjeet. Sen sijaan sotien jälkeen ei enää julkaistu yksityisten henkilöiden julkaisemia käsikirjoja, mitä ennen sotia oli ilmestynyt runsaastikin. Upseerien mahdollisuudet kehittää itseensä

¹¹³ Esittely Puolustusvoimain komentajalle. Ohjeststo/8 b/16.1.1957. T20173/F134. Esittelyn liitteenä on alustus aiheesta ”Ohjesääntötyön merkitys, nykyinen tila ja kehittäminen. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

¹¹⁴ Kilkki 1978, sivu 407.

¹¹⁵ Ibid. sivu 408.

¹¹⁶ Ibid..

rajoittuivat ohjesääntökirjallisuuden lisäksi lähinnä Sotilasaikakauslehdessä ja Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosikirjassa Tiede ja Ase julkaistuihin artikkeleihin.¹¹⁷

2.6 Asutuskeskustaistelun erityispiirteitä

Kaupungistumisen seurauksena yhä suurempi osa väestömme asuu asutuskeskuksissa. Suurista ja keskikokoisista kaupungeista on muodostunut valtakunnallisesti tärkeitä väestön, talouselämän, teollisuuden ja liikenteen keskittymiä.

Kaupungistumisen seurauksena on asutuskeskusten merkitys myös sotatoimissa kasvanut, koska ne yleensä ovat tärkeitä liikenteen solmukohtia ja sijaitsevat maastollisesti hallitsevilla alueilla. Kaupungeista on muodostunut sotilaallisesti tärkeitä, koska ne ovat viestiliikenteen ja huollon keskuksia. Kaupungit ovat edullisia puolustaa, koska niiden valtaaminen sitoo runsaasti joukkoja ja vie aikaa. Varsinkin suuremmissa kaupungeissa on lisäksi sotatoimien kannalta tärkeitä lentokenttiä ja rannikkokaupungeissa myös satamia.¹¹⁸

Asutuskeskus poikkeaa toimintaympäristönä huomattavasti perinteisestä metsämaastosta. Suurin ero on toimintaympäristön kolmiulotteisuus. Rakennuskanta lokeroi taistelukentän vaaka- ja pystysuunnassa. Maan pinnalla rakennukset voivat ulottua useiden metrien korkeuteen samalla kun rakennuksen maan alaiset osat saattavat ulottua useiden metrien syvyyteen. Katuverkko kanavoi liikkumisen lisäksi myös tähytämistä. Rakennukset mahdollistavat toiminnan vihollisen yläpuolelta, joskin vaikuttaminen katutasolle saakka vaikeutuu laajalaisesti. Varsinkin suuremmissa kaupungeissa maanalaiset tilat muodostavat oman kokonaisuuden, joka voi mahdollistaa joukkojen käytön vihollisen sitä havaitsematta.

Mitä isommasta kaupungista on kyse, sitä enemmän siellä on taisteluiden aikana viranomaisia ja siviiliväestöä elintärkeiden toimintojen ylläpitämiseen. Metsätaisteluun verrattuna jouduaan kaupunkisodankäynnissä useimmin tilanteisiin, missä taistelualueella saattaa olla myös

¹¹⁷ Kilkki 1978, sivu 408.

¹¹⁸ Asutuskeskustaisteluopas I: 1951, Sivu 11.

siviiliväestöä. Taisteluiden onnistumien edellyttää joukkojen kouluttamista toimimaan alueella.¹¹⁹

*”Asutuskeskustaistelu jakautuu kahteen osaan, taisteluun asutuskeskusten ulkopuolella ja reuna-alueilla sekä taisteluun ydinalueilla. Reuna-alueilla taisteltaessa voidaan voimassa olevia taktillisia taisteluteknillisiä periaatteita käyttää lähes sellaisenaan. Taajaan rakennetuilla ydinalueilla joudutaan tilanteen ja olosuhteiden mukaisesti soveltamaan menettelytapoja”*¹²⁰

Näitä sovellettavia menettelytapoja ovat esimerkiksi taistelunaikainen johtaminen, liikkuminen, tulen- ja joukkojenkäyttö sekä suoja. Ratkaisevana tekijänä asutuskeskustaistelun onnistumiselle on joukkojen koulutustaso.¹²¹

Asutuskeskuksen infrastruktuuri vaikeuttaa erityisesti taistelun johtamista. Rakennusten muodostamat katvealueet, pöly ja savu lyhentävät tähystysetäisyyksiä. Johtamisetäisyydet saattavat olla fyysisesti lyhyet, mutta edellyttää pitkiäkin siirtymisiä yhteyden saamiseksi. Rakennuksista johtuvat häiriötekijät saattavat vaikuttaa radioyhteyksiin. Taistelu muodostuu helposti yksittäisten ryhmien tai partioiden taisteluksi, jolloin taistelun kokonaiskuvan muodostaminen vaikeutuu.¹²²

Jalkaväen ja ajoneuvojen liike asutuskeskuksessa ohjautuu helposti katujen ja kujien suuntaiseksi. Puolustajan on tällöin helppo pysäyttää hyökkääjän liike pioneeritoiminnalla ja tulenkäytöllä. Liikkeen suuntaaminen on vaikeaa. Pöly ja savu rajoittavat näköetäisyyksiä samalla kun rakennukset saattavat estää siirtymisen alueella. Samanaikaisesti ne tarjoavat liikkeessä olevalle joukolle suojaa tulelta ja tähystykseltä. Erilaisten mittaus- ja suuntausvälineiden käyttö vaikeutuu rakennuksista johtuvista häiriötekijöistä. Jalkaväen liikkuminen rakennuksissa edellyttää erikois- ja kiipeämisvälineitä. Viemärit ja tunnelit mahdollistavat liikkumisen myös maanpinnan alapuolella.¹²³

¹¹⁹ Liikola Juha-Pekka: Sissitoiminta kaupungissa, luku kirjasta Ajatuksia suomalaisesta sissisodankäynnistä, Edita Prima Oy, Helsinki 2003 Sivut 55–57. Suurimmissa kaupungeissamme rakennukset ovat yli kymmenen metrin korkuisia, vastaavasti maanalaiset tilat voivat ulottua kymmeneen metriin.

¹²⁰ Asutuskeskustaistelun opas II: sivut 25.

¹²¹ Ibid. sivut 25–30

¹²² Ibid.

¹²³ Ibid.

Rakennukset rajoittavat suuresti ampumasektoreita ja -etäisyyksiä. Ampumasektoreiden raivaaminen on vaikeaa, jopa mahdotonta. Pääosa taisteluista käydään lyhyillä etäisyyksillä, jolloin lähitaistelut ovat yleisiä, tämä lisää ampumatarvikkeiden kulutusta. Huonojen tähtytulosuhteiden vuoksi maalien tunnistaminen vaikeutuu. Suora-ammuntatulen käyttö korostuu asutuskeskuksessa verrattuna epäsuorantulen käyttöön. Rakennuksessa olevaa vastustajaa on kyettävä tulittamaan suoraan sen aseisiin parhaan vaikutuksen saamiseksi. Asutuskeskus on maastona epäsuoran tulen käytölle epäedullista lukuun ottamatta yläkulmilla ampuvaa tykistöä ja kranaatinheittimistöä. Lyhyet näköetäisyydet vaikeuttavat tulenjohtotoiminta.¹²⁴

Rakennusten tarjoama suoja riippuu niiden valmistusmateriaalista. Kellarit ja muut maanalaiset tilat ulottavat suojan maantason alapuolelle. Taistelun aikana on huomioitava rakennusten mahdollinen sortuminen sekä tulipalojen syttyminen¹²⁵.

¹²⁴ Asutuskeskustaistelun opas II: sivut 25–30

¹²⁵ Ibid., sivut 25–30

3 PUOLUSTUSASEMAT 1945–1952 — TAISTELUA ASUTUSKESKUKSESTA

3.1 Uhkakuva ja sodan luonne

Sodan jälkeiset perusteet uhkamalliin saatiin vuosina 1945–1949 toimineen puolustusrevision mietinnöstä. Valtioneuvoston päätöksellä 24.5.1945 asetettiin puolustusrevisio selvittämään maanpuolustuksen voimassa olleiden järjestelyiden tarkoituksenmukaisuutta ja tekemään tarvittaessa ehdotuksen uudelleenjärjestelyistä. Revision mietintö valmistui lopulta 10.3.1949. Revision mietinnön valmistumista viivästyttivät rauhansopimuksen määräysten ja niiden tulkintojen odottaminen sekä osaltaan myös YYA-sopimuksen solmiminen. Revision aloittaessa työskentelynsä vuonna 1945 ei Suomessa ollut mitään tietoa Neuvostoliiton Pohjolaa koskevista strategisista suunnitelmista tai suhtautumisesta Suomen itsenäisyyteen. Epäselvää oli myös se káskeekö puolustusvoimien tehtävät Neuvostoliito vai Suomi. Syksyn kuluessa päädyttiin ratkaisuun, jossa itse määriteltiin puolustusvoimien tehtävät.¹²⁶

Puolustusrevisio totesi mietinnössään maailman jakautuneen itäiseen ja läntiseen valtapiiriin sekä niiden ulkopuolella oleviin valtioihin. Skandinavian maiden ja Neuvostoliiton kanssa vallitsevat ystävälliset suhteet poistivat sodan mahdollisuuden. Myöskään Suomen joutumista suurvaltapolitiikasta erilliseen sotaan ei pidetty mahdollisena. Suomen joutuminen sotaan liittyi lähinnä suurvaltojen välisiin ristiriitoihin. Ristiriidat voisivat kehittyä myös sodaksi, mikä revision mielestä muodostuisi tuhoisaksi ja pitkäksi. Neuvostoliiton strategisesti tärkeiden alueiden sijaitessa etäällä sen rajoista muodostui Suomen alue Länsivaltojen kannalta merkityksellisesti sotatoimissa Neuvostoliittoa vastaan. Myös Neuvostoliiton turvallisuustressit olivat kohdistuneet Suomen suuntaan. Suurvallat saattaisivat sodan alkuvaiheessa pyrkiä Suomen tai sen osien nopeaan valtaamiseen.¹²⁷

Puolustusrevisio päättyi mietinnössään YYA-sopimuksen mukaiseen uhkakuvaan.¹²⁸ Hyökkäyksen maahamme saattoi tapahtua maitse, meritse tai ilmoitse. Hyökkäys tapahtuisi oletetta-

¹²⁶ Visuri, Pekka: Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan, sivut 177–178. Otava, Keuruu 1989. Myöhemmin, syksyllä 1945 puolustusrevisio totesi, että oli syytä pyrkiä määrittelemään puolustusvoimien tehtävät itse pitäen lähtökohtana strategisista perustekijöitä.

¹²⁷ Puolustusrevisiokomitean mietintö 11.1: sivut 13–15.

¹²⁸ Raunio Ari: Suomen sotilaallinen uhka kylmän sodan aikana, luku kirjasta Suursotien vuosisata, Hakapaino Oy, Helsinki 2002, Sivu 156.

vasti usealla, jopa kaikilla tavoilla samanaikaisesti. Puolustamisen kannalta Suomi jakautui eriarvoisiin alueisiin, missä Lounais- ja Etelä-Suomi muodostivat uhanalaisimman suunnan. Hyökkäys Pohjois-Suomessa oli mahdollinen, joskaan pitkien etäisyyksien vuoksi ei todennäköinen. Mahdollisessa suurvaltojen välisessä konfliktissa alueen tärkeys saattoi korostua, jolloin sen puolustamiseen saatettiin joutua varautumaan. Yllätyshyökkäys muodosti suurimman uhkan maallemme. Hyökkääjän oli helppo salata ilmavoimiensa käytön sekä maahanlaskujoukkojen käyttöön viittaavat valmistelut. Merivoimien toiminta saattoi liittyä tulituen järjestyihin tai maihinnousun toteuttamiseen. Ilmatoiminta maattamme vastaan oli mahdollista jo rauhan aikana. Lisäksi koneiden lentoreitit saattoivat kulkea maamme yli.¹²⁹

Revision mietinnön pohjalta Pääesikunnan operatiivinen osasto muokkasi kolme, toisen maailmansodan kokemuksiin perustuvaa uhkamallia, joiden perustana oli länsivaltojen hyökkäys Suomeen. Uhkamallien tärkeimmiksi lähtökohdiksi muodostuivat Tanskan salmien hallinta sekä Ruotsin alueen käyttö. Strategisissa uhka-arvioissa katsottiin länsivaltojen joukkojen pystyvän hyökkäämään Suomeen hyvinkin syvin tavoittein. Ensimmäinen puolustus suunnitelma valmistui 1950-luvun alussa antaen perusteet myös sodan ajan kenttäarmeijan koulutamiselle. Laaditut uhkamallit olivat voimassa koko 1950-luvun.¹³⁰

Ohjesäännön määrittämän, yhtymän tai joukkoyksikön, puolustustaistelu suoritettiin puolustusasemassa. Vuonna 1930 vahvistettu Kenttäohjesääntö II (K.O.) määrittäi puolustusaseman leveys- ja syvyysuuntaiseksi maastoalaksi, jolle taisteluvoimat oli ryhmitetty tai aiottiin ryhmitellä puolustustaistelun suorittamista varten. Päävastarinta-asema oli puolustusaseman keskeisin ja tehokkaimmin varustettu osa, jolla päävoimat suorittavat taistelunsa. Päävastarinta-aseman etureunaa kutsuttiin pääpuolustuslinjaksi, jonka eteen vihollisen hyökkäys oli pysäytettävä. Taaksepäin päävastarinta-asemaa rajoitti tukilinja. Päävastarinta-aseman sisällä syvyysuuntaan kulkevat, pääpuolustus- ja tukilinjaan liittyvät sulkulinjat rajoittivat päävastarinta-asemaan tunkeutuneen vihollisen toimintaa sivusuunnassa tarjoten samalla lähtökohdan vihollisen sivustoja vastaan kohdistetuille vastaiskuille ja –hyökkäyksille.¹³¹

Sodankäynnin luonne oli muuttunut toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen yhä totaalisemmaksi, sotatoimet ulottuivat yhä syvemmälle maan sisäosiin. Näissä olosuhteissa perinteinen jako kotialueeseen ja taistelualueeseen ei ollut enää todennäköistä. Aikaisempi, pelkäs-

¹²⁹ Puolustusrevisiokomitean mietintö 11.1. Sivut 23.

¹³⁰ Suomen Puolustusvoimat 1944-1974. WS Bookwell Oy 2006. Sivut 436–439 ja 452.

¹³¹ Kenttäohjesääntö II (K.O.). Yleisesikunta, Helsinki 1919. Sivut 128–130

tään Neuvostoliiton muodostama uhka-asetelma, oli muuttunut mahdolliseksi uhkaksi sekä lännestä että idästä. Vallinneessa tilanteessa puolustussuunnittelun perustaksi otettiin alueellinen puolustus.¹³²

Toisesta maailmansodasta saadut kokemukset ja sodan jälkeiset vuodet muuttivat suomalaisten käsitystä sodan kuvasta. Siihen olivat vaikuttamassa mekanisoitujen joukkojen merkityksen jatkuva kasvaminen, tulivaikutuksen ulottuminen yhä kaukaisempiin kohteisiin sekä sota-toimien siirtäminen maahanlaskuilla yhä syvemmälle puolustajan selustaan. Toisaalta eri alojen voimakas ja nopea kehitys on myös vaikeuttanut sodankuvan määrittämistä.¹³³

Maan sisäinen suojele oli Puolustusvoimien yhtenä tehtävänä. Tehtävän toteuttamiseen liittyneitä ensimmäisiä käskyjä oli annettu kesällä 1948. Maa oli jaettu huhtikuussa 1949 viiteen suoja-alueeseen. Kesällä 1950 alkoi suunnittelu jaon tarkentamisesta vastata uusia puolustusperiaatteita. Sisäisen suojeleeseen kuuluivat järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisen lisäksi myös sotilaalliselle ja taloudelliselle toiminnalle tärkeiden kohteiden suojaaminen. Vuoden 1950 marraskuussa Pääesikunta antoi käskyn ”Sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisestä”.¹³⁴

Puolustusvoimien käyttö sisäpolitiikan tukemiseen ajoittuu lähinnä 1940-luvun loppuun ja seuraavan vuosikymmenen alkuun. 19.9.1944 solmittujen välirauhaehtojen mukaisesti sallittiin kommunistien toiminta. Vuoteen 1948 tultaessa oli maan sisäpoliittinen tilanne kärjistynyt niin, että valtion ja puolustusvoimien ylimmän johdon keskuudessa uskottiin kommunistien suunnittelevan vallankaappausta. Tilannetta kiristi viimeistenkin Itä-Euroopan maiden ajautuminen kommunistiseen järjestelmään ja Neuvostoliiton esitys YYA-neuvotteluiden aloittamisesta. Yhteiskuntajärjestyksen säilyttämiseksi valmistautuivat Suomen valtiojohto, poliisi ja puolustusvoimat torjumaan kommunistien aseellista vallankaappausta.¹³⁵

¹³² Tynkkynen 1996, sivut 293–296.

¹³³ Tynkkynen Vesa: Sotilaallisten doktriinien kehitysnäkymät. luku kirjasta Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset. Otava, Keuruu 1989. Sivu 214.

¹³⁴ Tynkkynen 1996. Sivu 294.

¹³⁵ Raunio Ari: Valmiuden kohottaminen Suomen puolustusvoimissa vuonna 1948, seminaari esitys vuodesta 1985, materiaali tekijän hallussa.

3.2 Koulutuskäskyt ja ohjeet

Pääesikunnan koulutusosasto käski vuoden 1945 koulutuksen toteuttamisen 26.1.1945 julkaisussa vihkossa ”Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1945”. Siinä annettiin yleiset perusteet koulutuksen järjestämiselle, sekä perusteet koulutuksesta eri puolustushaaroissa ja puolustusvoimien kurssitoiminnasta. Koulutuksen päämääriksi käskettiin rauhanaikaisen järjestyksen ja kurin palauttaminen, luottavan ja lujan taisteluhengen luominen sekä mahdollisimman tuloksellisen taistelutaidon hankkiminen ja edelleen kehittäminen. Vaatimuksiin vaikuttivat sodan jälkeinen yleinen tilanne.¹³⁶

Maavoimissa annettava taistelukoulutus toteutettiin ohjesääntöjen, oppaiden, yleispäteviksi määrättyjen sotakokemusten sekä aselajien tarkastajien ja komentajien ohjeiden mukaan. Päämääränä oli mahdollisimman korkeatasoisten joukkojen luominen. Muodollisella taitelukoulutuksella luotiin riittävä perusta varsinaiselle taistelukoulutukselle. Taistelukoulutuksen painopisteenä olivat joukkojen hyvä liikkuvuus, nykyaikaisen sodan kokemuksiin perustuva aktiivinen puolustus iskujoukkotoimintoinen sekä aselajien yhteistoiminta. Taistelukoulutukseen liittyi kiinteästi tehokas ampumakoulutus. Ohjeessa oli tunti- ja prosenttiperusteiset määrät muodollisen ja sovelletun taistelukoulutuksen järjestämiselle.¹³⁷

Koulutusohjetta täydennettiin kesäkuun alussa puolustusvoimien komentajan allekirjoittamalla määräyksellä, jossa annettiin perusteet kiväärikomppanian miehistön koulutussuunnitelmiin. Ohjeen alussa käskettiin miehistön eri koulutuskausien tavoitteet. Alokaskauden jälkeen tuli kyetä toimimaan täydennysmiehenä taistelutehtävissä vanhempien miesten mukana. Nuoremman sotamiehen koulutuskaudella mies kasvatettiin toimimaan itsenäisenä taistelijana ryhmän ja joukkueen puitteissa. Vanhemman sotamiehen koulutuskauden päättyessä miehen tuli omata sellainen varmuus kaikissa kysymykseen tulevissa toiminnoissa, että hän on täysin käyttökelpoinen komppanian puitteissa sekä tilapäisestäikin kokoonpannuissa ryhmissä ja muodostelmissa. kenttäolosuhteissa eri tehtävissä.¹³⁸

¹³⁶ PvPE:n Koulutuksen suuntaviivat 1945: Sisällysluettelo ja sivut 8-9. PvPE:n n:o 620/Koul.2/22/26.1.1945/T17655/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste. Koulutuksen suuntaviivat antoivat perusteet, joita alemmat johtoportaat sovelsivat.

¹³⁷ PvPE:n Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1945: PvPE:n n:o 620/Koul.2/22/26.1.1945/T17655/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste.

¹³⁸ PvPE:n määräys n:o 2186/Koul.2/22.2.6.1945.T17655/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste.

Taistelukoulutus jaettiin muodolliseen ja sovellettuun taistelukoulutukseen. Mieskohtainen koulutus antoi perusteet muun muassa tuli- ja lähitaisteluun. Ryhmän koulutuksessa annettiin perusteet hyökkäyksestä, puolustuksesta ja väistymisestä. Lisäksi koulutusaiheita oli kivääri-ryhmän erikoistehtävistä. Näitä olivat esimerkiksi tiedustelutoiminta, iskuryhmätoiminta ja takamaastoon päässeen vihollispartion tai desanttiryhmän takaa-ajo. Joukkueen koulutus käsitti samoja aiheita. Komppanian taistelukoulutus sisälsi Hyökkäyksen, puolustuksen ja viivytystaistelun erityispiirteet. Kiväärikomppanian erikoistehtäviin kuuluivat esimerkiksi sissitehtävä ja komppanian iskujoukkotehtävä.¹³⁹

Jalkaväen tarkastaja määräsi vuoden 1945 maaliskuussa perusteet joukko-osastojen aliupseerikurssien opetusohjelmista. Ne olivat tarkoitettu noudatettaviksi paikalliset koulutusolosuhteet huomioiden. Opetusohjelma oli jaettu 12 viikolle sisältäen perusteet ryhmän hyökkäyksestä ja puolustuksesta. Ryhmän erikoistehtävistä harjoiteltiin iskuosastotoimintaa, joka sisälsi esimerkiksi vangin sieppauksen ja taisteluhaudan vyörytyksen. Opetussuunnitelman kolme viimeistä viikkoa antoivat perusteet joukkueen taistelulle, kuten siirtymiselle, puolustukselle ja hyökkäykselle metsämaastossa sekä irtautumiselle.¹⁴⁰

Pääsikunnan koulutusosasto määräsi kesäkuun lopussa vuonna 1945 kivääri- ja konekiväärikomppanioiden korpraali- ja aliupseerikoulutuksen suunnitelmissa noudatettava suuntaviivat. Koulutuksen perustana oli kolmannen palveluskuukauden alussa käynnistyvä, kolme kuukautta kestävä, korpraalikoulutus. Korpraalikoulutus oli samalla valmennusta niitä oppilaita varten, jotka erikseen valittiin kuudennella palveluskuukaudella alkavalle aliupseerikurssille. Aliupseerikurssin kesto oli neljä kuukautta. Korpraalikoulutuksen päämääränä oli valmius toimia ryhmänjohtajan apulaisena. Aliupseerikurssikurssilla annettiin ryhmänjohtajan koulutus, mihin sisältyi valmius toimia myös puolijoukkueen johtajana. Määräyksen oli allekirjoittanut puolustusvoimain komentaja.¹⁴¹

Korpraalikoulutuksen koulutussuunnitelma sisälsi ryhmän taistelukoulutuksesta hyökkäyksen puolustuksen ja väistymisen. Ryhmän erikoistehtäviin kuuluvia koulutusaiheita olivat esimerkiksi tiedustelu ja iskuryhmätoiminta. Joukkueen koulutusaiheita olivat hyökkäys ja puolus-

¹³⁹ PvPE:n määräys n:o 2186/Koul.2/22.2.6.1945.T17655/11: Liite 3. PvPE:n n:o 620/Koul.2/22/26.1.1945/T17655/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste. Liite oli kiinnitetty ”Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1945” vihkoon.

¹⁴⁰ PvPE:n Jalkaväen Tarkastajan kirjelmä n:o 562/Jv./38. 27.3.45.T17655/12, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste. Koulutusosaston lähettämän korpraali- ja aliupseerikoulutusta koskevan koulutussuunnitelman jälkeen jalkaväen tarkastajan koulutussuunnitelmaan lisättiin neljän koulutusviikon suunnitelmat. Ne sisälsivät perusteet sissitoiminnasta, joukkueen taistelukoulutusta metsämaastossa.

¹⁴¹ PvPE:n kirjelmä n:o 2413/Koul.2/22.29.6.1945/T17655/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste.

tus. Komppania koulutuksessa aiheina olivat komppanian etenemismuodot, marssi sekä huollon järjestelyt puolustuksen ja hyökkäyksen aikana. Aliupseerikurssin koulutussuunnitelmat sisälsivät samat koulutusaiheet perusteellisempina. Taistelukoulutuksen perusteena oli toiminta metsämaastossa.¹⁴²

Pääesikunnan koulutusosasto julkaisi ”Koulutuksen suuntaviivoja” vuoteen 1948 saakka. Koulutusohjelmistojen perustana olivat vuonna 1945 määrätty koulutusohjeet, joita sovellettiin tarkoituksenmukaisesti. Vuonna 1946 ohjeessa olivat upseerien ja kanta-aliupseerien koulutuksen yleiset päämäärät. Uutena olivat myös taktilliselle ja taistelukoulutukselle asetetut päämäärät. Vuoden 1946 taktillisen koulutuksen päämääräksi asetettiin yleispäteviksi osoitautuneiden sotakokemusten soveltaminen käytännön johtamistoimintaan.¹⁴³

”Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1948” oli lähes 100-sivuinen, sisältäen perusteet aikaisempien ohjeiden lisäksi myös huolto- ja erikoishenkilöstön koulutuksesta. Yleisiä epävarmoja aikoja kuvastanee varusmiesten yleistaistelukoulutuksen päämääräksi käsketyt tavoitteet puolustaa omia majoitus-, varasto- ja tuliasema-alueitaan, tukikohtaansa tai laitostaan sekä kyky maahanlaskujen tai maahanlaskettujen vihollisten torjuntaan.¹⁴⁴

Vuonna 1948 uusittiin varusmieskoulutuksen koulutustavoitteet miehistön ja aliupseereiden osalta. Tavoitteet julkaistiin koulutuksen pysyväiskäskyssä ja niiden esittämisessä käytettiin kirjain- ja numero tunnusta. Taistelukoulutuksen osalta tavoitteet eivät poikenneet juuri vuoden 1945 koulutukselle asetetuista tavoitteista. Yksittäisiä opetuskohtia oli tullut lisää.¹⁴⁵

Tutkittavana olleista lähdemateriaaleista ei löydy viitteitä siitä, että koulutusosasto olisi varsinaisesti ohjeistanut koulutusta erillisellä koulutuskäskyillä ennen vuotta 1956. Vuosien 1949 ja 1955 välillä pääesikunnan jalkaväkitoimisto antoi perusteet jalkaväen varusmieskoulutuksesta julkaisemalla ohjetta varusmiesten koulutuksen järjestelystä sekä jalkaväen tarkastajan koulutusohjeilla.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1946: PvPE:n n:o 3779/Koul.2/22/21.11.1945/T17655/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste.

¹⁴⁴ Ibid. sekä PvPE:n n:o 4810/Koul.1/11/7.11.1947 ja Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1948 Sanoma Oy, Helsinki 1947

¹⁴⁵ PE:n ak n:o 1539/Jvtsto/5 a 1/30.10.1958. T22669/F43. Esimerkiksi miehistökoulutuksessa kirjain A tarkoitti jalkaväkimiehen yleiskoulutuksen tavoitteita ja M-kirjan jalkaväen viestimiehen tavoitteita. Vastaavalla periaatteella olivat varusmiesaliupseereiden koulutustavoitteet merkitty. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

Vuosien 1949 ja 1952 välillä julkaistut ohjeet varusmieskoulutuksen järjestelyistä antoivat perusteet saapumiserien koulutuksen yleiselle aikajaksottelulle sekä miehistö- ja johtajakoulutuskauksille käsketyt tavoitteet. Koulutustavoitteet olivat ilmoitettu numero- ja kirjaintunnuksin, jotka perustuivat vuoden edellisenä vuonna käskettyihin koulutuksen tavoitteisiin.¹⁴⁶ Vuoteen 1952 mennessä oli ohjeistettu yleiset perusteet miehistö- ja johtajakoulutuksen toteuttamisesta.

Varusmieskoulutuksen yleisessä järjestelykäselyssä oli määrätty miehistön yleis- ja koulutushaarakoulutusta varten koulutusaiheet ja niiden tavoitteet. Esimerkiksi vuoden 1950 aikana palvelukseen astuneiden saapumiserien peruskoulutuskauden pituus oli noin 11 viikkoa. Erikoiskoulutuskauden ja komennuskauden pituus oli 17 tai 19 viikkoa. Kertaus- ja sotaharjoituskauden pituudet vaihtelivat 1½ ja 7 viikon välillä. Kertaus- ja sotaharjoituskausi suoritettiin koulutuksen pysyvääskäskyn mukaisesti. Siihen liittyä valmistava koulutus annettiin joukko-yksikön tai -osaston komentajan harkinnan mukaisessa sotaharjoituskokoonpanossa.¹⁴⁷

Jokaiselle koulutuskaudelle oli käsketty saavutettavat tavoitteet yleiskoulutuksessa ja eri koulutushaarojen koulutuksessa. Varusmiesaliupseerien ja -upseerien koulutuksen tavoitteet olivat käsketty samalla periaatteella. Aliupseerikoulutus annettiin aliupseerikouluissa ja upseerikoulutus Upseerikoulussa. Aliupseerien johtajakaudelle edellytettiin erillisen jatkokoulutuksen järjestämistä, missä päähuomio oli käytännöllisen johtajakoulutuksen ja huoltolajien taistelunmukaisissa osasuorituksissa. Upseerikokelaiden jatkokoulutuksessa järjestettiin niin ikään koulutuksen pysyvääskäskyn mukaisesti. Vuoden 1952 varusmieskoulutuksen järjestelykäselyssä olivat liitteinä miehistön ja aliupseerikurssien tarkennetut tavoiteluettelot.¹⁴⁸

Koulutusta ohjeistettiin tarkemmin Jalkaväen tarkastajan käskemillä erillisillä koulutusohjeilla. Ensimmäinen koulutusohje, ”Jalkaväen tarkastajan koulutusohje 1/49” julkaistiin marraskuussa vuonna 1948. Siinä annettiin perusteet koulutuksen yksityiskohtaisemmalle järjestelylle, jotka oli otettava huomioon jalkaväen joukkojen ja kantahenkilöstön koulutuksen yksityiskohtaisemmassa järjestelyssä. Ohjeessa oli yhdeksän erillistä aihetta jotka liittyivät esimerkiksi uuden kenttäohjesäännön periaatteiden soveltamiseen eri taistelulajeissa, ase- ja ampuma-

¹⁴⁶ Esimerkiksi PvPE:n n:o 118/Jv.Tsto/5 a./2.2.1949/T18751/2a-5b. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

¹⁴⁷ Esimerkiksi PvPE:n asiakirjat n:o 68/Jv.tsto/5 f 3./11.1.1950. T19645/F3 ja PvPE:n n:o 199/Jv.tsto/5 a 1./30.1.1952. T 19645/F12. Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

¹⁴⁸ PvPE:n n:o 68/Jv.tsto/5 f 3. 11.1.1950. T19645/F3. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

teknisten kysymysten tutkimista, johtamistaidon kehittämistä tai koulutuksen rationalisointia. Yksi aiheista liittyi alueellisten kohteiden suojelukysymyksiin. Yhtymiä veloitettiin kohteiden suojelukysymyksessä selvittämään ensin alueillaan kysymykseen tulevat kohteet, niiden merkitys ja suhteellinen tärkeys. Tällaisia olivat esimerkiksi elintärkeät tuotantolaitokset, liikenne- ja asutuskeskukset.¹⁴⁹

Vuonna 1949 julkaistiin kaikkiaan yhdeksän koulutusohjetta, joilla tarkennettiin esimerkiksi upseerien kouluttamista ase- ja ampumateknisillä kursseilla, jalkaväen koulutuskokoonpanoa, ohjesääntöjen ja oppaiden soveltamista koulutukseen sekä henkilökunnan koulutuksen järjestelyitä.¹⁵⁰

Vuoden 1950 ensimmäisissä koulutusohjeissa käskettiin varusmieskoulutuksen lisäksi esimerkiksi taktillisen koulutuksen teeman edellyttämät lisäperusteet., jalkaväen sisäisestä yhteistoiminnasta, kouluttaja- ja varusmieskoulutuksesta, ase- ja ampumakoulutuksesta ja muusta koulutuksesta. Koulutusohje tarkentui myöhemmin koskemaan koko jalkaväen koulutusta, myös henkilökunnan.¹⁵¹

Vuodelle 1952 oli koulutuksen taktilliseksi teemaksi käsketty asutuskeskustaistelu. Jalkaväen tarkastajan vuoden 1952 koulutusohjeissa ei käsitellä millään tavalla asutuskeskustaistelua. Jalkaväen tarkastajan koulutusohjeessa 1/52 on alaotsikko ”Kantahenkilöstön jatkokoulutus”, mutta siinä käsitellään yleisiä koulutusasioita sekä veloitetaan joukko-osastojen taktillisessa koulutuksessa kiinnittämään erityistä huomiota jalkaväen ryhmityksen yksityiskohtiin.¹⁵²

Esimerkkinä ovat vuoden 1950 koulutuksen pääteemat ”*Harva puolustus*” ja ”*sissitoiminta ja sissisota*”. Jalkaväen tarkastajan koulutusohjeessa 1/1950 käsitellään sissitoimintaa ja sissiso-

¹⁴⁹ PvPE:n n:o 861/Jv. Tsto/9 b. 12.11.1948/PK 1664/23. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Kenttäohjesäännön I ja II osa julkaistiin vasta vuonna 1954, sitä ennen joukoille oli jaettu monisteina yksittäisiä ohjesäännön lukuja.

¹⁵⁰ Esimerkiksi PvPE:n n:o 93/Jv.tsto/5 d. 27.1.1949/T18751/5c-9g. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Vuoden 1949 aikana julkaistuja Jalkaväen tarkastajan koulutusohjeita arkistoidaan Kansallisarkiston, Sörnäisten toimipisteessä. Yksittäiset koulutusohjeet löytyvät sarjoista T18751 5c-5g ja 9b-12 sekä kenraali Tapolan yksityiskokoelmasta PK 1664/23.

¹⁵¹ Esimerkiksi PvPE:n n:o 649/Jv.tsto/5 b 1. 10.3.1950. T19645/F1 ja PvPE:n n:o 240/Jv.tsto/5 b 1. 6.2.1952. T19645/F13. Jalkaväen tarkastajan koulutusohjeet ovat arkistoitu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

¹⁵² Jalkaväen tarkastajan koulutusohje PvPE:n n:o 240/Jv.tsto/5 b 1/6.2.1952. T20169/F85. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

taa kahden ja puolen sivun verran. Perusteiksi harvaa puolustusta varten jaettiin koulutusohjeessa monisivuinen erillinen liite.¹⁵³

Asian selittänee, että Asutuskeskustaistelun opas I oli ilmestynyt vuonna 1951 joten perusteet asutuskeskustaisteluun oli löydettävissä siitä. Joukko-yksikön taistelun perusteet määrittävä Jalkaväen taisteluohjesääntö julkaistiin vasta vuonna 1955.

3.3 Asutuskeskustaistelukoulutus

3.3.1 Koulutustarkastukset

Koulutustarkastukseen sisältyviin kohteisiin kuuluivat varusmiehille järjestettyjen oppituntien ja harjoitusten lisäksi myös henkilökunnalle johdetut maasto- ja karttajarjoitukset. Ensimmäiset tarkastuskertomukset ovat peräisin vuonna 1947 järjestetyistä tarkastuskäynneistä. Vuoden 1952 loppuun mennessä jalkaväen joukko-osastoihin ja Kanta-aliupseerikouluun suoritetuista tarkastuskäynneistä löytyi Kansallisarkistosta lähes kaksikymmentä tarkastuskertomusta.¹⁵⁴

Taisteluharjoituksien aiheena olivat vahvennetun pataljoonan tai komppanian taistelu metsämaastossa puolustaen, hyökäten ja viivytäten. Kanta-aliupseerien maastoharjoituksissa käsiteltiin joukkueen tai vahvennetun joukkueen taistelua ja upseerien karttajarjoituksessa vahvennetun pataljoonan taistelua. Harjoitusten aiheet noudattelivat useimmiten koulutuksen vuosittaista ”teemaa” joskin poikkeuksiakin oli. Kanta-aliupseerien maastoharjoitus oli upseerin johtama harjoitus, missä alkutilannetta seurasi harjoitusvaihe. Aiheet olivat metsämaastoon sijoittuneita joukkueen puolustus tai hyökkäysharjoituksia. Harjoitus päättyi palautetilaisuuteen. Upseerien karttajarjoitukset järjestettiin samalla periaatteella. Harjoituksen johti yleensä joukko-osaston tai -yksikön komentaja. Karttajarjoitukseen osallistuvat upseerit käsitelivät vahvennetun pataljoonan taistelua metsämaastossa.¹⁵⁵

¹⁵³ Jalkaväen tarkastajan koulutusohje PvPE:n n:o 649/Jv.tsto/5 b 1. 10.3.1950. T19646/F1. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

¹⁵⁴ Esimerkiksi PvPE:n n:o 638/Jv.tsto/46. 23.10.1947/T18751/38–90, PvPE:n 388/Jv.Tsto/3a, 10.5.1948. T18751/1a-9a sekä PvPE:n n:o 1450/Jv.tsto/5 b, 14.9.1949. T18751/2a-5b. Kaikki tarkastuskertomukset ovat arkistoitu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

¹⁵⁵ Esimerkiksi PvPE:n n:o 715/Jv.Tsto/46. 19.11.1947. T18751/38-90 sekä 1638/Jv.tsto/5 b. 15.10.1949/T18751/2a–5b. Kaikki tarkastuskertomukset ovat arkistoitu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

Vuoden 1952 koulutuksen pääteemana olivat ”hyökkäys asutuskeskuksessa” ja ”asutuskeskuksen puolustus”. Arkistoon ovat taltioitu toukokuussa Uudenmaan Rakuunarykmenttiin ja JP/JR3:een suoritettujen koulutustarkastusten kertomukset.

URR:n upseerien kartta-harjoituksen aiheena olivat everstiluutnantti Sundbladin johtama ”pataljoonan puolustuksen järjestelyt asutuskeskuksessa ja puolustustaistelun suorituksen siinä”. Harjoituksen lähtökohtatilanteena oli prikaatin viivytys, jossa yksi prikaatin pataljoonista saa tehtävän siirtyä Lappeenrantaan ja ryhmittyä siellä puolustukseen. Harjoituksen alussa käsiteltiin ensin noin puolitoista tuntia pataljoonan siirtymistä sekä komentajan ensimmäisiä toimenpiteitä saadun käskyn johdosta. Vasta kahden tunnin kuluttua harjoituksen alkamisesta päästiin varsinaiseen aiheeseen.¹⁵⁶

Pataljoonan komentajan toimintaa tarkastaessa keskusteltiin, pitäisikö komentajan ryhtyä säännöstelemään siviiliväestön evakuointia. Keskustelun perusteella todettiin komentajalla olevan riittävästi tekemistä varsinaisessa päätehtävässään, joten väestön evakuoinnin johtaminen kuului paikallisviranomaisille. Tilannetta arvioitaessa Jalkaväen tarkastaja kiinnitti huomiota siihen, että puolustuksen järjestelykysymyksiä tarkasteltaessa aloitettiin puheenvuorot aina pääpuolustuslinjan yksityiskohdilla ilman tehtävän kokonaisvaltaisempaa tarkastelua. Myös asutuskeskuksen puolustuksen järjestäminen vaati tarkempaa analysointia, jottei mikään puolustuksen kokonaisuuteen vaikuttava olennainen seikka jäisi huomaamatta.¹⁵⁷

Puolustusaseman ryhmitystä mietittäessä vaihtoehtoina olivat etulinjan ja pääpuolustuslinjan miehittäminen joko eri tai samalla yksiköillä, jolloin kaistat menisivät koko puolustusaseman läpi. Molemmat vaihtoehdot saivat kannatusta. Havaintona keskustelun perusteella oli se, että tilanteessa missä etu- ja pääpuolustuslinja ovat lähellä toisiaan ne muodostavat yhdessä kokonaisuuden. Kyseisessä tilanteessa puolustusasema jaettaisiin kahden perusyksikön kesken.¹⁵⁸

Käsketty pääpuolustuslinja kulki pääpiirtein kaupungin keskustassa, tarkkoja ryhmityksiä ei tarkastuskertomuksessa ole nähtävissä. Omassa ratkaisussaan Jalkaväen tarkastaja tarkensi pääpuolustuslinjan sijaintia keskusta-alueen kapeimmalla kohdalla, missä pystyi myös tukeu-

¹⁵⁶ PvPE:n n:o 1140/Jv.tsto/5 b 1, 12.7.1952. T19645/F13. Alku keskustelu ei Jalkaväen tarkastajan mielestä ollut turha, mutta sen vuoksi pääaiheeseen jäi liian vähän aikaa.

¹⁵⁷ Ibid., Kyseisessä tapauksessa oli liian vähälle huomiolle jäänyt varmistuksen ja vastaanoton järjestelyt edestä irtautuvan prikaatin pääosien kanssa.

¹⁵⁸ PvPE:n n:o 1140/Jv.tsto/5 b 1, 12.7.1952. T19645/F13.

tumaan alueen kivirakennuksiin. Edelleen hän painotti maastotiedustelun merkitystä, koska pelkän karttatiedustelun perusteella ei voi saada riittävän yksityiskohtaista kuvaa asutuskeskuksen rakenteesta. Loppuhuomautuksena painotetaan reservin merkitystä. ”- *sillä asutuskeskustaistelu ei koskaan kehity suunnitelman mukaan*”.¹⁵⁹ Kanta-aliupseereille järjestetyn maastoharjoituksen aihe ei liittynyt asutuskeskustaisteluun.

JP/JR3 kanta-aliupseereiden maastoharjoituksen aiheena oli kapteeni Valion johtama harjoitus ”vahvennettu joukkue komppanian osana asutuskeskuksen valtauksessa”. Harjoitus toteutettiin kahdessa jaksossa; valmisteluosuudella sekä hyökkäyksen suorituksella. Harjoitus pidettiin kasarmialueella ja hyökkäävää joukkuetta oli vahvennettu 20mm ilmatorjuntakiväärijoukkueella. Lähtökohtatilanteessa joukkueen tehtävänä oli varmistaa pataljoonansa sivusta ja puhdistaa varuskunnan asutusalue vihollisesta.¹⁶⁰

Harjoituksessa joukkue toteutti käsketyt tehtävät käyttämällä kaikkia ryhmiä samanaikaisesti. Ensimmäisen vaiheen jälkeen hyökkäys jatkui tavoitteeseen siten, että kaksi ryhmistä valtasivat alueen sisäosaan kuuluvan rakennuksen kahden ryhmän puhdistuessa sivuilla olevat rakennukset. Harjoituksen päätteeksi tarkasteltiin sisäosaan kuuluneen rakennuksen valtaamisen yksityiskohtia sekä sen vaatimia erikoisvälineitä. Jalkaväen tarkastaja on yhtynyt harjoituksen johtajan esittämään palautteeseen sillä poikkeuksella, että hän tähdensi reservin varaamisen tärkeyttä.

Omassa arviossaan Jalkaväen tarkastaja esitti vaihtoehdon, missä ratkaisua olisi tavoiteltu saartamisella. ”*Ei pidä työntää vihollista siihen suuntaan, jonne itse ollaan menossa*”. Menestyminen edellytti yllätystä, kaavamaisuutta piti välttää. Tehtävän suorittaminen olisi tapahtunut saartamisen jälkeen vaiheittain siten, että uuden ryhmän olisi tarvittaessa voinut suunnata seuraavaan rakennukseen yhden ollessa aina reservinä. ”*Usein on edullista näin „pelata sahaamalla pala palalta irti” ja aina yllätykseen varalta varautuneena takaa eteen*”.¹⁶¹

JP/JR3 upseerien karttatarjoituksen aiheena oli everstiluutnantti Suvantolan johtama vahvennetun jääkäripataljoonan toiminnan asutuskeskuksen valtauksessa. Harjoituksen lähtökohtati-

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ PvPE:n n:o 1300/Jv.tsto/5 b 1, 8.8.1952. T19645/F13. Harjoitusmaasto ei Jalkaväen tarkastajan mielestä sellaisenaan vastannut asutuskeskusta rakennustiheydensä kuin rakennelmiensä puolesta. Rakennukset antoivat kuitenkin peruskuvan puu- ja kivirakennuksen valtaamisesta.

¹⁶¹ PvPE:n n:o 1300/Jv.tsto/5 b 1, 8.8.1952. T19645/F13.

lanteessa prikaati valmistautui pääosillaan valtaamaan Joensuun kaupungin itä- ja eteläpuoliset kaupunginosat. Panssarivaunu- ja pioneerikomppaniolla vahvennettu jääkäripataljoona valmistautui valtaamaan kaupungin länsi- ja pohjoispuoleiset osat.¹⁶²

Asiakäsittelyssä tarkasteltiin pataljoonan komentajan toimenpiteet hyökkäyskäsken saamisesta pataljoonan hyökkäyksen suorittamiseen. Tarkastelussa käsiteltiin myös joukkueiden ja iskuosastojen toimintaa asutuskeskuksen sisällä. Harjoitus toi esille runsaasti erilaisia havain- toja, joiden analysointiin Jalkaväen tarkastaja olisi suonut käytettävän enemmänkin aikaa. Erikseen korostettiin alueen tiedustelun merkitystä. Päämäärän saavuttaminen edellytti vihollisen puolustuksen johdon lamauttamista, irtautumisen estämistä uusiin puolustuspesäkkeisiin sekä vihollisen eristämistä erikseen tuhottaviin osiin.¹⁶³

Esitettyssä ratkaisussa kaupunkiin pyrittiin valtaamaan hyökkäämällä sinne yhdestä suunnasta, edeten teiden suuntaisesti kaupungin toiseen reunaan. Jalkaväen tarkastaja huomautti esitetystä ratkaisusta kriittisinä kohtina pyrkimyksen murtautua kaupungin sisäosiin vihollisen ilmeisimmin vahvimmin puolustetusta suunnasta. Valittu hyökkäysmaasto ei mahdollistanut vihollisen saartamista ja valitussa hyökkäyssuunnassa matka kaupungin toiseen reunaan oli suurin. Omassa ratkaisussaan Jalkaväen tarkastaja esitti vaihtoehtoa, missä kaupunkiin hyökätään sivustasta pyrkien ensin valtaamaan hallitsevat maaston kohdat ja estämään vihollisen liike. Tämän jälkeen voidaan vihollisen puolustusjärjestelmä paloitella ja vihollinen lyödä.¹⁶⁴

Asutuskeskustaistelua oli harjoiteltu muissakin joukoissa vuoden 1952 aikana. Kenraaliluutnantti K A Heiskanen toi esille johtamansa 2. Divisioonan joukoissa tekemiään havaintoja 16.2.1953 päivätyssä muistiossaan. Muistion keskeinen sisältö liittyy havaintoon, ettei kaikissa joukoissa oltu välttämättä ymmärretty, mistä asutuskeskustaistelussa oli kysymys. ”*Tuntuu siltä, että eräissä tapauksissa oli annettu teema ts ”asutuskeskustaistelu” (= ”taistelu asutuskeskuksessa”) sekoitettu toiseen teemaan, jonka nimeksi soveltui ”taistelu asutuskeskukselta”. Vm:n näet ei tarvitse lainkaan edellyttää, että asutuskeskuksen kohtalo ratkaistaisiin itse asutuskeskuksessa käytävin taisteluihin. Pikemminkin meikäläisittäin ajatellen asutuskeskuksen kohtalo ratkaistaan itse asutuskeskuksen ulkopuolella käytävin taisteluihin*”.¹⁶⁵

¹⁶² Ibid. Harjoituksessa pyrittiin soveltamaan uuden Asutuskeskustaistelun oppaan periaatteita samalla todeten, missä määrin oppaan esittämiä päämääriä oli upseeriston piirissä tutkittu.

¹⁶³ Ibid..

¹⁶⁴ Ibid. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Jalkaväen tarkastaja korosti erikseen salaamisen ja yllätyksen merkitystä sekä toiminnan nopeutta ratkaisun saavuttamiseksi.

¹⁶⁵ 2. DE:n n:o 252/YI/5a. 16.2.1953. T20291/F37. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste

Joissain joukoissa ei ollut käsitelty ollenkaan asutuskeskustaistelun taktiikkaa ja taistelutekniikkaa, kuten teema olisi edellyttänyt. Toinen huomioitava asia muistiossa oli maastontiedustelun toteuttamisesta. ”Tässä yhteydessä lienee syytä huomauttaa, että suurehkon upseerijoukon ollessa kyseessä, on esim johonkin asutuskeskukseen menossa noudatettava harkintaa, koska upseerien ”joukkokokoonnutuminen” aina herättää tiettyä huomiota ja antaa aiheen tietynsuuntaisten ”varmojen” johtopäätösten tekoon”. Muistiossa myönnettiin asutuskeskuksessa järjestettävän harjoituksen haasteet, mutta huolellisilla ennakkovalmisteluilla ne olivat kuitenkin toteutettavissa.¹⁶⁶

Asutuskeskuksen puolustamisen taktisista periaatteista Heiskanen painotti puolustuksen syvyyden merkitystä. Etulinjan sijoittaminen maastollisesti asutuskeskuksen ulkopuolelle antoi puolustajalle pelivaraa. Heiskanen näkemys oli samansuuntainen kuin Jalkaväen tarkastajan esittämä ratkaisumalli Lappeenrannassa järjestetystä karttahaarjoituksesta. Puolustusratkaisu perustui linjapuolustukseen, missä pääpuolustuslinja sijaitsi asutuskeskuksessa ja etulinja mahdollisuuksien mukaan asutuskeskuksen ulkopuolella.¹⁶⁷

3.3.2 Kadettien opetussuunnitelmat

Taistelu asutuskeskuksessa sisällytettiin kadettien opetussuunnitelmiin vuonna 1.6.1947 aloittaneelta 30. kadettikurssilta alkaen. I vuosikurssin yleisen taktiikan opetukseen oli sisällytetty 3 tunnin karttahaarjoitus asutuskeskuksen puolustuksesta.¹⁶⁸

7.1.1948 aloittaneella 31. kadettikurssilla karttahaarjoitus asutuskeskuksen puolustuksesta oli II vuosikurssin kevätlukukauden ohjelmassa. Lisäksi vuoden 1949 syyskaudella oli taistelukoulutuksen yhtenä harjoitusaiheena asutuskeskuksen puolustus. Harjoitukseen oli varattu kolme tuntia. Vuoteen 1952 mennessä oli kadeteille annettu koulutus asutuskeskustaistelusta vakiintunut sisältämään teoreettisena opetuksena luennon ja käytännön harjoituksina taistelu-

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Ibid., Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Puutalojen merkitys asutuskeskuksen puolustamisessa aiheutti ”probleeman”. Mikäli puolustajalla ei ollut riittävästi aikaa valmisteluille, saattoi asutuskeskuksessa sijanneista puutaloista olla puolustajalle enemmän haittaa kuin hyötyä.

¹⁶⁸ Maasotakoulu XXX (30)-kadettikurssin koulutussuunnitelma. T22083/Dc4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Luento saattoi sisältää aiheen tarkastelua esimerkiksi maastolaatikon äärellä.

koulutukseen sisältyneet ”vahvennettu joukkue asutuskeskuksen puolustuksessa” ja ”vahvennettu joukkue hyökkäyksessä asutuskeskuksessa”.

3.3.3 Hyrylän kokeiluosasto – asutuskeskustaistelukoulutusta sisäisen järjestyksen turvaamiseksi

Vuoden 1948 helmikuussa, Tshekkoslovakian kaappauksen ja Stalinin sopimusta ehdottavan kirjeen saapumisen aikaan, puolustusvoimien komentaja kenraali Aarne Sihvo oli aloittanut toimenpiteet järjestyksen varmistamiseksi ja armeijan valmiuden kohottamiseksi. Sotilasjohdolle pitämässään tilannekatsauksessa hän selvitti suurvaltojen välien kiristymistä ja sen aiheuttamaa uhkaa Suomelle. Samassa yhteydessä oli keskusteltu myös sisäisten levottomuuksien mahdollisuuksista. Maaliskuun 11. päivänä järjestetyssä puhuttelussa komentajille, Sihvo esitti epäilynsä Itä-Euroopan tilanteesta ja sen vaikutuksista Suomeen. Sisäisen järjestyksen turvaamiseen ja siihen liittyviin valmisteluihin oltiin varautumassa. Seuraavana päivänä tehostettiin varikoiden vartiointia.¹⁶⁹

Puolustusvoimien varautuminen mahdollisiin sisäisiin levottomuuksiin jatkui maaliskuun ja huhtikuun ensimmäisten viikkojen aikana. Toimenpiteitä puolustusvoimien miesvahvuuden lisäämiseksi aloitettiin, maaliskuun lopulla kiellettiin varusmiesten komentaminen puolustusvoimien ulkopuolisiin töihin. Maaliskuun viimeisenä päivänä käskettiin Kevyen Prikaatin komentajalle tehtäväksi suunnitella ja johtaa yhteistoimintaharjoitus, johon olisi osallistunut myös ilmavoimat. Vartiomiehet aseistettiin ja kantahenkilökunnalle määrättiin konepistooliammuntaharjoituksia. Kevyen Prikaatin miesmäärää lisättiin huhtikuun puolivälissä.¹⁷⁰

Toiminnan kriittisin vaihe ajoittuu huhtikuun 11.–27. päivien väliselle ajanjaksolle. Sihvon esityksestä aloitettiin yhtenäisen suunnitelman laatiminen puolustusvoimien osuudesta yleisen järjestyksen ylläpitoon ja tehtäviin laillisen hallitusvallan turvaamiseksi. Tehtävän sai kenraali Erik Heinrichs, joka oli joutunut väistymään puolustusvoimien komentajan tehtävistä asekatkettujen jälkiselvittelyissä. Heinrichs laati muistion ”PM maavoimien sisäistä luonnetta olevien tehtävien suorittamisesta”. Muistion alussa selvitettiin operaation laillinen perusta. Koska Helsinki oli kaappaajien ensimmäinen kohde, oli sen varmistamiseen kiinnitettävä

¹⁶⁹ Haataja, Lauri: Demokratian opissa, Painokaari Oy, Helsinki 1988. Sivu 241.

¹⁷⁰ Haataja 1988, Sivut 241-244 Suunnitelmat laadittiin, mutta harjoitusta ei koskaan toteutettu.

myös erityistä huomiota. Muistiossa oli erillinen suunnitelma karttoineen, mihin oli merkitty osastojen aluejako kaupungin tärkeimmät kohteet.¹⁷¹

Pääkaupungin suojaamissuunnitelman lisäksi olivat myös suunnitelmat kevyen prikaatin osien siirrosta Tuusulaan ja varikkojen suojaamisesta. Helsinkiä varten esitettiin luotavaksi oma johtoporras ja varaesikunta kaupungin ulkopuolelle. Suunnitelmassa oli lueteltu lisäksi erityisiä ehkäiseviä toimia, joista ensimmäisenä olivat armeijan suorittamat julkiset voimannäytöt. Niiden tarkoituksena olisi aiheuttaa epävarmuutta vallankaappaajien keskuudessa. Muistiossa esitettiin asutuskeskustaistelukoulutusta, johon olisi kuulunut muun muassa katuliikenteen sulkemista, ase käsittely- ja iskuosastokoulutusta. Heinrichsin muistion pohjalta laadittiin suunnitelma – vastavallankumoussuunnitelma. Suunnitelman keskeisenä sisältönä olivat Tasavallan presidentin ja puolustusvoimien toiminnan turvaaminen, poliisin ja armeijan yhteistyö sekä edellä mainittuja ennakkotoimia.¹⁷²

Jalkaväen tarkastajana toiminut kenraali Taavetti Laatikainen oli tehnyt syksyllä 1947 aloitteen puolustusvoimain komentajalle erityisen jalkaväen kokeiluosaston perustamisesta. Esitys uusittiin maaliskuun alussa vuonna 1948. Kokeiluosaston kokoamisen valmistelut aloitettiin maaliskuun vaihteessa ja kenraali Sihvo, joka kantoi huolta armeijan kyvystä antaa virka-apua viranomaisille, käski kokeiluosaston perustamisesta 19.4.1948. Joukon tuli olla Hyrylässä 24.4.1948. mennessä. Osaston kokoonpanoon kuuluivat kiväärikomppania, panssarivaunukomppania, jalkaväen tykkijoukkue, pioneeriryhmä ja viestiryhmä. Osaston vahvuus oli noin 300 miestä ja 10 kevyttä panssarivaunua. Osaston johtajana oli majuri Kauko Pöyhönen, joka tuolloin palveli Pääesikunnan operatiivisella osastolla.¹⁷³

Osasto oli suoraan jalkaväen tarkastajan alaisuudessa ja sen tarkoituksena oli valmistautua mahdollisen vallankumoushankkeen kukistamiseen. Tehtävän toteuttamista varten osasto harjoitteli taistelua kaupunkiolosuhteissa. Iskuosastoiminta, maastohyökkäykset, maahanlaskujen rajoittaminen ja yhteistoiminta panssarivaunujen kanssa kuuluivat lisäksi harjoitusaiheisiin. Osastolle oli järjestetty Helsingin alueen karttoja sekä aseistettu konepistooleilla, käsikranaateilla ja runsaalla ampumatarvikemäärällä. Tulitukea varten oli kaksi jalkaväkitykkiä ja 10 panssarintorjuntakivääriä ampumatarvikkeineen. Tehtävään liittyen tiedusteltiin Helsingissä SKP:n hallinnassa olevat rakennukset ja reitit niihin. Rakennuksista tiedusteltiin tunkeutumis-

¹⁷¹ Jussila, Osmo: Suomen tie 1944–1948. WSOY, Juva 1990. Sivut 230–231. Tärkeimpiä kohteita olivat muun muassa Sillat, Eduskunta, Presidentinlinna, Valtioneuvosto, yleisradio, vesitorni, sähkölaitos ja kaasulaitos

¹⁷² Jussila 1990, sivut 231–232.

¹⁷³ Runio Ari: Valmiutta kohotettiin keväällä 1948, artikkeli Sotilasaikakausilehdestä 8/1988, sivu 539

reitit niiden sisälle. Hyrylässä osasto harjoitteli aukon räjäyttämistä.¹⁷⁴ Kommunistien val-lankumousta ei koskaan tapahtunut ja sisäpoliittisen tilanteen rauhoittuminen kesän 1948 aikana käynnistivät toimenpiteet jalkaväen kokeiluosaston lopettamista heinäkuun puolivälissä. Osaston lakkauttamispäiväksi käskettiin 22.7.1948.¹⁷⁵

Kevään 1948 tapahtumien jälkeen puolustusvoimien tehtävät sisäisen järjestyksen ylläpitämi- seksi jäivät suhteellisen vaatimattomaksi. Tosin puolustusvoimilla itselläkään ei ollut tarvetta sekaantua sisäpolitiikkaan. Merkittävän poikkeuksen aiheutti Kemin lakko vuonna 1949. Palkkakiistasta alkanut lakko laajeni lopulta kommunistien poliittiseksi voimannäytöksi.¹⁷⁶ Poliisin esitettyä virka-apupyynnön armeijan joukkojen käyttämiseksi järjestyksen ylläpitämi- seksi, saapui noin pataljoonan vahvuisen osasto Kemiin. Puolustusvoimien ei varsinaisesti tarvinnut puuttua itse tapahtumiin, pelkkä armeijan läsnäolo riitti osoittamaan kommunisteille että viranomaiset aikoivat säilyttää järjestyksen.¹⁷⁷

Perusteet joukon toiminnalle on kirjattu ohjesääntöihin ja oppaisiin. Kenttäohjesäännöissä määritetään toiminnan yleiset perusteet. Oppaissa annetaan ohjesääntöjä yksityiskohtaisempia joukon toimintojen suoritusperiaatteita ja menettelytapoja tai joukkojen käyttöä koskevia oh- jeita. Taktiikan perusteet on kirjattu kenttäohjesäännön II osaan. Niissä annetaan perusteet yhtymää tai sitä suuremman joukon toiminnalle. Jalkaväen taisteluohjesäännön I tai II osaan on kirjattu pataljoonan taistelun perusteet. Asutuskeskustaistelun oppaassa on määritetty asu- tuskeskustaistelun periaatteet. Oppaassa annettiin perusteet myös komppanian tai sitä pie- nemmän osaston toiminnasta. Ohjesääntöjen ja oppaiden lisäksi perusteita annetaan myös väliaikaisilla koulutusohjeilla. Yhtymän taistelua käsittelevät ohjesäännöt antoivat perusteet myös asutuskeskustaistelunoppaisiin

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Suomen puolustusvoimat 1944–1974, WsBookwell Oy, Helsinki 2006, sivut 94–95

¹⁷⁷ Salminen Juhani: Kemi elokuussa 1949, Gummerus Oy, Jyväskylä 1995, sivu 307

4 PUOLUSTUSVYÖHYKKEISTÄ ALUEELLISEEN TAISTELUUN 1953–1979 — TAISTELUA ASUTUSKESKUKSESTA

4.1 Uhkakuva ja sodan luonne

Suomen kannalta oleelliset painopistealueet eivät olleet muuttuneet 1950-luvun alusta. Lounais- ja Etelä-Suomi sekä Lappi olivat edelleen uhka-arvion lähtökohtana. 1950-luvun lopulla oli päädytty arvioon, missä lännen sotilaalliset voimat eivät enää riittäneet laajoihin sotatoimiin Pohjois-Euroopassa. Painopistesuunnan suuntien uhka-arvioissa otettiin kantaa myös Neuvostoliiton toimintaan Suomea vastaan suurvaltojen välisessä sodassa eikä YYA-sopimuksen mukaisia velvoitteita painotettu yhtä voimakkaasti. Kommunistien sisäisen vallankumouksen uhka oli väistynyt.¹⁷⁸

Vuoden 1960 uhka-arviossa päädyttiin Suomen puolustamisessa strategiseen lähtökohtaan. Väestön pääosan sijainnin, joukkojen perustamisen sekä peltoalan ja teollisuustuotannon perusteelle Suomesta määritettiin maanpuolustuksen kannalta keskeinen alue. Kaikissa tilanteissa oli pidettävä hallussa maan etelä- ja keskiosat ja osia Pohjois-Suomesta. Maanpuolustuksen kannalta keskeisten alueiden määrittely säilyi koko vuosikymmenen.¹⁷⁹

Vuoden 1958 Kenttäohjesäännön yleisessä osassa määriteltiin Suomeen kohdistuvia uhkakuvia. Yllätyshyökkäystä pidettiin vakavimpana uhkana. Lisäksi suurvaltojen välinen sota saattoi heijastua Suomen kansainväliseen asemaan. Sotaa alempiasteisena uhkana oli pitkäaikainen kriisi, jolla olisi vaikutuksia Suomeen. Sotatoimien aikana oli huomioitava ydinaseiden käytön mahdollisuus.¹⁸⁰ 1950-luvun alussa oli ydinaseen käyttöä pidetty maasodankäyntiin liittyvänä aseena vielä melko epätodennäköisenä. Ydinase koettiin enemmän väestönsuojelullisena kuin sotilaallisena, välittömästi joukkoja uhkaavana tekijänä.¹⁸¹

¹⁷⁸ Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. WS Bookwell Oy 2006. Sivut 452–453.

¹⁷⁹ Ibid., Sivut 453–454.

¹⁸⁰ Kenttäohjesääntö Yleinen osa (KO yl). Pääesikunta 1958, Helsinki. Sivu 12.

¹⁸¹ Suomen puolustusvoimat 1944–1974, WS Bookwell Oy Helsinki 2006. sivu 135. Taktiset ydinaseet olivat tuolloin tuntematon käsite. Käytettävissä ei ollut myöskään tarkkaa tietoa atomiaseen luonteesta tai ominaisuuksista; esimerkiksi radioaktiivisen säteilyn vaikutuksia ei tunnettu. Tämän johdosta koulutuksessa ei kiinnitetty huomiota joukkotuhoaseita vastaan suojautumiseen.

Kenttäohjesäännössä esitetyssä sodankuvassa ylivoimaisen vihollisen katsottiin pystyvän valitsemassaan suunnassa kehittämään hyökkäyksensä suurhyökkäykseksi, jota puolustaja ei voinut torjua yhdessä vahvasti varustetussa ja paikallisesti syvässä puolustusasemassa. Suurhyökkäykseen saattoi liittyä ydinaseiden käyttö sekä maahanlaskuja ja maihinnousuja selustaan.¹⁸²

Kenttäohjesäännön määrittämä strateginen puolustus perustui syvyyden laajamittaiseen ja joustavaan hyväksikäyttöön. Strategisen puolustuksen valmisteluja ja sotateoimia varten yhtymille määrättiin sotatoimivyöhyke, jonka takarajan etupuolella yhtymät suorittivat niille käsketyt tehtävät. Sotatoimivyöhykkeellä tarkoitettiin yhtymälle osoitettua ja rajoiltaan määrättyä, yleensä laajaa sotänäyttämön osaa, jossa tehtävän edellyttämät hyökkäys-, puolustus- tai viivytysotatoimet tapahtuvat. Sotatoimivyöhyke alkoi yleensä valtakunnan rajasta. Takaraja määritettiin siten, että sen etupuolella tapahtuvilla sotateoimilla taataan sodan ratkaisun kannalta tärkeiden osapäämäärien saavuttaminen. Näitä olivat esimerkiksi tärkeiden asutuskeskusten, tuotantoalueiden, liikennereittien ja puolustuksen tai omien suurten vastahyökkäysten kannalta edullisten alueiden hallussapito.¹⁸³

Sotatoimien kehityksen mukaan sotatoimivyöhykkeen takarajaa voitiin muuttaa ja näin jatkuvasti säännöstellä ja täsmentää alaistensa yhtymien tehtäviä. Sotatoimivyöhykkeeltä valittiin yksi tai useampia perättäisiä puolustusvyöhykkeitä. Puolustusvyöhykkeellä tarkoitettiin ylijohdon määräämää maastovyöhykettä, josta puolustusasema tai peräkkäiset puolustusasemat ja erilliset puolustuskeskukset valittiin puolustuksen päämäärän saavuttamiseksi.¹⁸⁴

Sotatoimivyöhykkeen taakse, varsinkin sodan kokonaispäämäärän kannalta tärkeimpiin suuntiin voitiin suunnitella ja valmistella puolustusvyöhykkeitä ja -asemia. Taimmainen puolustusvyöhyke valittiin tällöin yleensä siten, että se turvasi sodan päämäärän kannalta elintärkeimmät kohteet, joista ei missään olosuhteissa ole tarkoitus luopua. Ratkaisevan luonteensa takia erityisesti tämä vyöhyke pyritään sijoittamaan alueelle, jossa maasto ja muut olosuhteet suosivat puolustajaa sekä vaikeuttavat vihollisen voimien vapaata ja tehokasta käyttöä.¹⁸⁵

¹⁸² Kenttäohjesääntö Yleinen osa (KO yl). Pääesikunta, Helsinki 1958. Sivu 68.

¹⁸³ Ibid. sivut 68–69.

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Kenttäohjesääntö Yleinen osa (KO yl). Pääesikunta, Helsinki 1958. Sivu 69.

Hyökkääjän päämääränä oli strategisessa hyökkäyksessä pakottaa vastustaja noudattamaan hyökkääjän tahtoa. Tämä tapahtui lyömällä puolustajan taisteluvoimat, valtaamalla sen aluetta säännöllinen sodankäynti ja uusien joukkojen perustaminen estämiseksi sekä murtamalla vastustajan taloudellinen ja henkinen kestävyys. Strateginen hyökkäys saattoi tapahtua myös rajoitetummassa muodossa. Silloin sen tarkoituksena oli esimerkiksi osavoiton saaminen vihollisesta, puolustuksellisesti edullisempien alueiden valtaus, tilan hankkiminen myöhemmälle defensiiville tai yksinomaan ilmoitsee tai merisaarrolla tapahtuva vastustajan talouselämän lamauttaminen ja henkinen vastustuskyvyn murtaminen. Myös puolustajan oli olosuhteiden salliessa tai yleistilanteen vaatiessa ryhdyttävä strategiseen hyökkäykseen.¹⁸⁶

Vuoden 1963 Kenttäohjesäännön I osassa (KO I) Yhtymän taistelu oli sodankuva tarkentunut. Hyökkääjän päämääränä taistelussa oli nopein, yllättävin ja voimakkain iskuin tuhota vastustaja ja tunkeutua ratkaiseviin tavoitteisiin. Samanaikaisesti pyrittiin eri keinoin järkyttämään vastustajan moraalialueita ja lamauttamaan sen suunnitelmalliset vastatoimenpiteet. Tavoitteiden saavuttamiseksi keskitettiin nopeasti eri puolustushaarojen ja aselajien toiminta vastustajan joukkojen vastarinnan murtamiseksi rintamassa ja syvällä selustassa. Joukkoja käytettiin häikäilemättä menestyksen lisäämiseksi ja aloitteen säilyttämiseksi. Taisteluille oli ominaista tilanteiden nopeat vaihtelut sekä uhka saarroksiin joutumisesta. Vihollinen saattoi käyttää ydinaseiden taistelutoimintansa tukemiseen.¹⁸⁷

Ohjesäännön määrittämien periaatteiden mukaisesti yhtymä suoritti puolustustaistelunsa vastualueellaan, joka käsitti puolustusalueen ja suoja-alueen. Puolustusalue käsitti puolustusaseman sekä selustan. Puolustusasema muodostui toisiaan tukevista puolustuskeskuksista ja tukikohdista sekä painopistealueilla joskus myös perättäisistä joukkoyksiköiden puolustusalueista.¹⁸⁸

Suursodan luonteesta vallitsi toisistaan poikkeavia näkemyksiä. Ydinaseiden käyttöön uskottiin, mutta samanaikaisesti keskusteluissa oli esillä myös tavanomaisin asein käytävän sodan mahdollisuus. Ydinaseiden käyttöä Suomea vastaan ei pidetty todennäköisenä, ellei maassa ollut maaleiksi sopivia vastapuolen kohteita. Tavanomaisin asein käytävän sodan katsottiin

¹⁸⁶ Ibid., sivu 86.

¹⁸⁷ Kenttäohjesääntö I osa (KO I) Yhtymän taistelu. Länsi-Savon Kirjapaino, Mikkeli 1963. Sivut 15–16.

¹⁸⁸ Ibid. sivut 165–168.

olevan monessa suhteessa toisen maailmansodan kaltainen. Teknisen kehityksen mahdollistama liikkuvuuden lisääntyminen nähtiin muuttavan sodankuvaa.¹⁸⁹

1950-luvun lopulla tiedettiin, ettei länsivalloilla ollut kykyä suurhyökkäyksen toteuttamiseen nopeasti kehittyvässä kriisissä Pohjois-Euroopassa. Yllätyshyökkäystä pidettiin Suomen kannalta suurimpana uhkana ja vain Neuvostoliitolla katsottiin olevan mahdollisuus sellaisen toteuttamiseen. 1960-luvulla alettiin yllätyshyökkäyksen rinnalla käyttää käsitettä kaappaushyökkäys. Pääkaupunkiseudun merkitys korostui uudessa ajattelussa, vaikka taisteluiden katsottiin alkavan nopeasti ja yllättäen koko valtakunnan alueella. Hyökkääjän onnistuessa saavuttamaan täydellisen yllätyksen, saattoi Helsingin nopea valtaaminen sekä poliittisen ja sotilaallisen johdon lamauttaminen olla mahdollista.¹⁹⁰

Puolustustoimien laajentamista koko maan kattavaksi alueelliseksi puolustukseksi suunniteltiin jo sotien jälkeisinä vuosina. Vuoden 1952 uudelleenjärjestelyissä luotiin alueelliseen puolustuksen johto-organisaatio. Kuitenkaan alueellisen taistelun periaatetta ei haluttu vielä tuolloin ulottaa taktiikkaan. Taistelut tapahtuivat edelleen linjamaisena puolustuksena siihen liittyvine vastahyökkäyksineen. Vaikeudet taisteluiden aloittamisessa ja selustan puolustamisessa aiheuttivat vaatimuksia alueellisuuden ulottamisesta myös taistelutoimintaan.¹⁹¹

Alueellisen puolustuksen perustuva uusi aluejako astui voimaan 1.7.1966. Entisten divisioonien ja sotilaslääniäen johtoportaot yhdistettiin tehtävineen siviilihallintolääniäen rajoja noudatteleviksi seitsemäksi sotilaslääniksi. Taisteluopin kannalta alueellinen puolustus ei ollut vielä valmis vuoden 1966 uuden läänijaon tullessa voimaan. Perättäiset puolustusvyöhykkeet korvasi taistelu samanaikaisesti koko syvyydessä. Taistelu perustui keskeisten asutuskeskusten, maastokapeikkojen, lentokenttien, satamien sekä perustamiskeskusten ja tärkeiden varuskuntien puolustamiseen. Miinoittaminen syvällä alueella ja sissitoiminta kuuluivat olennaisena osana kokonaistaisteluun.¹⁹²

¹⁸⁹ Salminen, Pertti: Puolueettomuuden nimeen. Gummerus. Jyväskylä 1995. Sivut 31–32. 1960-luvulta alkaen suurydinsodan uhka alkoi asteittain pienentyä.

¹⁹⁰ Suomen Puolustusvoimat 1944–1974, WS Bookwell Oy Helsinki 2006. Sivu 463.

¹⁹¹ Visuri 1989. Sivu 207.

¹⁹² Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. WS Bookwell Oy Helsinki 2006. Sivut 464.

Vuoden 1968 tapahtumat Tšhekkoslovakiassa olivat osaltaan vauhdittamassa alueellisen puolustuksen suunnittelutyötä. Varsovan liiton joukkojen suorittama kaappauksenomainen yllätyshyökkäys osoitti konkreettisesti suurvaltavihollisen toimintatavan.¹⁹³

Vuoden 1973 Kenttäohjesäännön Yleinen osa (KO yl) vakiinnutti muutaman vuoden kokeilukäytössä olleet alueellisen puolustuksen periaatteet¹⁹⁴. Johdannossa esitettiin valtakunnan puolustuksen suunnittelun lähtökohdat: *laajallakin alueella valtakuntaa vastaan yllättäen ja samanaikaisesti alkavat sotatoimet*”. Uhkakuvina olivat sotilaallinen ja poliittinen painostus, laajamittainen sota sekä Suomenkin asemaan vaikuttava suurvaltojen välinen sota. Laajamittainen sota saattoi alkaa yllätyshyökkäyksenä ja laajeta edelleen suurhyökkäykseksi. Ydinaseiden käyttöä maattamme vastaan ei enää pidetty todennäköisenä.¹⁹⁵

Yllätyshyökkäyksen päämääränä oli miehittää tai vallata nopeilla ja yllättävillä sotatoimilla valtakunnan strategisesti tärkeät alueet, estää liikekannallepano ja muut suunnitelmalliset puolustustoimet. Yllätyshyökkäykseen saatettiin käyttää täydennettyjä kaaderijoukkoja. Ensimmäisiä kohteita olivat satamat, lentokentät ja liikennekapeikat. Yllätyshyökkäykseen saattoi liittyä kumouksellisen sodankäynnin eri keinojen käyttö. Sodan luonteen tunnusomaisina piirteinä olivat sotatoimien nopeus yllätyksellisyys, voimakkuus ja taistelalueen laajuus. Ydinaseen käytön mahdollisuus oli otettava huomioon.¹⁹⁶

Valtakunnan puolustuksen perusratkaisu oli alueellinen puolustusjärjestelmä. Sen perustana olivat sotilasläänien itsenäinen taistelu, koko valtakunnan alueen kattava paikallispuolustus sekä yleisjoukkojen pääosien käyttö ratkaisutaisteluissa. Alueellisen puolustustaistelun onnistuminen edellytti liikekannallepanon onnistumista, aktiivista taistelua alueen koko syvyyttä hyödyntäen, vihollisen pysäyttämistä ennen sen pääsyä valtakunnan puolustuksen kannalta ratkaiseviin tavoitteisiin ja hyökkääjän lyömistä tai tuhoamista operatiivisin vastahyökkäyksin. Tarvittaessa valmistauduttiin luomaan edellytykset ja järjestelmä sissisodankäyntiin siirtymiseksi.¹⁹⁷

¹⁹³ Kanninen, Ermei: Suomen puolustus. Otava, Keuruu 1994. Sivu 21. Kaikki ymmärsivät, mistä on kysymys. Myös kommunistit. 1970-luvun alussa kaikki operatiiviset suunnitelmat ja ohjesäännöt uusittiin palvelemaan alueellista järjestelmää ja eräiden joukkojen organisaatio mukautettiin nimenomaan paikallispuolustusta silmällä pitäen.

¹⁹⁴ Visuri, 1989. Sivu 213.

¹⁹⁵ Kenttäohjesääntö yleinen osa (KO yl) 1973. Länsi-Savon Kirjapaino, Mikkeli 1973. Johdanto ja sivu 15.

¹⁹⁶ Ibid. sivut 59–61.

¹⁹⁷ Kenttäohjesääntö yleinen osa (KO yl) 1973. Länsi-Savon Kirjapaino, Mikkeli 1973. Johdanto ja sivu 61.

Sodanajan maavoimat oli jaettu operatiivisen käytön perusteella yleis-, paikallis- ja tukijoukkoihin. Yleisjoukot oli tarkoitettu ensisijaisesti ratkaisuun pyrkiviin sotatoimiin. Paikallisjoukot olivat tarkoitettu ensisijassa määrätulle toiminta-alueelle rajoittuviin taistelutehtäviin. Paikallisjoukot jäivät vastuualueilleen jatkamaan tehtävänsä edellyttämää taistelua tarvittaessa sissitoiminnan keinoin vihollisen hyökkäyskiilojen läpimenoa huolimatta. Tukijoukkojen tehtävänä oli yleis- ja paikallisjoukkojen taistelun tukeminen.¹⁹⁸

Yleisjoukot olivat esikuntiensa alaisina taistelevia prikaateja ja jääkäripataljoonia tarvittavine aselajijoukkoineen. Keskeisiä paikallisjoukkoja olivat erillis- ja torjuntapataljoonat sekä vartio- ja erillispioneerikomppaniat. Torjuntapataljoonan tehtäviä olivat esimerkiksi lentokenttien ja satamien puolustus sekä maihinnousujen ja maahanlaskujen torjunta. Kaikkien paikallisjoukkojen tehtäviin kuuluivat lisäksi valmistelut sissitoimintaa varten.¹⁹⁹

Alueellisen puolustuksen päämääränä oli sotatoimien kannalta ratkaisevien alueiden hallussapito sekä väestön elinolosuhteiden turvaaminen. Periaate on ollut voimassa 1960-luvulta saakka.²⁰⁰ Puolustusdoktriinin muuttuminen ei tuonut uusia piirteitä perusyhtymän taisteluun. Sotilaslääneissä ja -piireissä muutos vaati paljon suunnittelutyötä ja koulutusta. Tässä yhteydessä korostui ehkä liikaa paikallispuolustuksen osuus ja menettelytapoja vakioitiin ottamatta huomioon alueellisia erityistarpeita. Julkisessa keskustelussa alueellinen puolustus yhdistettiin paikallispuolustukseen tai jopa sissisotaan. Tarkoitus oli edelleen taistella myös hyökkäys-, puolustus- ja viivytystaistelulajeilla.²⁰¹

4.2 Koulutuskäskyt ja ohjeet

Puolustusvoimien Pääesikunnan jalkaväkiosasto käski ainakin vuoteen 1955 saakka jalkaväen varusmiesten koulutuksen yleisestä järjestelystä. Koulutusohje tarkentui 1950-luvun alussa koskemaan koko jalkaväen koulutusta, myös henkilökunnan. Vuonna 1955 Jalkaväen tarkastajan koulutusohje 1/55 sisälsi 30 sivua viitenätoista erillisenä otsikkona sekä viisi liitettä.²⁰²

¹⁹⁸ Ibid. sivut 62–63.

¹⁹⁹ Suomen Puolustusvoimat 1944–1974, WS Bookwell Oy Helsinki 2006. Sivun 465.

²⁰⁰ Ibid. sivu 465.

²⁰¹ Visuri, 1989. Sivun 213.

²⁰² Esimerkiksi PvPE:n n:o 649/Jv.tsto/5 b 1. 10.3.1950. T19645/F1, PvPE:n n:o 240/Jv.tsto/5 b 1. 6.2.1952. T19645/F13 ja PvPE:n n:o 200/Jvtsto/5a3. 28.1.1955. T19646/F26 Jalkaväen tarkastajan koulutusohjeet ovat arkistoitu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

Vuoden 1956 jälkeen jalkaväen tarkastajan koulutusohjeella tarkennettiin jalkaväen varusmieskoulutuksen yleisjärjestelyjä vain pariin otteeseen. Koulutusohjeen 8/58 alussa todettiin käytössä olevien koulutusohjelmien kokonaistuntimäärien sekä eri koulutusaloihin käytettävän ajan ja opetuskohteidenkin poikkeavan toisistaan melkoisesti. Syy oli luonnollinen, koska eri varuskuntien väliset eroavaisuudet koulutuksellisestikin poikkesivat toisistaan. Tämän lisäksi opetettavat asiat olivat lisääntyneet, ilman että vanhaa oli suoranaisesti jätetty pois. Koulutusohjeella pyrittiin antamaan ajankäytön perusteet nykyisiä koulutusvaatimuksia vastaaviksi. Samalla annettiin perusteita tärkeimmistä koulutukseen sisällytettävistä asiakokonaisuuksista.²⁰³

Ohje tarkensi eri koulutuskausien pituuksia sekä opettavien aineryhmien opetuksen kokonaistuntimääriä. Esimerkiksi kiväärikomppanian erikois- ja komennuskauden taistelukoulutuksen 200 tuntia sisälsivät lähitaistelukoulutusta, ryhmäharjoituksia, joukkueen ja vahvennetun joukkueen harjoittelua sekä komppanian ja vahvennetun komppanian harjoittelua. Erämiestaitojen ja sissitoiminnan harjoitteluun oli varattu noin 30 tuntia. Taistelukoulutus sisälsi pimeä-, pioneeri- ja vesistö-koulutusta.²⁰⁴

Aliupseerikurssien aineryhmät ja opetuksen sisältö oli ohjeistettu samoilla periaatteilla. Taistelukoulutuksen painopiste oli johtajakoulutuksessa. Opetus tapahtui I jaksolla ryhmän ja II jaksolla joukkueen tai vahvennetun joukkueen osana toimivan ryhmän harjoituksina. Koulutusohjeen lopussa oli esitetty upseerikokelaiden ja ryhmänjohtajien jatkokoulutuksen periaatteet. Upseerikokelaiden osalta joukko-osastopalveluksen pääpaino oli käytännön johtajatehtävissä. Jatkokoulutuksen aiheina olivat esimerkiksi yksinkertaiset taktilliset tehtävät, käs्यnantoharjoitukset sekä sovellettu taistelukoulutus. Ryhmänjohtajien jatkokoulutuksen ohjeistus oli samansuuntainen.²⁰⁵

Jalkaväen tarkastajan koulutusohjeen 1/62 taustalla oli eri koulutusohjeiden, määräysten ja käskyjen sekä joukkojen organisaation uusimisen aiheuttamat muutokset. Koulutusohjeella osoitettiin eri aineryhmien keskinäinen suhde ja yleiset koulutusperiaatteet. Upseerikokelaiden ja ryhmänjohtajien jatkokoulutuksen ohjeistus yksityiskohdiltaan oli hieman tarkentunut. Kokonaan uutena osa-alueena olivat Rannikkojääkäripataljoonan ja Laskuvarjojääkärikoulun koulutukselle annetut perusteet. Rannikkojääkäripataljoonan koulutuksessa sovellettiin koulu-

²⁰³ PvPE:n n:o 880/Jvtsto/5 a 3. 24.4.1958. T22660/F43. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Annetuista ohjeista voitiin poiketa varuskunnallisista syistä, eikä se ollut tarkoitettu tunnilleen noudatettavaksi.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Ibid.

tusohjeen määräyksiä. Laskuvarjojääkärikoulun koulutus järjestettiin erikseen hyväksytyyn opetusohjelman perusteella. Joukko-osaston komentaja vastasi joukko-osastonsa koulutuksen kokonaissuunnittelusta. Joukkoyksikön komentaja vastasi viikoittaisen koulutuksen yksityiskohtaisemmasta järjestelystä.²⁰⁶

Jalkaväen tarkastajan koulutusohjeita julkaistiin 1970-luvun alkuun saakka. Viimeinen Kansallisarkistosta löytynyt koulutusohje 1/71 ohjeisti vahvennetun kiväärikomppanian traktoreiden käytöstä. Koulutusohjeilla on annettu tiettyjen koulutusaiheiden tarkennettuja ohjeita. Näitä on ollut esimerkiksi 1950-luvulla lähitaistelu- ja pimeäkoulutuksen järjestelyt. Käytettävissä olleen lähdemateriaalin perusteella jalkaväen varusmieskoulutuksen yksityiskohtaisempaa ohjeistamista ei tapahtunut 1960-luvun alun jälkeen. Koulutuksen yksityiskohtainen ohje: ”miehistö- ja aliupseerikoulutuksen tavoiteluettelo” oli vuodelta 1948. Käytettävänä olevan lähdemateriaalin perusteella ei yhdessäkään koulutusohjeessa ole annettu perusteita asutuskeskustaistelun kouluttamiselle.

Käytettävissä olevien lähteiden perusteella on vuodesta 1956 alkaen ryhdytty julkaisemaan vuosittain ylintä koulutuksen toimeenpanokäskyä. ”Käsky koulutuksen järjestelystä v 1956” sisälsi perusteet niin varusmiesten kuin henkilökunnankin koulutuksesta. Niiden lisäksi käskyyn oli koottu yhtymien sota- ja leiriharjoitusten ajankohdat sekä perusteet reserviläisten kouluttamisesta. 1970-luvun loppuun mennessä tähän puolustusvoimain komentajan allekirjoittamaan käskyyn oli koottu erillisinä liitteinä perusteet esimerkiksi varusmieskoulutuksen yleisestä aikajaksottelusta, varusmiesten johtaja- ja miehistökursseista, henkilökunnan kursseista, sota- ja leiriharjoituksista sekä puolustusvoimien kilpailutoiminnasta. Käskyn tekstiosaan oli koottu eri puolustushaarojen koulutuksen taktilliset erityisteemat koulutuksellisine tarkennuksineen. Lisäksi käskyn tekstiosa saattoi sisältää tarkennuksia esimerkiksi taktillisesta tutkimus- ja kokeilutoiminnasta ja kertausharjoituskoulutuksesta.²⁰⁷

Vuonna 1960 oli maavoimien jatkokoulutuksen pääopetusteemoina vesistö- ja pimeäkoulutuksen lisäksi kartta- ja maastoharjoituksina kantahenkilökunnalle järjestettävät hyökkäys ja puolustus asutuskeskuksessa. Aihetta oli tarkennettu erikseen korostamalla ennakkosuunnittelun merkitystä. Ylempien johtoportaiden suunnitelmat muodostuivat hyvin tarkoiksi ja yksityiskohtiin ulottuviksi. Asutuskeskustaistelu muodostui sarjaksi etukäteen valmisteltuja,

²⁰⁶ PvPE:n n:o 880/Jvtsto/5 a 3. 24.4.1958. T22660/F43. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁰⁷ PvPE:n n:o 3420/Koultsto/5a1. 13.12.1955. T20172/F116 ja PE:n n:o 3000/Koul-os/Dbc. 23.10.1978. T24605/Dbc1. Koulutuskäskyt ovat arkistoitu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

erisuuruisten joukkojen suorittamia iskuosastotoimintoja. Joukkojen kanssa tapahtuvan harjoittelun rajallisten mahdollisuuksien takia, oli erityisesti hyödynnettävä maastoharjoitusten suomat mahdollisuudet. Niissä voitiin tutkia yksityiskohtaisestikin ohjesääntöjen mukaisen taistelun suoritustapoja soveltaen paikkakuntien ja niiden erityispiirteiden mukaan.²⁰⁸

Huomio kiinnittyy koulutuskäskyssä annettaviin perusteisiin jatkokoulutuksen järjestämisestä. Muita vuoden 1960 pääopetuskohteita, eli vesistökoukkausta, ylimenohyökkäystä ja puolustusta vesistöillä talvella sekä hyökkäystä ja puolustusta pimeällä on tarkennettu koulutuskäskyssä yhteensä viiden sivun verran. Asutuskeskustaistelussa huomioitavia erityispiirteitä käsitellään yhdessä kappaleessa. Asutuskeskustaistelua ei käsitellä kertaakaan muissa 1960- ja 1970-luvun koulutuskäskyissä.

4.3 Asutuskeskustaistelukoulutus

4.3.1 Koulutustarkastukset

Koulutustarkastuksia suoritettiin säännöllisesti jalkaväen eri joukko-osastoihin tai sotilasopetuslaitoksiin 1950–1970-lukujen aikana. Kansallisarkistoon taltioituneiden kertomusten perusteella tarkastuksia on suoritettu keskimäärin neljästi vuodessa. Vuonna 1966 tapahtuneen Pääesikunnan organisaatiouudistuksen jälkeen tarkastuksia suoritti myös Puolustusvoimien Kouluspäällikkö.²⁰⁹

1950-luvun alussa tarkastusohjelmaksi vakiintui käytäntö, jossa tarkastuskohteina olivat varusmiesten oppituntien ja harjoitusten jälkeen taistelukoulutusaihe, yleensä ryhmälle ja joukkueelle. Tämän jälkeen tarkastettiin joko komppanian tai vahvennetun pataljoonan taisteluharjoitus. Kanta-aliupseereille järjestetty maastoharjoitus ja upseerien karttahoito olivat edelleen tarkastusohjelmassa. 1950-luvun lopulla koulutustarkastusohjelmiin lisättiin koulutuksellisesti tärkeitä aiheita, esimerkiksi varusmiesten lähitaistelu- ja pimeäkoulutusharjoitukset. Upseerikokelaille oli tarkastuksiin lisätty käskynantoharjoitus ja kanta-aliupseerien maasto-

²⁰⁸ PvPE:n n:o 3300/Koultsto/5a1. 29.10.1959. T22780/F166. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁰⁹ Koulutustarkastusten kertomukset 1950–1970-luvuilta ovat arkistoitu muun muassa sarjoihin: T19645/F1,F7,F13. T19646/F27 T22660/F33,F37,F48. T22780/F148,F225. T23204/F258,F269,F278,F302. T24605/F6. T25991/C-D-E,D1,Db1,F3,F6,F9,F12,F14. T25992/Dca1,F3,F5,F9,F11. T25993/Dca1. Kaikki tarkastuskertomukset ovat arkistoitu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

harjoitus oli muuttunut karttahaarjoitukseksi. 1960-luvulla tarkastusohjelmassa oli myös huoltoaliupseerien karttahaarjoitus.²¹⁰

Harjoitusaiheet, niin taisteluharjoituksiin kuin henkilökunnan karttahaarjoituksiin, oli annettu etukäteen valmisteltavaksi. 1960-luvun puolivälissä ja 1970-luvun alussa maahanlaskuntorjuntaa käsitelleet harjoitukset olivat ainoat, mitkä poikkesivat perinteisestä taistelusta metsämaastossa. 1960-luvun alun koulutustarkastuksissa Jalkaväen tarkastaja saattoi antaa erillisen tilanteen, jonka perusteella joukko-osasto tai hän itse johti taisteluharjoituksen. Esimerkiksi vuonna 1961 Pohjois-Savon Prikaatiin suoritettussa tarkastuksessa annetun tilanteen perusteella prikaati joutui nopeasti siirtymään pataljoonana sotahaarjoituskokoonpanoon ja estämään vihollisen tunkeutuminen noin 10 km päässä oleville järvikannaksille. Vuonna 1962 Porin Prikaatin taisteluharjoituksen johti Jalkaväen tarkastaja. Harjoitus toteutettiin pimeäharjoituksena. Sinisen osapuolen harjoitusaiheena oli kohtaamishyökkäys tiestön ulkopuolella ja keltaisella puolella puolustustaistelu avoimella sivustalla.²¹¹

Vuonna 1963 Savon Prikaatin taisteluharjoitus alkoi hälytyksellä 13.11. kello 06.00, jolloin prikaati sai tehtäväksi muodostaa siniseksi puolueeksi jääkäripataljoonan ja keltaiseksi puolueeksi komppanian. Tarkastuskertomuksessa on kuvattu toimintaa seuraavasti: ”*Hieman sekavahkon alun jälkeen taisteluharjoituskokoonpanon muodostaminen sujui ripeästi.*” Vuonna 1970 Karjalan Prikaatin taisteluharjoitusta edelsi tehostettuun valmiuteen siirtyminen edellisenä iltana. Runkokokoonpanoiselle kantajoukkopataljoonalle annettiin valmistautumistehtäviä. Seuraavana aamuna pataljoona sai väistöalueella tehtävän siirtyä läheisen lentokentän alueelle maahanlaskun uhan muodostuttua ilmeiseksi. Yhdenkään varusmiesten taistelukoulutuksen harjoituksen tai joukko-osaston taisteluharjoituksen aiheena ei ollut asutuskeskustaistelu.²¹²

Aika-ajoin oli tarkastuskertomuksissa kaupunkivaruskuntien koulutusolosuhteita arvioitaessa todettu yhä lisääntyvän asutuksen haitallinen vaikutus harjoitusmaastotilanteeseen. Tämän seurauksena oli taistelukoulutus järjestettävä suhteellisen kaukana varuskunnasta. Tällaisia havaintoja oli esimerkiksi 1950-luvun lopun ja 1960-luvun alkupuolella suoritetuissa Uuden-

²¹⁰ Esimerkiksi PvPE:n n:o 220/Jvtsto/5 b 1. 26.1.1957. T22660/F37 ja PvPE:n n:o 250/Jvtsto/5 b 1. 10.2.1959. T22660/F48. Tarkastuskertomukset ovat arkistoitu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

²¹¹ Esimerkiksi PvPE:n n:o 870/Jvtsto/5 b 1. 16.5.1961. T25991/F3 ja PvPE:n n:o 810/Jvtsto/D 5. 27.4.1962. T25991/F6. Tarkastuskertomukset ovat arkistoitu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

²¹² PvPE:n n:o 2019/Jvtsto/D5. 13.12.1963. T25991/F9 ja PvPE:n n:o 1446/Jvtsto/Dd. 23.12.1970. T25992/Dca1. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

maan Jääkäripataljoonan, Hämeen Ratsujääkäripataljoonan tai Karjalan Prikaatin tarkastuksissa. Vastavuoroisesti niin sanottujen ”korpivaruskuntien” harjoitusolosuhteista todettiin päinvastoin. Harjoitusmaasto, eli metsä, alkoi lähes kasarmin vierestä.²¹³

Kanta-aliupseerien maasto- tai karttahaarjoitusten tilanteet liittyivät vahvennetun joukkueen viivytys-, puolustus- tai hyökkäystaisteluun eri olosuhteissa. Harjoitustilanne liittyi yleensä metsässä suoritettuun taisteluun. Poikkeuksena oli esimerkiksi Karjalan Jääkäripataljoonassa vuonna 1958 järjestetty maastoharjoitus, jonka aiheena oli vahvennetun joukkueen hyökkäys kapeahkon vesistön yli.²¹⁴

Upseerien karttahaarjoitusten aiheet käsittelivät vahvennetun pataljoonan taistelua. Lähtökohdatilanteet ja toimintaympäristö vaihtelivat. Aiheet saattoivat liittyä metsätaistelun lisäksi myös vesistötaisteluun, rannikon puolustamiseen tai esimerkiksi taisteluun ydinaseen vaikutuksen alaisena. Vuonna 1956 4. Prikaatissa olleen upseerien karttahaarjoituksen aiheena oli: *„Vahvennetun pataljoonan nopea puolustukseen asettuminen vaikeissa olosuhteissa nykykaisen sodan joukkotuhoaseiden, erityisesti atomipommin vaikutuspiirissä.”* 1970-luvulla alueelliseen puolustus näkyi myös karttahaarjoitusten aiheina. Esimerkkinä Karjalan Jääkäripataljoonassa järjestetyn harjoituksen aihe: *”Laajalle vastualueelle (noin 40x50 km) puolustukseen ryhtyneen vahvennetun prikaatin taistelu vihollisen hyökkäyksen torjumiseksi (etenemisen estämiseksi tietyille alueelle) yhteistoiminnassa alueella olevien paikallisjoukkojen kanssa”*.²¹⁵

Eräänä esimerkkinä voidaan esittää JP/JR5:ssä pidetty koulutustarkastus vuodelta 1951. Pääkaupungin läheisyydestä huolimatta asutuskeskustaistelun harjoittelemista vieroksuttiin. Toukokuun lopulla vuonna 1951 pidettiin koulutustarkastus Santahaminassa sijainneessa JP/JR5:ssä. Majuri Harun johtaman taisteluharjoituksen opetustarkoituksena oli vahvennetun komppanian eteneminen liikkuvana sivustavarmistuksena, sivustan varmistamien sekä hyökkäys Alppikylän kukkulalle pikalinnoitetussa asemassa olevaa vihollista vastaan. Vastapuolen opetustarkoituksena oli vahvennetun joukkueen toiminta sivustan defensiivisessä varmistuksessa ja sekä siitä johtuva viivytystaistelu ja Alppikylän kukkulan puolustus. Helsingin lähe-

²¹³ Esimerkiksi PvPE:n n:o 250/Jvtsto/5 b 1. 10.2.1959. T22660/F48, PvPE:n n:o 2220/Jvtsto/D 5. 14.12.1962. T25991/F6 sekä PvPE:n n:o 770/Jvtsto/D 5. 15.5.1963. T25991/F3. Karjalan Prikaati sijaitsi tuolloin Kouvolassa. Tarkastuskertomukset ovat arkistoitu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

²¹⁴ PvPE:n n:o 1785/Jvtsto/5 b 1. 2.10.1958. T25991/C-D-E. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²¹⁵ PvPE:n n:o 1800/Jvtsto/5 b 1. 28.9.1956. T22660/F33 ja PvPE:n n:o 970/Jvtsto/Dca1. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

syydestä huolimatta Malmi-Mellunkylä alueella järjestetty harjoitus oli taistelua metsämaastossa. Kapteeni Teittisen kanta-aliupseereille johtaman maastoharjoituksen aiheena oli vahvennetun joukkueen puolustuksen suunnittelu. Harjoitus pidettiin niin ikään metsämaastossa.²¹⁶

Everstiluutnantti Lammetmaan johtaman upseerien karttahoito- ja maastoharjoituksen lähtökohtatilanteena oli vihollisen suorittama maihinnousu Helsingin itäpuolelle, jolloin kaupunkia puolustaneet joukot olivat työnnetty saaristo- ja kaupunkialueelle. Vihollinen oli edennyt Helsingin pohjoispuolitse länteen, ja päävoimin Pitäjämäen länsipuolelle. Vahvennetun pataljoonan tehtävänä oli vallata Pitäjämäki takaisin.²¹⁷

Harjoitustilanne oli suunniteltu siten, että toimintamaasto oli aukeavoittoista metsämaastoa Helsingin länsipuolella. Tarkastelussa päädyttiin vastahyökkäyksen suuntaamisesta vihollisen hyökkäyskiilan sivuun. Jalkaväen tarkastaja painotti omassa huomiossaan hyökkäyksen ajankohdan oikeaa valintaa, sekä metsän hyväksi käyttöä joukkoja suunnattaessa. Tarkastuskertomuksessa ei tule missään vaiheessa esille Helsingin alueen erityispiirteitä, jota voisi kuvata esimerkiksi käsite suuri asutuskeskus.²¹⁸

Vuoden 1960 koulutuskäskyssä oli jalkaväen jatkokoulutuksena käsketty aiheeksi hyökkäys ja puolustus asutuskeskuksessa. Se oli tarkoitettu toteutettavaksi henkilökunnalle kartta- ja maastoharjoituksina. Vuoden 1960 tarkastuskertomuksia ei ole julkisina lähteinä käytettävissä.²¹⁹

Viimeinen asutuskeskustaistelua käsittelevä maininta löytyy vuodelta 1966. Jalkaväen tarkastaja suoritti tutustumiskäynnin 10.12.1966 Kaartin Pataljoonaan. Keskeinen havainto käynniltä oli: ”*Ottaen huomioon KaartP:n erikoisluonteen ja -sijoituksen tulisi KaartP:n koulutukseen liittää asutuskeskussissitoiminta sekä kiinnittää enemmän huomiota yleensä asutuskeskustaisteluun. Tässä mielessä pitäisi KaartP:lle antaa myös ns oto aseiksi 37 mm tykkejä*”.²²⁰

²¹⁶ PvPE:n n:o 1560/Jv.tsto/5 b 1, 24.7.1951. T19645/F7. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Karttaluonnokset tarkastuskertomuksessa.

²¹⁷ Ibid. Tarkastuskertomuksessa mainitaan erikseen harjoituksen perustuvan sellaiseen taktiseen ajatukseen, joka voi tulla hyvinkin monesti kyseeseen: vihollisen hyökkäys pysäytettävä ja puolustus toistaiseksi vakiinnutettava sekä samalla ryhdyttävä vastahyökkäykseen, enää aikaa ja tilaa menettämättä.

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ PvPE:n n:o 3300/Koultsto/5a1.29.10.1959. T22780/F166. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²²⁰ Jalkaväen tarkastajan diaarisoimaton muistio. 23.12.1966. T25991/D1. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

Vuoden 1966 Kaartin Pataljoonaan suoritettua tutustumiskäynnin jälkeen ei arkistolähteistä löydy mitään mainintaa tarkastuskäynteihin liittyvästä asutuskeskustaistelukoulutuksesta. 1970-luvulla tarkastuskäynteihin liittyi muun muassa henkilökunnalle järjestetty kirjallinen kuulustelu.²²¹

4.3.2 Kadettien opetussuunnitelmat

Vuosien 1953–1979 välillä kadeteille annettu koulutus asutuskeskustaistelusta säilyi entisenlaisena. Opetussuunnitelmien mukaan koulutus annettiin teorialuentoina ja käytännön harjoituksina taistelukoulutuksena. Opetukseen käytettävä aika vaihteli 1960-luvun puoliväliin saakka luentoihin käytettyihin 2-5 tuntiin ja taistelukoulutuksen 8 tuntiin. Opetus on käsitellyt puolustusta ja hyökkäystä lukuun ottamatta 1960-luvun puoliväliä jolloin 51. kadettikurssilla oli aiheena myös luokkaopetuksena ”Komppanian taistelu pataljoonan viivyttäessä asutulla alueella moottoritien suunnassa”.²²² Opetussuunnitelmien mukaan ei vuonna 1969 aloittaneella 56. kadettikurssilla ollut asutuskeskustaistelukoulutusta lainkaan.²²³

Jonkinlainen muutos asutuskeskustaistelun koulutuksessa on nähtävissä vuonna 1971 aloittaneen 58. kadettikurssin opetussuunnitelmissa. Opetukseen varattu kokonaistuntimäärä oli säilynyt suurin piirtein ennallaan. Koulutuksen sisältö oli tarkentunut yksityiskohtaisemmaksi. Koko kurssille annettu opetus sisälsi luennot asutuskeskustaistelun perusteiden lisäksi luennot rakenteiden suoja-arvosta ja käytöstä. Jalkaväkikadeteille pidetty karttatarjoitus sisälsi tilanteen ja tehtävän komppanialle, tilanteen arvostelun ja ratkaisun. Lisäksi harjoituksessa tarkasteltiin tulenkäyttöä ja itse taistelun suorittamista. Majuri Juha Kaukinen muisteli osallistuneensa 64. kadettikurssin aikana karttatarjoituksena järjestettyyn asutuskeskustaistelukoulutukseen. Harjoituksessa suunniteltiin joukkojen ryhmittämistä rannikolla sijainneeseen kaupunkiin.²²⁴

²²¹ Esimerkiksi PvPE:n n:o 705/Jvtsto/Dca. 26.5.1975. T25993/Dca1.

²²² 51. kadettikurssin opetussuunnitelma. T23058/Dc11. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Kadettien opetussuunnitelmat vuosilta 1953–1979 ovat arkistoitu tulosarjoihin T22083/Dc6-16 ja Dbd1-4 ja 7. Opetussuunnitelmat ovat arkistoitu Kansallisarkistossa, Sörnäisten toimipisteessä.

²²³ 56. kadettikurssin I ja II vuosikurssin opetussuunnitelma. T25375/Dc15 ja 56. Kadettikurssin jalkaväkikadettien aselajikauden opetussuunnitelma. T25375/Dc15. Opetussuunnitelmat ovat arkistoitu Kansallisarkistossa, Sörnäisten toimipisteessä.

²²⁴ Kaukinen, Juha, majuri (evp). Opetusupseeri va HämRjP 1977. Asutuskeskustaistelukoulutus Hämeen Ratsujääkäripataljoonassa vuonna 1977. Sähköpostisanoma tekijän hallussa.

4.3.3 Varusmieskoulutus

Kenraalimajuri Sami Sihvo palveli vuosina 1951–52 varusmiehenä Jääkäri Pataljoona 4:ssä, mikä sijaitsi Hämeenlinnassa. Upseerikokelaana hän osallistui karttatarhoitukseen, minkä aiheena oli korttelin puolustaminen.²²⁵ 10 vuotta myöhemmin hän palveli vuonna 1962 perustetussa Laskuvarjojääkärikoulussa Utissa. Koulun opetussuunnitelmien mukaan oli erikoiskoulutuskauden taistelukoulutuksessa mukana asutuskeskustaistelukoulutusta 8 tuntia. Kenraalimajuri Sihvo muisteli silloista aikaa laskuvarjojääkäreissä kertomalla, että koulutuksen painopiste oli silloin ollut enemmän tiedustelu- ja kaukopartiomiesten koulutuksessa. Asutuskeskustaistelukoulutuksen osuus oli ollut vähäistä. Kenraalimajuri Sihvo ei edes tarkkaan muistanut koulutuksen yksityiskohtaista sisältöä.²²⁶

Kapteeni A Juutilainen teetti vuonna 1969 laatimaansa Sotakorkeakoulun diplomityötä varten joukko-osastoille suunnatun kyselyn. Kysely suunnattiin 16 joukko-osastoon, joiden antamien vastausten mukaan asutuskeskustaistelukoulutusta oli annettu 10 joukko-osastossa. Tuntimääräisesti eniten koulutusta oli annettu Lapin Jääkäripataljoonassa 16 tuntia. Harjoitus oli ollut maahanlaskuntorjuntaharjoitus, jonka tuntimäärästä vain osa oli käytetty asutuskeskustaistelun kouluttamiseen. Yli 6 tuntia kestäneitä harjoituksia oli järjestetty muun muassa Hämeen Ratsujääkäripataljoonassa, Uudenmaan Jääkäripataljoonassa ja Uudenmaan Rakuunapataljoonassa.²²⁷

Kaartin Pataljoonassa aloitettiin asutuskeskustaistelun kouluttamien 1960-luvun lopulla. Silloinen pataljoonan komentaja majuri Tapio Skog muisteli, kuinka pataljoonan valmiustehtävään liittyen aloitettiin harjoitukset Helsingin kantakaupungin alueella. Harjoitus toteutettiin jääkärikomppanialla varhain aamuyöstä, pyöräilemällä Santahaminasta keskustaan. Siellä yksikkö harjoitteli liikkumista tilanteenmukaisesti pitkin Aleksanterin katua. Kerran saapumiserässä harjoiteltiin asutuskeskustaistelua, johon perusteita saatiin Asutuskeskustaistelun oppaasta ja länsisaksalaisesta asutuskeskustaistelun opetuselokuvasta. Annettu asutuskeskus-

²²⁵ Sihvo, Sami, kenraalimajuri, koulutusupseeri ja komppanian päällikkö, LjK 1962–65. LjK:n koulutus. 1962, 26.2.2009. Puhelinhaastattelun digitaalinen nauhoite tekijän hallussa.

²²⁶ LjK:n koulutus suunnitelmat. 3. DE:n ak n:o 262/Koultsto/5a/5.3.1962. T22780/F206. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Myös Kenraalimajuri Sihvon puhelinhaastattelu, 26.2.2009. Puhelinhaastattelun digitaalinen nauhoite tekijän hallussa.

²²⁷ Juutilainen, A: Prikaatimme mahdollisuudet taistella asutuskeskusalueella organisaation, sotavarustuksen ja koulutuksen osalta tarkasteltuna. Sotakorkeakoulun diplomityö, MSL 30. SKK-1/998. Liite 19. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

koulutus lienee ollut kausiluontoista, koska majuri Skog toteaa ”alalla” olleen välillä varsin hiljaista.²²⁸

Hämeen Ratsujääkäripataljoonassa annettiin 1970-luvun loppupuolella varusmiehille asutuskeskustaistelukoulutusta. Harjoitus pidettiin kahden päivän aikana ja se sisälsi oppitunnin lisäksi muun muassa käytännön harjoitteluna etenemistä rakennetulla alueella, rakennukseen tunkeutumista ja toimenpiteitä rakennuksessa. Koulutus huipentui sovellettuun vaiheeseen.²²⁹

4.3.4 Kertausharjoitukset

Vuonna 1953 aloitetut kertausharjoitukset ohjeistettiin puolustusvoimain komentajan allekirjoittamalla toimeenpanokäskyllä. 1960-luvun alkuun kertausharjoitukset koskivat ainoastaan upseereita ja alipäällystää. Esimerkiksi vuoden 1953 toimeenpanokäskyssä oli jalkaväkitaktiikassa ja taistelukoulutuksessa opetettavia aiheita esimerkiksi vahvennetun komppanian puitteissa tapahtuneet harjoitukset puolustuksesta, hyökkäyksestä, kohtaamishyökkäyksestä ja viivytyksestä.²³⁰

Vuonna 1960 ohjeistus kertausharjoitusosastojen koulutuksesta antoi yksityiskohtaiset ohjeet eri aselajien koulutuksen toteuttamisesta. Opetusohjelmat sisälsivät perusteet jalkaväkijohtajien lisäksi myös sissijoukkojen upseerien ja sotilaspoliisiyksikköjen joukkueenjohtajien koulutuksesta. Jalkaväen kertausharjoituskoulutus sisälsi perusteet muun muassa pataljoonan ja komppanian puolustus-, hyökkäys- ja viivytystaistelusta metsämaastossa. Sissijoukkojen upseereiksi koulutettavien kertausharjoitusten opetus suunnitelmassa oli tunnin mittainen oppitunti ”Sissitoiminta puuttomalla tunturialueella, Etelä-Suomen viljelysalueilla, asutuskeskuksissa ja saaristossa”.

1960-luvun lopulla alkoi kertausharjoitusten voimakas lisääntyminen. Alueelliseen puolustukseen liittyen oli paikallisjoukkoihin kehitetty esimerkiksi satamien ja lentokenttien puolustamista varten, omia joukkotyyppejä, kuten torjuntapataljoonia. Kaartin Pataljoona oli eräs

²²⁸ Skog, Tapio: Kaartin Pataljoonan pataljoonapseeri ja komentaja vuosina 1975–1980. Asutuskeskustaistelukoulutus Kaartin Pataljoonassa 1970-luvulla. Tiedonanto kirjeellä kysyttäessä 1.2.2009. Tiedonanto tekijän hallussa.

²²⁹ Kaukinen, Juha, majuri (evp). Opetusupseeri va HämRjP 1977. Asutuskeskustaistelukoulutus Hämeen Ratsujääkäripataljoonassa vuonna 1977. Sähköpostisanoma tekijän hallussa.

²³⁰ PE:n asiakirja n:o 550/Koultsto/5d/12.2.1953. T20170/F99. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

joukko-osasto, joka toimeenpani torjuntapataljoonien kertausharjoituksia. Uutena aihealueena jouduttiin kouluttamaan joukkojen ryhmittämistä asutuskeskuksessa. Toiminta jouduttiin aloittamaan melkoisen improvisoidusti. Reserviläisjohtajien valmentavassa koulutusvaiheessa opetettiin joukkojen ryhmittäminen asutuskeskukseen karttajarjoituksena. Perusteita koulutukselle etsittiin vanhasta asutuskeskustaistelun oppaasta ja toimintamalleja mietittiin kouluttajien kesken. Varsinaisen kertausharjoituksen aikana ei kohteille menty vaan joukon koulutus annettiin Santahaminassa, sen ympäristössä tai leirialueilla.²³¹

²³¹ Eversti (evp) Reijo Vainion haastattelu 2.2.2009. Eversti Vainio palveli Kaartin Pataljoonassa vuosina 1970–1977. Digitaalinen äänite on tekijän hallussa.

5 ALUEELLISEN PUOLUSTUKSEN KEHITTÄMINEN 1980–1989 — TAISTELUA ASUTUSKESKUKSESSA

5.1 Uhkakuva ja sodan luonne

1980-luvulla eriasteiset kansainväliset kriisit olivat nousseet todennäköisemmiksi uhkiksi. Osa kriiseistä saattoi sisältää sotaa lähellä olevia toimintoja. Vakavaan kriisiin saattoi kuulua niin poliittisia, taloudellisia kuin sotilaallisiakin painostuskeinoja. Painostuskeinot saattoivat kohdistua myös sitoutumattomia valtioita kohtaan. Kriisiin sisältyvä aseellinen toiminta saattoi käsittää väkivaltaisen tiedustelun lisäksi alueloukkauksia sekä rajoitetut alueiden haltuunotot. Erikoisjoukkojen käyttö terrori- ja tuholaistoimintaan oli mahdollista. Kriisin ajallinen kesto saattoi olla hyvinkin pitkä.²³²

Uhka-arvioissa varauduttiin lyhytaikaiseen, tavanomaisin asein käytävää sotaan, jossa Suomi ei olisi sodan syy eikä sen varsinainen kohdekaan. Suurvaltojen välisessä sodassa eräät maan pohjoiset ja eteläiset alueet saattaisivat joutua sotatoimien piiriin. Hyvä sotilaallinen suorituskyky antoi parhaat keinot.²³³

Vuonna 1979 neuvostojoukot miehittivät Afganistanin. Operaation alussa neuvostoliittolaiset erikoisjoukot eliminoivat valtion päämiehen ja ottivat haltuun Afganistanin pääkaupungin, Kabulin tärkeimmät kohteet.²³⁴ Operaation alku osoitti koko maailmalle, myös suomalaisille, miten kansakunta ja maa voidaan lamauttaa kaappaamalla valtion johto. Afganistanin tapahtumien seurauksena aloitettiin suunnittelemaan, miten Suomessa voitaisiin torjua vastaavanlaiset erikoisjoukkojen iskut.²³⁵

1980-luvun lopussa ydinsodan mahdollisuuden katsottiin olevan lähes mahdoton. Ydinaseiden käytön katsottiin liittyvän enemmänkin suurvaltojen väliseen valtapolitiikkaan. Sodan

²³² Tietoja maanpuolustuksesta 1988, Gummerus, Jyväskylä 1988,, sivut 21–22. Puolustusvoimien päärooliksi oli muotoutunut ulkopolitiikan tukeminen entistä joustavammin kunkin tilanteen vaatimalla tavalla. Toimenpiteet sisälsivät niin varsinaisia puolustussuoritteita esimerkiksi valvonta ja alueloukkausten torjunta kuin signaalejakin kuten valmiuden muutokset ja suorituskyvyn demonstrointi.

²³³ Koivisto 1995, Sivu 484.

²³⁴ Lahti, Markus, kadetti. 8.9.2008. Seminaariesitys. Sotahistorian laitos, Maanpuolustuskorkeakoulu. Seminaariesitys tekijän hallussa.

²³⁵ Valtanen, Jaakko, haastattelu 17.2.2009, Puolustusvoimien komentaja 1983-1990. Pääkaupunkiseudun puolustus 1980-luvulla,. Digitaalinen ääninauha tekijän hallussa.

uhka Euroopassa koettiin epätodennäköiseksi. Sodan syttyessä se alkaisi tavanomaisin aseinen erittäin raju ja johtavan suuriin tappioihin. Operaationopeuden ja taisteluiden ulottuvuuden johdosta rajuihin taisteluvaiheisiin olisi lyhyt. Sotatilanne sen sijaan saattaisi kestää pitkään.

Kenraali Jaakko Valtanen oli palvellut Etelä-Suomen Sotilasläänissä komentajana 1980-luvun alussa. Jo silloin hän oli kiinnittänyt huomiota epäkohtaan, mikä koski pääkaupunkiseudun puolustamista. Läänin alueella sijaitsevat pääkaupungin lisäksi useita asutuskeskuksia ja taajamia. Joukoilta puuttuivat kuitenkin kunnan edellytykset asutuskeskustaistelun kouluttamiseen ja harjoitteluun.²³⁶ Kenraali Valtanen painotti sitä, että valtakunnan pääkaupunki oli maan tärkein strateginen kohde, jonka menettäminen olisi valtava tappio. Lähtökohtana tuli olla se, että valtion ylin poliittinen ja sotilaallinen johto pysyisi pääkaupungissa niin pitkään kuin mahdollista. Presidentti Koivisto yhtyi näihin näkemyksiin ja teki myös päätöksen jäädä pääkaupunkiin mahdollisen poikkeustilan aikana.²³⁷

Presidentti Mauno Koivisto kirjoittaa tapahtuneesta seuraavaa: ”Yhdyin käsitykseen, että pääkaupunkia kaikissa tilanteissa puolustetaan ja että hallitus pysyy siellä. Aikaisemmin oli maan sisäosiin valmisteltu toimitiloja sitä ajatellen, että hallitus ehkä jo jonkin kriisin varhaisessa vaiheessa väistyisi niihin”.²³⁸

Päätös johti sotilaallisten valmiuksien luomiseen pääkaupungin puolustamiseksi myös sen sisäpuolella. Konkreettisen seurauksena olivat esimerkiksi pääkaupunkiseudun ilmapuolustusjärjestelmän kehittäminen ja koulutusedellytysten luominen asutuskeskuksissa taistelemaan kykenevien joukkojen kouluttamiseksi.²³⁹ (Valtanen haastattelu)

5.2 Koulutuskäskyt ja ohjeet

Vuoden 1980 ensimmäinen koulutuskäskey julkaistiin 22.10.1979. Edeltäjiensä tapaan siihen oli koottu perusteet kuluvan vuoden varusmieskoulutuksen yleisestä aikajaksottelusta, varusmiesten ja henkilökunnan kurseista, kantahenkilökunnan opetustilaisuuksista, sota- ja leiri-

²³⁶ Suomi Juhani–Salminen Pertti: Jaakko Valtanen tammenlehväkenraali, Otava, Keuruun 2008, sivu 196.

²³⁷ Valtanen, Jaakko, Puolustusvoimien komentaja 1983–1990. Pääkaupunkiseudun puolustus 1980-luvulla. 17.2.2009. Digitaalinen ääninauha tekijän hallussa.

²³⁸ Koivisto 1995. Sivun 484.

²³⁹ Valtanen, Jaakko, Puolustusvoimien komentaja 1983–1990. Pääkaupunkiseudun puolustus 1980-luvulla. 17.2.2009. Digitaalinen ääninauha tekijän hallussa.

harjoituksista sekä kilpailutoiminnasta. Käsken tekstiosuudessa käskettiin eri puolustushaarojen koulutuksen taktillinen teema tai koulutuksen painopiste.²⁴⁰

Vuoden 1985 koulutuskäskyssä oli maavoimien taktillisen koulutuksen erityisteema vuosille 1985–1986 puolustustaistelu sekä taistelu taajamissa ja asutuskeskuksissa. Vuoden 1985 maavoimien taktillisen koulutuksen painopiste oli vahvennetun pataljoonan puolustustaistelussa. Tämän lisäksi johtajia koulutettiin taisteluun taajamissa ja asutuskeskuksissa ryhmän, joukkueen, perusyksikön ja joukkoyksikön puitteissa. Kantahenkilökunnan ja varusmiesjohtajien koulutuksen tavoitteena oli lisätä heidän osaamistaan taajamissa ja asutuskeskuksissa käytävän taistelun taktiikasta, taistelutekniikasta ja koulutusmenetelmistä. Kouluttaminen aloitettiin uusituilla koulutussuunnitelmilla ja ohjeilla.²⁴¹

Koulutuskäskyssä oli annettu lyhyet perusteet taajamissa ja asutuskeskuksissa käytävää taistelua varten. Uhanalaisimmille maahanlasku- tai mairinnousukohteille oli ensin ryhmitettävä käytettävissä olevat pienetkin joukot. Taistelujoukot ryhmitettiin vaikeasti kierrettäville alueille, joiden läpi kulkevat urat suljettiin sulutteilla ja esteillä. Reservien sijoittumiseen alueelle vaikuttivat niistä johtavat suojaiset vastahyökkäysreitit tärkeimpiin suuntiin.²⁴²

Vuoden 1986 koulutuskäskyyn oli tarkennettu asutuskeskustaistelukoulutuksen toteuttamista johtajakoulutuksena kartta-, maasto- ja käskenantoharjoituksina. Opetuksen tukena oli edellisenä vuonna ilmestynyt Asutuskeskustaistelun opas II ja siihen liittyvä opetusmateriaali. Asutuskeskustaistelun erityispiirteisiin koulutuskäskyssä ei enää puututtu.²⁴³ Ajanjakson loppuissa koulutuskäskyissä ei ole mitään mainintaa asutuskeskustaistelusta tai sen kouluttamisesta.

Jalkaväkitoimisto tarkensi puolustusvoimien koulutuskäskyä omalla koulutuksen järjestelykäskyllään. Arkistolähteiden perusteella 1980-luvun ensimmäinen jalkaväen koulutuksen järjestelykäsky on vuodelta 1983. Siinä määritettiin jalkaväen koulutuksen yksityiskohdat ja erityispiirteet. Pääpaino oli varusmieskoulutuksen ohjeistamisessa, mutta siinä tarkennettiin

²⁴⁰ PE:n käsky n:o 3000/Koul-os/Dbc/22.10.1979. T24605/Dbc1. 1980-luvun koulutuskäskyt ovat arkistoitu tulosarjoihin T24775/Dbc1, T25384/Dbc2,3,4,5,6 Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

²⁴¹ PE käsky n:o 2500/Koulsto/Dbc/12.9.1984. T25384/Dbc4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁴² Ibid.

²⁴³ Ibid.

myös reserviläis- ja kantahenkilökunnan koulutusta, ampumaleirien järjestelyjä sekä tutkimus- ja kehittämistoimintaa.²⁴⁴

Vuoden 1985 koulutuksen taktilliseen erityisteemaan, taisteluun taajamissa ja asutuskeskuksissa, jalkaväen koulutuksen järjestelykäskyssä ei ollut lisättävää. Käskyssä toistettiin lähes sanalleen puolustusvoimien koulutuskäskyä. Kuitenkin toista taktillisen koulutuksen pääteemaa, vahvennetun pataljoonan puolustustaistelua, oli tarkennettu. ”*Eryyisesti on puolustustaistelun koulutuksessa korostettava panssarintorjuntajoukkojen etupainoista ja keskitettyä käyttöä, tiedustelun, erityisesti kaukotähytyksen sekä nopean tiedonvälityksen merkitystä, keskitetyn epäsuoran tulen ratkaisevaa osuutta torjuntataisteluissa sekä henkilökohtaisiin käskyihin perustuvaa edestä tapahtuvaa johtamista*”. Myöskään seuraavan vuoden järjestelykäsky ei antanut lisäperusteita asutuskeskustaistelun kouluttamiseen. ”*Taktillisen koulutuksen erityisteemana on puolustustaistelu sekä taistelu asutuskeskuksissa. Painopiste on perusyhtymän taistelussa. Joukkojen puolustustaistelun koulutus toteutetaan vahvennetun pataljoonan taisteluharjoituksina*”.²⁴⁵

Varusmieskoulutuksen yleisjärjestelyjen pysyväismääräyksiä uudistettiin 1981. Samalla kumottiin edellinen 11 vuotta vanha koulutuksen pysyväismääräys. Siinä määritettiin miehistö ja johtajakoulutuksen päämäärät. Merkittävin muutos oli varusmiesten peruskoulutuskauten yhdenmukaistaminen koko puolustusvoimissa. Puolustushaarasta riippumatta annettiin kaikille varusmiehille yhdenmukainen, kahdeksan viikkoa kestävä, taistelijan peruskurssi. Miehistön kertauskoulutuskauten tavoitteina oli, riippuen erikoiskoulutuskauten pituudesta, kyetä toimimaan tehokkaasta koulutushaaransa yksinkertaisissa tai vaativissa miehistötehtävissä.²⁴⁶

Aliupseerikoulutuksen päämääränä oli eri puolustushaarojen ja aselajien ryhmänjohtamiseen kykeneviä aliupseereita. Upseerikoulutuksen yleisenä päämääränä oli kouluttaa nuorempia upseereita sodan ajan puolustusvoimiin.²⁴⁷

Varusmieskoulutuksen koulutussuunnitelmien ja -ohjelmien laatimisperusteita tarkennettiin Pääesikunnan koulutusosaston pysyväismääräyksellä 3.11.1981. Joukko-osastot laativat Pää-

²⁴⁴ PE:n käsky n:o 1385/Jvtsto/Dbc/26.10.1982. T25993/Dbc2. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁴⁵ PE:n käskyt n:o 1344/Jvtsto/Dbc/15.10.1984. T26199/Dbc3 ja 1500/Jvtsto/Dbc/18.10.1985. T26199/Dbc3. Jalkaväen koulutuksen järjestelykäskyt ovat arkistoitu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

²⁴⁶ PE:n PMK A 1:5.1.1. 3100/Koultsto/Dbc/29.9.1981. T25993/Eb1. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁴⁷ Ibid.

esikunnan, puolustushaarojen ja sotilaslääniäntien antamien käskyjen, määräysten ja ohjeiden mukaan varusmieskoulutuskauden koulutussuunnitelmat. Sotilaslääniäntien ja puolustushaarojen komentajat hyväksyivät alaistensa joukko-osastojen laatimat koulutussuunnitelmat. Maavoimien reserviupseerikurssin opetussuunnitelmat hyväksyi Koulutuspäällikkö. Pysyväismääräyksessä oli tämän jälkeen tarkennettu koulutusjärjestelyä koskevaa suunnittelua sekä koulutusohjelmien laatimista. Koulutusuudistukset otettiin käyttöön vuoden 1982 aikana.²⁴⁸

4.11.1981 Koulutusosaston pysyväismääräyksellä ohjeistettiin taistelijaan peruskurssin toteuttaminen. Koulutuksen päämääränä oli antaa yhdenmukainen taistelijaan peruskoulutus jokaiselle varusmiehelle koko puolustusvoimissa. Tavoitteena oli kuukauden palveluksen jälkeen kyetä toimimaan vanhemman saapumiserän täydennyksenä yksikkönsä yksinkertaisissa miehistötehtävissä.

Jalkaväkiosasto tarkensi varusmieskoulutuksen järjestelyä jalkaväessä 16.11.1981 annetulla koulutusohjeella, missä käsiteltiin miehistö- ja johtajakoulutuksen järjestelyjä ja tavoitteita. Miehistökoulutuksen päämääränä erikoiskoulutuksen II-jaksolla oli antaa jalkaväen varusmiehille sellainen koulutus, että kaikki hallitsivat tyydyttävästi koulutushaaransa mukaiset erikoistehtävät joukkueen puitteissa sekä kykenivät panssarintorjuntaan koulutushaaransa mukaisin välinein. Kaikkien jalkaväkimiesten oli koulutushaarasta riippumatta osattava taistella kiväärimiehinä hallittava sissitoiminnan taidot.²⁴⁹

Kivääriyksikössä palvelevan kivääräkoulutuksen saaneen miehistön oli E II-jakson yhteisten tavoitteiden lisäksi kyettävä toimimaan hyvin koulutushaaransa mukaisissa erikoistehtävissä. Näitä olivat esimerkiksi toimiminen tyydyttävästi taistelijaanin hajautetussa sissitoiminnassa. Kertauskauden koulutustavoitteet pysyivät samansuuntaisina. Kertauskautea 240 vuorokautta palveleva miehistö koottiin koulutuksen kertaukseen. Taistelukoulutuksessa koulutettavan tuli kyetä tehokkaasti toimimaan erikoistehtävissään joukkueen puitteissa.²⁵⁰

Aliupseerikoulutuksen päämääränä oli kouluttaa ryhmänsä johtamiseen ja kouluttamiseen sekä koulutushaaransa mukaisiin erikoistehtäviin kykeneviä aliupseereita. Koulutushaarakoh-
taisena tavoitteena kiväärilinjan oppilaalla oli esimerkiksi osattava johtaa kivääriryhmää ja

²⁴⁸ PEkoul-os PMK A 1:5.1.3. 3514/Koultsto/Dbca/3.11.1981. T25384/Dbc2. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁴⁹ PEkoul-os PMK C 2:1. 1270/koul-os/Dbc/16.11.1981. T25993/Dbc2. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁵⁰ Ibid.

kiväärijoukkueen kevytsinkopartiota eri taistelulajeissa vahvennetun joukkueen puitteissa sekä tunnettava kivääriryhmän miehistön kouluttamisen perusteet. Ryhmänjohtajakauden koulutuksen päämääränä oli syventää aliupseerikoulussa annettua koulutushaarakohtaista koulutusta. Ryhmänjohtajakauteen kuului myös kouluttajakoulutus.²⁵¹

Reserviupseerikoulutuksen päämääränä oli kouluttaa perusyksikön puitteissa taistelevan joukkueen hallitsemiseen, johtamaan ja kouluttamaan kykeneviä johtajia taistelukentän eri olosuhteissa, yhteistoiminnassa eri aselajien kanssa. Kokelaskauden päämääränä oli syventää Reserviupseerikoulussa annettua johtajakoulutusta, sekä antaa perusteet kouluttajakoulutukseen.²⁵²

Pysyväismääräyksessä ei ohjeistettu miehistö- tai johtajakoulutuksen yksityiskohtaista sisältöä, vaan koulutuksen yleiset päämäärät ja koulutuskausien tavoitteet. Asutuskeskustaistelun kouluttaminen ei kuulunut vuonna 1981 miehistö-, aliupseeri- tai upseerikoulutuksen tavoitteisiin.

Jalkaväen aliupseerikoulutusta ohjeistava pysyväismääräys astui voimaan vuoden 1987 alussa. Pääesikunnan jalkaväkitoimiston oli valmistellut pysyväismääräyksen yhteistoiminnassa jalkaväen joukko-osastojen kanssa. Pysyväismääräyksen tavoitteena oli yhdenmukaistaa jalkaväen aliupseerikoulutus ja määrittää yksityiskohtaiset tutkintovaatimukset eri koulutuskausille. Pysyväismääräyksen luonnos oli ollut kokeiltavana jalkaväen joukko-osastoissa loppuvuodesta 1985.²⁵³

Aliupseerikoulutuksen yleisiin päämääriin ja koulutushaarakohtaisiin tavoitteisiin oli tullut pieniä muutoksia ja tarkennuksia. Aliupseerikurssi oli edelleen jaettu kahteen jaksoon, missä oppiaineryhmät jakaantuivat yhtenäis-, eriytyvään-, ja täydentävään koulutukseen sekä järjestyihin. Kokonaan uutta olivat aliupseerikurssien koulutussuunnitelmat, missä määritettiin koulutuksen yksityiskohtainen sisältö ja niihin käytettävät opetustunnit. Aliupseerikurssin

²⁵¹ PEkoul-os PMK C 2:1. 1270/koul-os/Dbc/16.11.1981. T25993/Dbc2. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁵² Ibid.

²⁵³ PEkoul-os PMK C 2:1.3. 1320/koul-os/Dbc/19.9.1986. T26199/Dbc4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

ensimmäisen jakson kiväärilinjan eriytyvässä koulutuksessa taistelukoulutukseen kuuluivat perusteiden lisäksi hyökkäys, puolustus, viivytytys ja tiedustelukoulutus.²⁵⁴

Aliupseerikoulun toisella jaksolla kiväärilinjan eriytyvässä koulutuksessa oppilaan koulutus-tavoitteisiin oli määritetty kivääri- ja kevytsinkoryhmän johtaminen eri taistelulajeissa, tiedustelupartion johtaminen sekä tunnettava kouluttamisen perusteet ja linnoittamisen perusteet. Taistelukoulutukseen kuuluivat hyökkäys, puolustus, asutuskeskustaistelu, viivytytys, tiedustelu- ja sissikoulutus. Taistelukoulutuksen 77 kokonaistunnista oli asutuskeskustaisteluun varattu 8 tuntia.²⁵⁵

Koulutussuunnitelman mukaisessa asutuskeskustaistelukoulutuksessa annettiin perusteet kivääri- ja kevytsinkoryhmän johtamiseen joukkueen osana, taisteltaessa asutuskeskuksessa. Aiheina olivat puolustus ja yksittäisen rakennuksen valtaaminen. Koulutuksen suunnittelua varten oli mainittu lähdemateriaaliksi muun muassa Asutuskeskustaistelun opas II, Taistelijan opas ja aiheeseen liittyvä pysyväismääräykseen. Kiväärinkoulutushaaran ryhmänjohtajakauden koulutussuunnitelmassa asutuskeskustaistelukoulutusta ei ollut²⁵⁶

Jalkaväen upseerikokelaiden koulutusta ohjeistanut pysyväismääräys julkaistiin 26.1.1987. Pääesikunnan jalkaväkitoimiston oli valmistellut pysyväismääräyksen yhteistoiminnassa jalkaväen joukko-osastojen kanssa ja se oli jatkoa aiemmille miehistön ja aliupseerikoulutuksen tarkastamisille. Pysyväismääräyksen tavoitteena oli yhdenmukaistaa jalkaväen kokelaskauden koulutusta. Koulutuksen painopiste oli johtamis- ja kouluttamistaidon harjaannuttamisessa. Pysyväismääräyksen luonnos oli ollut kokeiltavana jalkaväen joukko-osastoissa loppuvuodesta 1985. Kokelaskauden päämääränä oli antaa sellainen koulutus, että he reservin upseereina kykenisivät kouluttamaan koulutushaaransa mukaista joukkuetta kertausharjoituksissa ja sodan ajan joukoissa. Yhteiset ja koulutushaarakohtaiset tavoitteet liittyivät koulutus- ja johtamistaidon harjaannuttamiseen. Perusyksiköitä veloitettiin suunnittelemaan erittäin huolellisesti kokelaiden koulutus; esimerkiksi henkilökohtaisella käyttösuunnitelmalla. Tavoitteet olivat merkittävästi tarkentuneet vuoden 1981 pysyväismääräyksestä.²⁵⁷

²⁵⁴ PEkoul-os PMK C 2:1.3. 1320/koul-os/Dbc/19.9.1986. T26199/Dbc4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Koulutuskäskyssä on kaikkiaan 39 liitettä tai alaliitettä, joissa on esitetty esimerkiksi linjojen opetussuunnitelmia tai esimerkkejä käytännön kokeen järjestelyistä.

²⁵⁵ Ibid. Esimerkiksi hyökkäykseen oli varattu 17 tuntia ja tiedustelukoulutukseen 20 tuntia.

²⁵⁶ Ibid. Asutuskeskustaistelun kouluttaminen oli lisätty myös muiden koulutushaarojen koulutussuunnitelmiin. Panssarintorjuntaohjusryhmänjohtajien (PSTOHJ 82 ja 83) ryhmänjohtajakaudelle kuului 4 tunnin harjoitus ohjusryhmän tuliaseman valmistamisesta asutuskeskukseen.

²⁵⁷ PEkoul-os PMK C 2:1.4. 159/koul-os/Dbc/26.1.1987. T26199/Dbc5. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

Jalkaväkitoimistossa uusittiin vuosien 1985 ja 1987 välisenä aikana varusmieskoulutuksen ohjeistus. Koulutussuunnitelmat tarkentuivat ja yhdenmukaistuivat eri joukko-osastoissa. Asutuskeskustaistelukoulutus lisättiin jalkaväen aliupseerien koulutussuunnitelmiin. Miehistökoulutuksen opetussuunnitelmiin asutuskeskustaistelukoulutusta ei ollut sisällytetty. Reserviupseerikoulussa laadittiin kurssin opetussuunnitelmat koulutuksen yleisten ohjeiden mukaan, jotka koulutuspäällikkö hyväksyi.

Päeesikunnan jalkaväkitoimisto laati yhteistoiminnassa jalkaväen joukko-osastojen kanssa erikoiskoulutuskausien koulutusta käsittelevä pysyväismääräyksen. Sen tarkoituksena oli yhdenmukaistaa jalkaväen miehistön erikoiskoulutuskausilla annettavaa koulutushaarakoulutusta ja määrittää yhteiset sekä koulutushaarakohtaiset tutkintovaatimukset. 240 vuorokautta palvelevalla miehistöllä oli 19 viikkoa kestävä erikoiskoulutusjakso II ja kolmen viikon kertauskoulutusjakso ennen kotiuttamista. 330 vuorokautta palvelevalla miehistöllä oli 19 viikon erikoiskoulutusjakson jälkeen 16 viikkoa kestänyt erikoiskoulutusjakso III. Miehistössä 330 vuorokautta palveli esimerkiksi osa sotilaskuljettajista²⁵⁸.

Koulutuksen sisällön suunnitteluvaiheen aikaisia asiakirjoja vuosien 1983 ja 1985 väliltä löytyi muutamia kappaleita. Toukokuussa vuonna 1984 pidetyn työseminaarin toimeenpanokäselyn liitteenä oli kiväärinkoulutushaaran erikoiskurssin ja tutkinnon luonnos. Luonnoksessa oli taistelukoulutukseen sisällytetty yhdeksi harjoitusaiheeksi ryhmän ja joukkueen taistelu asutuskeskuksessa. Harjoitukseen suunniteltiin käytettäväksi yhdeksän tuntia sisältäen puolustus- ja hyökkäysharjoituksen. Luonnos pysyväiskäskystä otettiin kokeilukäyttöön kolmessatoista jalkaväen joukko-osastossa. Luonnoksesta oli poistettu asutuskeskustaisteluharjoitus.²⁵⁹ Syyinä oli se, että asutuskeskustaistelun ohjesääntöä ei tuolloin vielä ollut käytössä.²⁶⁰

Pysyväismääräys astui voimaan vuonna 1986 ensimmäisen saapumiserän E II jaksosta alkaen. Erikoiskoulutuskausien jälkeen miehistön tuli kyetä toimimaan koulutushaaransa mukaisissa

²⁵⁸ PEkoul-os PMK C 2:1.1. 445/koul-os/Dbc/7.3.1986. T26199/Dbc 4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Pysyväismääräyksen liitteessä 1 on esitetty jalkaväen palvelusaikajaksottelu. Pysyväisasiakirjan liiteluettelossa on lueteltu eri miehistötehtäviin kuuluvien koulutussuunnitelmat. Näissä on maininta lyhyen palvelusajan (240 vrk) sotilaskuljettajista.

²⁵⁹ PE:n käsky n:o 651/Jvtsto/Dbc/. 19.4.1984. T26199/Dbc3 ja PE:n käsky n:o 760/Jvtsto/Dbc/18.5.1984. T26199/Dbc3. Asiakirjat ovat arkistoitu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen. 18.5.1984 päivätyssä käskyssä on PMK luonnoksen sivulla 5 asutuskeskustaisteluharjoitus mukana, mutta liitteestä 2.2 se on yliviivattu.

²⁶⁰ Jääskeläinen Kari F., Jalkaväkitoimiston toimistoupseeri 1980-luvulla, haastattelu, 20.11.2008, koulutusedellytysten luominen asutuskeskustaistelulle 1980-luvulla, digitaalinen nauhoite, nauhoite tutkijan hallussa

tehtävissä joukkueen osana. Lisäksi jokaisen jalkaväkitaistelijan oli koulutushaarasta riippumatta osattava taistella kiväärimiehenä sekä osattava sissin perustaidot.²⁶¹

Erikoiskoulutuskausien koulutus jakaantui koulutushaaroittain yhtenäiskoulutukseen sekä eriytyvään ja täydentävään koulutukseen. Pysyväismääräyksessä oli tarkennettu annettavan koulutuksen sisältöä. Esimerkkinä kiväärikoulutushaaran eriytyvän koulutuksen tavoitteista kivääritaistelijalle ja rynnäkkökiväärimiehelle oli vaatimus toimia hyvin rynnäkkökiväärimiehenä ja tyydyttävästi konekiväärimiehenä sekä kertasinkoampujana. Tämän lisäksi oli viisi muuta koulutustavoitetta. Eriytyvän koulutuksen taistelukoulutus jakautui perusteisiin, hyökkäykseen, puolustukseen, viivytykseen, tiedustelukoulutukseen, lähitaistelukoulutukseen, sissikoulutukseen ja ilmatorjuntakoulutukseen.²⁶²

Taistelukoulutuksen aiheita oli tarkennettu edelleen yksityiskohtaisesti. Esimerkiksi hyökkäyksessä opetettiin ryhmän ja joukkueen hyökkäys valoisalla ja pimeällä, ryhmä ja joukkue kärkenä sekä iskuosaston toiminta. Erikseen oli mainittu ne koulutusoppaat, joista löytyivät tarkemmat perusteet koulutuksen sisällölle. Rynnäkkökiväärimiehen erikoiskoulutuksen taistelukoulutusaiheita olivat esimerkiksi tuhojapartion toiminta sekä taisteluhaudan vyörytys.²⁶³ Asutuskeskustaistelun kouluttamista ei käsketty vielä vuonna 1986 jalkaväen erikoiskoulutuskauden koulutusta ohjeistavassa pysyväismääräyksessä.

Kertauskauden koulutuksesta käskettiin Pääesikunnan koulutusosaston pysyväismääräyksellä vuonna 1986. Kertauskoulutuskauden tavoitteena oli perus- ja erikoiskoulutuskauden keskeisten koulutusaiheiden kertaamisen jälkeen saavuttaa taso, missä koulutettavat kykenisivät toimimaan koulutushaaransa vaativissa miehistötehtävissä. Painopiste koulutuksessa oli taistelukoulutuksessa sekä ase- ja ampumakoulutuksen aiheissa. Kertauskoulutuskauden pituus oli kolme viikkoa ja se muodostui yhtenäiskoulutuksesta, eriytyvästä koulutuksesta sekä järjestelyistä.²⁶⁴

5.3 Asutuskeskustaistelukoulutukselle luodaan perusteet

²⁶¹ PEkoul-os PMK C 2:1.1. 445/koul-os/Dbc/7.3.1986. T26199/Dbc 4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁶² Ibid.

²⁶³ Ibid.

²⁶⁴ PEkoul-os PMK C 2:1.2. 510/koul-os/Dbc/24.3.1986. T26199/Dbc4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

Vuosille 1985 ja 1986 oli maavoimien taktillisen koulutuksen erityisteemaksi käsketty puolustustaistelu, johon liittyi johtajien kouluttaminen taisteluun asutuskeskuksissa. Vuonna 1985 koulutus tapahtui joukkoyksikön ja sen alajohtoportaiden ja vuonna 1986 perusyhtymän puitteissa. Tarkemmat perusteet asutuskeskustaistelun kouluttamista oli valmistettava vuoden 1984 kesään mennessä. Pääesikunnassa Koulutusosaston maavoimatoimisto koordinoi suunnittelutyötä.²⁶⁵

Vuoden 1983 tammikuun alussa Maavoimatoimisto käski ensimmäiset perusteet asutuskeskustaistelun koulutuksen suunnittelun aloittamisesta. Ensimmäiseen vaiheeseen kuuluivat joukko-osastoissa annetun asutuskeskuskoulutuksen selvittäminen ja asutuskeskustaistelukoulutuksen suunnittelutyön aloittaminen. Suunnittelutehtäviin kuuluivat kantahenkilökunnan, varusmiesjohtajien ja kertausharjoituskoulutuksen, ohjesääntötyön, av-materiaalin valmistamisen sekä asutuskeskustaistelua palvelevien rakenteiden suunnittelu.²⁶⁶

Koulutusjärjestelmän kehittämisen eräänä lähtökohtana ovat kyselyt asutuskeskustaistelun kouluttamisen sen hetkisestä tilasta lähetettiin joukko-osastoihin ja sotilasopetuslaitoksiin tammikuun lopulla 1983. Kysymykset liittyivät vuoden 1982 aikana henkilökunnan kursseilla, varusmiehille ja reserviläiskoulutuksessa toteutuneista asutuskeskustaisteluun liittyneistä oppitunneista ja harjoituksista.²⁶⁷

Joukko-osastojen lähettämiä vastauksia analysoitiin vuoden 1983 maaliskuussa laaditussa muistiossa. Muistion alussa todettiin vallitseva tilanne asutuskeskustaistelukoulutuksen edellytyksistä; varusmiesten tai reserviläisten asutuskeskustaistelukoulutusta ohjaavien määräysten tai koulutusohjeiden puuttuminen. Myöskään aihetta käsitteleviä yleisiä, puolustushaarojen tai aselajin koulutusohjeita ei ollut. Ohjesäännöistäkin vain muutamat käsittelivät lyhyesti asutuskeskustaistelussa vaadittavaa tekniikkaa ja taktiikkaa.²⁶⁸

²⁶⁵ PE käsky n:o 43/Maavtsto/5a1/5.1.1983. T25384/F24. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Liite 2:ssa on esitetty asutuskeskustaistelun suunnitteluun vaikuttavat aikatekijät.

²⁶⁶ Ibid. Koulutustoimisto vastasi kantahenkilökunnan, varusmiesten ja kertausharjoituskoulutukseen liittyvästä suunnittelusta. Ohjesääntötoimisto vastasi ohjesääntötyön suunnittelusta, opetusmenetelmätoimisto av-materiaalin valmistamisesta ja jalkaväkitoimisto asutuskeskustaistelua palvelevien rakenteiden suunnittelusta.

²⁶⁷ PE käskyt n:o 436 ja 437/Koultsto/5a1/28.1.1983. T25384/F22. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁶⁸ PE muistio n:o 1042/Koultsto/Dca/21.3.1983. T25834/Dca2. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Reserviläisille annettu asutuskeskustaistelukoulutus riippui koulutettavan joukon sodan ajan tehtävästä. Sotilasopetuslaitoksien lähettämiä vastauksia tutkimuksessa ei ole käytettävänä.

Kysely oli lähetetty 22 joukko-osastoon, mukaan lukien kaikille jalkaväen joukko-osastoille. Annettujen vastausten perusteella kuudessa joukko-osastossa ei ollut annettu lainkaan asutuskeskustaistelukoulutusta. Oppituntien määrä oli varusmiehille ollut 37 ja reserviläisille 7. Harjoituksia oli pidetty 56, joista reserviläisille kaksi. Keskimääräinen harjoitusaika oli ollut neljä - viisi tuntia. Ikäluokasta oli koulutusta annettu alle 10 prosentille ja reserviläisistä alle viidelle prosentille. Vastausten perusteella oli päädytty johtopäätökseen, ettei niin sanotun ruuhka-Suomen alueella asutuskeskustaistelun kouluttamista oltu pidetty tarpeellisenä tai mahdollisena.²⁶⁹

Tehtyjen johtopäätösten mukaan asutuskeskustaistelun kouluttaminen varusmiehille oli vähäistä ja sattumanvaraista. Ainoana joukko-osastona Kaartin Pataljoona oli selvästi paneutunut aiheeseen. Syyt vallitsevaan asiantilaan johtuivat esimerkiksi siitä, että asutuskeskustaistelun asemaa ja merkitystä ei ollut pääesikuntajohtoisesti korostettu. Muita syitä olivat muun muassa koulutustilojen puute, taisteluammuntoja ei voinut järjestää asutuskeskuksissa, koulutuksen edellyttämän ohjeistuksen puuttuminen sekä henkilökunnan vähäinen kokemus asutuskeskustaistelun kouluttamisesta. Selvitys osoitti tehokkaan asutuskeskustaistelukoulutuksen edellyttävän ensivaiheessa pääesikuntajohtoista tutkimus- ja suunnittelutyötä, koulutusedellytysten luomista sekä ohjeistusta.²⁷⁰

Tähän viitattiin myös vain muutama päivä myöhemmin laaditussa muistiossa, missä todettiin kaikkien koulutussuunnitteluun liittyvien edellytysten puuttuminen. Ensisijaisesti kysymys oli yläjohtoportaan antamien riittävien perusteiden saamisesta koulutuksen suunnittelun aloittamiseksi. Koulutuksen suunnittelun lähtökohtana olisivat yleisesikunnan määrittämät operatiivis-taktiset perusteet sekä perusteet koulutuksen tarpeesta.²⁷¹

Ulkomaisiin lähteisiin perustuneen selvitystyön pohjalta varusmieskoulutuksessa tulisi korostua itsenäiseen toimintaan kykenevien pienosastojen taistelukoulutus. Perusteena tähän oli saadut kokemukset asutuskeskustaistelun erityisolosuhteista; kyvystä itsenäiseen taisteluun

²⁶⁹ PE muistio n:o 1042/Koultsto/Dca/21.3.1983. T25834/Dca2. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Koulutusta ei ollut lainkaan annettu: UUDJP:ssa, UUDPR:ssa, HÄMRJP:ssa, HÄMJJP:ssa, PORPR:ssa tai TURSP:ssa. Vastavuoroisesti todettiin, että KAARTP:ssa oli annettu asutuskeskustaistelukoulutusta kaikkein eniten.

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ PE:n muistio n:o 1088/Koultsto/Dca/24.3.1983. T25834/Dca2. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Näitä olivat esimerkiksi operatiiviset-, taktiset-, määrälliset- ja materiaaliset perusteet.

saarrettuna sekä aloitekyvyn ja mieskohtaisten taitojen hallitsemisen tärkeydestä. Tämän perusteella koulutus tuli suunnata miehistö-, aliupseeri- ja upseeritasolle.²⁷²

Asutuskeskustaistelukoulutuksen suunnittelu ja valmistelutyö tehtiin Pääesikunnassa vuosien 1983 ja 1984 aikana. Vuonna 1984 marraskuun lopussa jätetyssä väliraportissa voitiin ilmoittaa asutuskeskustaistelukoulutuksen valmistelun sujuneen pääpiirtein aikataulun mukaisesti. Koulutusohjeet olivat valmistuneet vuoden 1984 kuluessa, samoin oppituntimateriaali. Ohjesäännöt valmistuivat vuosina 1985 ja 1986. Pahkajärven asutuskeskustaistelurata otettiin koulutuskäyttöön vuonna 1985.²⁷³

Asutuskeskustaistelukoulusta esiteltiin puolustusvoimain komentajalle, Pääesikunnan ja esikuntien päälliköille toukokuussa 1984. Tilaisuudessa esiteltiin asutuskeskustaistelun kouluttamisen yleisesittely sekä luodut edellytykset koulutuksen toteuttamiselle. Lisäksi asutuskeskustaistelun koulutusperiaatteet, valmistelutyöt sekä ohjesääntöluonnos olivat esiteltiin taktiikan ja joukko-osastojen komentajien neuvottelupäivillä syyskuussa 1984.²⁷⁴

5.3.1 Asutuskeskustaistelun oppaat.

Asutuskeskustaistelun oppaan II osa vahvistettiin käyttöön otettavaksi 10.12.1984. Samalla kumottiin yli 30 vuotta vanha Asutuskeskustaistelun opas vuodelta 1951. Oppaassa annettiin perusteet asutuskeskuksesta taistelualueena sekä perus- ja joukkoyksikön toiminnasta asutuskeskuksen puolustamisessa ja valtauksessa. Puolustustaistelu käsitteli taistelua puolustusalueen etuosassa, taistelua puolustusasemassa sekä taistelua saarrettuna. Hyökkäystaistelu käsitteli hyökkäystä asutuskeskuksen reuna-alueella sekä hyökkäyksen tiiviisti rakennetulla keskusta-alueella. Oppaaseen oli lisätty esimerkkejä rakennuksiin liittyvistä yksityiskohdista. Uutta oli myös vihollisen toiminnan tarkastelu rakennetulla alueella.²⁷⁵

²⁷² PE:n muistio n:o 1088/Koultsto/Dca/24.3.1983. T25834/Dca2. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Ulkomaisina lähteinä oli käytetty amerikkalaisia, englantilaisia, ruotsalaisia ja ranskalaisia materiaalia.

²⁷³ PE:n väliraportti n:o 3004/Maavtsto/5a1, 29.11.1984. T25384/F24. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁷⁴ Asutuskeskustaistelukoulutuksen esittely Puolustusvoimain komentajalle. PE:n ohjelma n:o 1305/Maavtsto/5a1/27.4.1984. T26199/F13 ja Taktiikan neuvottelupäivien toimeenpanokäsitys n:o 1412/Maavtsto/5a6/3.5.1984. T25384/F25. Asiakirjat ovat taltioidu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

²⁷⁵ Asutuskeskustaistelun opas II: 1985, kts. kirjan sisällysluettelo

Puolustustaistelusta käsiteltiin oppaassa perusyksikön käyttöä. Puolustus perustui tärkeiden risteysalueiden, rakennusten ja maastonkohtien pitämiseen. Vastuualue ja sen läpi johtavat hyökkäysurat oli pystyttävä sulkemaan joukon aseiden tulella. Puolustusvalmius tuli olla joka suuntaan. Hyökkäyksessä korostettiin vihollisen keskeneräisten puolustusvalmisteluiden ja puolustuksen heikkouden hyväksikäyttöä. Vihollisen ryhmyksen heikoista kohdista tunkeuduttiin häikäilemättä asutuskeskuksen keskeisille kohteille. Puolustusvalmista vihollista vastaan korostuivat perinpohjaiset valmistelut ja tarvittaessa joukkojen kouluttaminen tehtävää varten.²⁷⁶ Asutuskeskustaistelun oppaan uusimisen myötä alueellisen taistelun periaatteet tuotiin myös osaksi asutuskeskustaistelua. Asutuskeskuksen ulkopuolelle perustuneen linjapuolustuksen sijaan puolustus perustui nyt asutuskeskuksissa sijainneiden keskeisten maastokohteiden -ja alueiden hallussapitämiseen.

Asutuskeskustaistelun oppaan kirjoitti majuri Markku Hämäläinen, joka tuolloin palveli Taistelukoulussa kapteenikurssien taktiikan ja johtamistaidon opettajana. Jo eläkkeellä oleva eversti Hämäläinen kertoi asutuskeskustaistelun oppaan kirjoitusvaiheista seuraavaa: ”*tehtävämääräys oli varsin väljä ja mahdollisti työn ja lopputuloksen suhteen varsin vapaat kädet, mutta aikataulu oli tiukka – noin kuusi-kahdeksan kuukautta – jokapäiväisen opetustyön ohessa*”.²⁷⁷

Kirjoitustyöhön osallistui Hämäläisen lisäksi eri aselajien edustajista koostunut opettajaryhmä. Omien kokemusten puuttuessa selvitettiin alkuvaiheissa ulkomaisista lähteistä. Kirjoitustyön perustaksi laadittiin opettajaryhmän toimesta useita taktisia malleja ja sovelluksia, joita hyödynnettiin kirjoitustyön aikana. Lisäksi kapteenikurssien opetussuunnitelmiin kuuluneista asutuskeskusten ja satamien puolustamiseen liittyvistä taktisista maasto- ja karttatarjoituksista saatuja kokemuksia käytettiin hyväksi kirjoitustyön aikana. Yksityiskohtien tarkentamiseksi tutkittiin joitakin sovellusmalleja maastossa sekä kuvattiin toimintaympäristöjä.²⁷⁸

Asutuskeskustaistelun koulutuksen esittelytilaisuudessa puolustusvoimain komentajalle Hämäläinen muisteli asian tarpeellisuuden ja kiireellisyyden olleen ilmeisen. Tilaisuudessa todettiin ohjesääntötyön valmistuneen aikataulun mukaisesti ja täyttäneen sille asetetut odotukset. Ohjesääntö otettiin käyttöön vain lyhyen tarkastelun ja korjausluennan jälkeen, koska

²⁷⁶ Asutuskeskustaistelun opas II: Sivut 57–58 ja 167–169

²⁷⁷ Hämäläinen Markku, eversti (evp) Taistelukoulun opettaja ja asutuskeskustaisteluoppaan kirjoittaja, Hämäläisen tiedonanto lähetettyihin kysymyksiin sähköpostitse. 20.11.2008, vastaukset ovat tekijän hallussa

²⁷⁸ Ibid.

kokeiluharjoitukset oli käynnistettävä vielä saman vuoden aikana. Samanaikaisesti valmistui useita asutuskeskustaistelun koulutustukikohtia eri puolilla maata.²⁷⁹

Asutuskeskustaistelun oppaan luonnos esiteltiin 16.–17.10.1984 jalkaväen joukko-osastojen komentajien neuvottelupäivillä.²⁸⁰ Hämäläinen muistelee oppaan esittelytilaisuudesta seuraavaa: ”*Esitellessäni kirjoittamani oppaan joukko-osastojen komentajille, oli vastaanotto torjuva, vaivautunut ja vähättelevä. Ei uskottu ko. taistelutavan olevan tarpeen ja useat asettivat kyseenalaiseksi sellaisen toiminnan onnistumisen viitaten Viipurin menetykseen. Tiedot Stalingradin, Budapestin ja Berliinin taisteluista, muista puhumattakaan, eivät olleet kovinkaan selkeinä kenenkään mielessä. Ajattelu oli varsin vanhankantaista ja muutosvastarinta vahvaa*”.²⁸¹

Ohjesäännön luonnoksia lähetettiin lausuntokierroksille ennen niiden julkaisua.²⁸² Kansallisarkistosta, Sörnäisten toimipisteeseen arkistoiduista Pääesikunnan koulutusosaston ohjesääntötoimiston julkisesta arkistosta, löytyi koko tutkittavana olevan ajanjakson osalta lukuisia lausuntopyyntöjä eri ohjesäännöistä ja oppaista. Asutuskeskustaistelun oppaisiin liittyviä lausuntopyyntöjä ei löytynyt vuoden 1951 tai vuoden 1985 oppaasta. Eversti Hämäläinen kertoi, että jälkimmäistä opasta luettiin ja siitä esitettiin kommentteja Pääesikunnassa ainakin koulutus- ja operatiivisessa osastossa sekä jalkaväkitoimistossa. Saadun palautteen ja kiireellisen aikataulun vuoksi opasta ei lähetetty aikaa vievälle lausuntokierrokselle. Tiedettiin myös, että asutuskeskustaisteluaiheen ”uutuuden” vuoksi ei joukko-osastoilla olisi välttämättä ollut suuria korjausesityksiä annettavanakaan.²⁸³

Asutuskeskustaisteluopas I:n luonnos vahvistettiin käyttöön otettavaksi helmikuussa 1986. Oppaan myötä yhtymä sai perusteet asutuskeskuksessa tapahtuvaan taisteluun. Oppaassa käsiteltiin asutuskeskustaistelun perusteiden lisäksi puolustus ja hyökkäys asutuskeskuksessa. Oppaan johdannossa todettiin taistelun asutuskeskuksessa olevan osa maaston ja muiden olosuhteiden hyväksikäyttöön pyrkivää alueellista taisteluamme. Estettäessä vihollisen pääsyä

²⁷⁹ Asutuskeskustaistelukoulutuksen esittely Puolustusvoimain komentajalle. PE:n ohjelma n:o 1305/Maavtsto/5a1/27.4.1984. T26199/F13. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. ja Hämäläisen vastaukset tutkimuskysymyksiin 20.11.2008. Vastaukset ovat tekijän hallussa.

²⁸⁰ Esikäsky jalkaväen joukko-osastojen komentajien opetustilaisuuden valmistelusta. PE:n n:o 1075/Jvtsto/Dbc/8.8.1984. T26199/Dbc3.

²⁸¹ Eversti (evp) Markku Hämäläisen vastaukset tutkimuskysymyksiin 20.11.2008. Vastaukset ovat tekijän hallussa.

²⁸² Esimerkiksi lausuntopyyntö ryhmänjohtajan oppaan käsikirjoituksesta. PE:n 768/Jvtsto/Dbc/18.4.1988. T26199/Dbc6. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁸³ Hämäläisen vastaukset tutkimuskysymyksiin. Vastaukset ovat tekijän hallussa.

valtakunnan ydinalueille olivat asutuskeskukset yleensä sijoittuneet siten, että niissä ja niistä oli taisteltava.²⁸⁴

5.3.2 Asutuskeskustaistelukoulutuksen pysyvääismääräykset

Pääesikunnan koulutusosastolla suoritettiin vuoden 1983 aikana asutuskeskustaistelun pysyvääismääräysten valmistelutyö. Asutuskeskustaistelun kouluttamista varten laadittiin omat pysyvääisasiakirjat upseeri-, toimiupseeri-, varusmies- ja reserviläiskoulutusta varten. Kansallisarkiston lähdemateriaalin perusteella pysyvääisasiakirjojen ensimmäiset luonnokset upseeri- ja toimiupseerien asutuskeskustaistelukoulutusta käsittelevästä pysyvääisasiakirjoista ovat lähetetty lausuntokierrokselle 19.9.1983. Upseerien asutuskeskustaistelukoulutusta koskevan luonnoksen lausuntopyynnön jakelu oli Pääesikunnan eri aselajitoimistoiden lisäksi meri-, ja ilmavoimien esikunnat sekä Etelä- ja Keski-Suomen Sotilasläänien esikunnat. Tiedoksi luonnos meni sotilasopetuslaitoksille. Toimiupseereille tarkoitetun asutuskeskustaistelukoulutusta koskevan luonnoksen jakelu oli jonkin verran suppeampi.²⁸⁵

Arkistosta löytyi Jalkaväkitoimiston lausunto asutuskeskustaistelun kouluttamisesta sekä upseereille että toimiupseereille. Lausunnossa oli tarkennettu runsassanaisesti koulutuksen tavoitteita sekä esitettiin asutuskeskustaistelun kouluttamista taktiikan, taistelutekniikan ja kouluttamistaidon lisäksi myös johtamistaidossa. Asutuskeskustaistelukoulutuksen opettamiseen varattuihin tunteihin esitettiin lisäystä.²⁸⁶

Verrattaessa asutuskeskustaistelukoulutuksen pysyvääismääräysten luonnoksia vahvistettuihin ei lopullinen teksti ole juurikaan muuttunut. Opetukseen varattuihin tuntimääriin oli tullut marginaalinen lisäys ja upseerien koulutuksen osalta oli huomioitu ilmavoimien kadeteille suunnattu koulutus lentotukikohdan puolustuksen kouluttamiseen.

²⁸⁴ Asutuskeskustaisteluopas I (Asutkststopas I) Luonnos. Etelä-Saimaan Kustannus Oy. Lappeenranta, 1986. Sivut 9 ja 11.

²⁸⁵ PE:n lausuntopyynnot 2537/Koul-os, koulsto/5a2/12.9.1983 T25993/F12 ja 2614/ Koul-os, koulsto/5a4/19.9.1983. T25993/F12. Lausuntopyynnot ovat arkistoitu Kansallisarkistoon, Sörnäisten toimipisteeseen.

²⁸⁶ PE:n lausunto n:o 1669/Jvtsto/5a/14.11.1983. T25993/F12. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Toimiupseerien asutuskeskustaistelukoulutuksen lausunto oli samansuuntainen.

Pysyväismääräykset asutuskeskustaistelun kouluttamisesta upseereille ja toimiupseereille julkaistiin 30.5.1984. Niissä annettiin lyhyet perusteet koulutuksen tavoitteista ja yleisjärjestyistä perus- ja jatkokoulutuskursseilla sekä kurssikohtaisista opetustavoitteista.²⁸⁷

Upseerien asutuskeskustaistelun koulutuksen tavoitteiksi määritettiin soveltaa asutuskeskustaistelussa taktiikkaa, taistelutekniikkaa ja koulutusmenetelmiä. Lisäksi heidän tuli osata arvioida oikein asutuskeskusten hyväksikäyttömahdollisuudet ja merkitys taistelun eri vaiheissa. Opetuksen painopiste oli kadettien perusopintojen aikana taistelukoulutuksessa ja kouluttamistaidossa. Kapteenikurssilla ja sitä ylemmillä kursseilla tuli opetuksen painopisteen olla taktiikassa. Kaikille kadeteille suunnatun yhteisen koulutuksen tavoitteena oli opettaa joukkueen taistelusta asutuskeskuksen aiheuttamat erityispiirteet ja niiden kouluttaminen.²⁸⁸

Toimiupseerien asutuskeskustaistelun koulutuksen tavoitteena oli lisätä toimiupseerien tietoja sekä taitoja asutuskeskustaistelun taistelutekniikasta, taktiikasta sekä kouluttamisesta. Lisäksi koulutuksen tarkoituksena oli antaa käsitys asutuskeskuksesta toiminta-alueena sekä niiden tarjoamista mahdollisuuksista taisteluun valmistautumisen ja taistelun aikana.²⁸⁹

Varusmiesten ja reserviläisten asutuskeskustaistelun koulutuksen ohjeistava pysyväismääräys julkaistiin niin ikään 30.5.1984. Pysyväismääräyksen alussa määritettiin asutuskeskustaistelun liittyvän oleellisena osana alueelliseen taisteluun. Asutuskeskustaistelun onnistumisen edellytyksenä oli siihen soveltuva tehokas taistelutekniikka, taktiikka, koulutus ja materiaali. Varusmiehille annettavan koulutuksen painopiste oli taistelutekniikassa. Taistelun erityisolosuhteissa korostui yksittäisen taistelijan, taistelijaparin ja ryhmän sekä itsenäiseen toimintaan kykenevien pienten osastojen toiminta. Koulutuksessa tuli korostaa vaatimusta kyvystä taistella saarrettuna, aloitekykyä ja mieskohtaisten taistelutaitojen hallitsemisen tärkeyttä. Asutuskeskustaistelun koulutuksen painopiste oli puolustuksessa.²⁹⁰

²⁸⁷ PE:n Koul-os PMK:t A 1:3.2.15 ja A 1:3.4.1. T25384/Dbc4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁸⁸ Ibid. sekä PE:n Koul-os. n:o 1572/Koul-os/Dbc/30.5.1984. T25384/Dbc4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Jalkaväen kapteenikurssin koulutuksen tavoitteena oli opettaa pataljoonan puolustustaistelun perusteet asutuskeskuksessa sekä kehittää oppilasupseerien taitoa asutuskeskustaistelun koulutuksessa. Esiupseerikurssin koulutuksen tavoitteena oli kehittää oppilasupseerien taitoa arvioida oikein asutuskeskusten merkitys ja hyväksikäyttömahdollisuudet sekä operaatioiden kokonaisuuden että aselajien toiminnan kannalta perusyhtymän ja sotilaspiirin puitteissa. Yleisesiupseerikurssin opetuksen tavoitteena oli kehittää oppilasupseerien taitoa arvioida oikein asutuskeskusten merkitys ja hyväksikäyttömahdollisuudet sekä sotatoimien kokonaisuuden, että aselajien toiminnan kannalta perusyhtymän, sotilaspiirin ja yhtymän puitteissa.

²⁸⁹ PE:n Koul-os PMK A 1:3.4.1. n:o 1574/Koul-os/Dbc/30.5.1984. T25384/Dbc4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste

²⁹⁰ PE:n Koul-os PMK C:15. n:o 1573/Koul-os/Dbc/30.5.1984. T25384/Dbc4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste

Aliupseerikoulussa annettava asutuskeskustaistelukoulutus sijoittui aliupseerikurssin toiselle jaksolle. Opetuksen päämääränä oli saavuttaa kyky kurssin päätyttyä johtaa aselajinsa ja koulutushaaransa mukaista ryhmää asutuskeskuksen puolustamisessa sekä yksittäisen rakennuksen valtaamisessa. Tämän lisäksi oli ryhmän miehille kyettävä kouluttamaan asutuskeskustaistelussa hallittavat mieskohtaiset suoritukset. Aliupseerikurssilla koulutukseen varattiin aikaa neljä-kahdeksan tuntia aselajin ja koulutushaaran tarpeiden mukaan.²⁹¹

Reserviupseerikurssilla annettavan asutuskeskustaistelukoulutuksen päämääränä oli saavuttaa kyky johtaa ja kouluttaa aselajinsa ja koulutushaaransa mukaista joukkuetta asutuksen puolustuksessa sekä jalkaväen ja pioneerien osalta myös hyökkäyksessä. Koulutettavien tuli kyetä johtamaan tukikohdan linnoittaminen sekä suunnittelemaan ja johtamaan sen tulenkäyttö. Reserviupseerikoulussa asutuskeskustaistelun kouluttamiseen varattiin aikaa neljä-kahdeksan tuntia aselajin ja koulutushaaran tarpeiden mukaan.²⁹²

Ryhmänjohtajakaudella asutuskeskustaistelun taitoja ylläpidettiin nuorempien saapumiserien P-, E I- ja E II-kausien aikana tapahtuvalla käytännön harjoittelulla johtaja- ja kouluttajatehtävissä. Kokelaskaudella annettavan koulutuksen päämääränä oli, että upseerikokelaat kykenivät kouluttamaan eri koulutuskausilla palveleville varusmiehille kaikkia asutuskeskustaistelussa hallittavia mies- ja ryhmäkohtaisia toimintoja. Tämän lisäksi kokelaiden tuli kyetä johtamaan aselajinsa ja koulutushaaransa mukaista joukkuetta taisteluammunnoissa sekä sota- ja taisteluharjoituksissa.²⁹³

Reserviläisille annettava asutuskeskustaistelukoulutus suunnattiin niille joukoille, joiden ensimmäinen sodan ajan tehtävä edellytti taistelua asutuskeskuksessa. Koulutuksen pysyväiskäskyn mukaisesti upseerien koulutus toteutettiin maastoharjoituksena. Sen tärkein osa oli taistelun valmistelujen ja taistelun suunnitteleminen todellisena maastoharjoituksena. Alipäällystölle ja miehistölle suunnattu koulutus annettiin taistelukoulutuksen harjoituksena koulutukseen parhaiten soveltuvilla alueilla. Koulutuksella kerrattiin taisteluun valmistautuminen sekä mies- ja ryhmäkohtaisia suorituksia. Kertausharjoitusjoukon suorittamat taisteluammun-

²⁹¹ PE:n Koul-os PMK C:15. n:o 1573/Koul-os/Dbc/30.5.1984. T25384/Dbc4. Ryhmänjohtajien taitoja ylläpidettiin nuorempien saapumiserien P + E I- ja E II-kausien aikana käytännön harjoittelulla johtaja- ja kouluttajatehtävissä.

²⁹² Ibid.

²⁹³ Ibid.

nat ammuttiin erikseen nimetyillä joukoilla, joilla oli mahdollisuudet tähän soveltuvan taisteluumapa-alueen ja rakenteiden käyttöön.²⁹⁴

5.3.3 Opetusmateriaali

Opetusmenetelmätoimistolla oli suunnitteluvastuu asutuskeskustaistelukoulutukseen liittyneen av-materiaalin valmistamisesta. Suunnittelun alkuvaiheessa tehtävään liittyivät esimerkiksi ohjeisiin liittyvän oppimateriaalin, opetuselokuvien ja piirtoheitinkalvosarjojen valmistaminen.²⁹⁵

Maaliskuussa 1983 laadittiin selvitys asutuskeskustaistelua käsittelevän av-materiaalin nykytilasta ja sen valmistamisesta. Opetusmenetelmätoimiston taustatutkimuksen perusteella asutuskeskustaisteluun liittyvää opetusmateriaalia oli rajoitetusti käytettävissä lukuun ottamatta ulkomaisia opetuselokuvia. Pääosa aiheeseen liittyvästä opetuselokuvista ja video-ohjelmista olivat peräisin Saksan Liittotasavallasta, jota muut länsimaat olivat kopioineet. Selvityksessä todettiin länsisaksalaisten elokuvien hyvätaoisina soveltuvan koulutuskäyttöömme. Ne olivat suunniteltu asutuskeskustaistelutaktiikan ja -tekniikoiden opettamista varten korkeintaan joukkueen vahvuuden osaston taistelusta. Suurin osa toimintaesimerkeistä käsitteli taistelijaa tai taistelijaparia.²⁹⁶

Kuultokuvasarjoja oli käytössä kaksi vuodelta 1962. Sarjat olivat huolella valmistettuja ja niissä käsiteltiin lähinnä taistelijan tai taistelijaparin toimintaa. Asutuskeskustaistelua käsittelevää omaa piirtoheitin kalvosarjaa ei ollut. Käytössä ollut materiaali perustuivat eri ohjesäännöistä tehtyihin kalvosarjoihin. Elokuva-arkiston materiaalista oli saatavissa sodan ajan katsauksia joita voitiin käyttää dokumentin omaisesta.²⁹⁷

²⁹⁴ PE:n Koul-os PMK C:15. n:o 1573/Koul-os/Dbc/30.5.1984. T25384/Dbc4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste

²⁹⁵ PE:n käsky n:o 43/Maavtsto/5a1/ 5.1.1983. T25384/F24. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

²⁹⁶ PE:n selvitys n:o 1089/Opetmtsto/Daa/23.3.1983. T253884/Daa8. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Lähdemateriaalin perusteella ensimmäisiä asutuskeskustaistelun liittyviä elokuvahankintoja oli suunniteltu jo toukokuussa vuonna 1982. Pääesikunnan Koulutusosasto tilasi tuolloin katsottavaksi englantilaisia opetuselokuvia. Näiden joukossa olivat elokuvat ”FIGHTING IN VILLAGES” ja ”URBAN PATROLLING.PT.1. Basic Skills” (PE:n esitys n:o 2038/Opetmtsto/7b/11.5.1982. T25384/F21)

²⁹⁷ PE:n selvitys n:o 1089/Opetmtsto/Daa/23.3.1983. T253884/Daa8. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Vuoden 1962 asutuskeskustaistelua käsittelevää kuultokuvasarjaa ei ollut käytettävissä tutkimuksen tekohetkellä. On perusteita olettaa, että kyseessä on ollut LJK:n oma tuote. Tähän viittaa myös kalvosarjan valmistusvuosi 1962.

Pääesikunnan koulutusosasto hankki ja valmisti asutuskeskustaistelua käsittelevän opetusmateriaalin vuosien 1984 ja 1985 aikana. Länsisaksassa valmistetut opetuselokuvat ”PUOLUSTUS ASUTUSKESKUKSESSA” ja ”HYÖKKÄYS ASUTUSKESKUKSESSA” jaettiin vuoden 1984 lopussa ja seuraavan vuoden alussa jokaiseen sotilaslääniin sekä Kadettikouluun, Päälystöpistoon ja Reserviupseerikouluun. Elokuvia seuranneissa käyttöohjeissa annettiin perusteet niiden käytöstä oppituntimateriaalina. Hyökkäystä käsittelevän elokuvan käytöstä opetuksessa tuli ottaa huomioon, että se ei sellaisenaan soveltunut esimerkiksi omille taktisille tai taisteluteknisille toimenpiteille. Niiden periaatteet olivat selvitettävissä omista ohjesäännöistämme.²⁹⁸

Vuoden 1985 huhtikuun lopussa jaettiin sotilaslääneille ja sotilasopetuslaitoksille kuultokuva-sarja ”TAISTELIJAN TOIMINTA ASUTUSKESKUKSESSA” ja siihen liittyvä käyttöohje. Sarjassa oli 35 kuvaa, jotka käsitelivät asutuskeskustaistelun luonnetta sekä puolustus- ja hyökkäystaistelun perusteita.²⁹⁹

5.3.4 Pahkajärven asutuskeskustaistelurata

Vuonna 1982 oli Pääesikunnan jalkaväkitoimisto aloittanut selvitystyön asutuskeskustaistelukoulutuksen toteuttamisedellytyksistä. Tällöin oli todettu Puolustusvoimilta puuttuvan edellytykset taisteluammuntojen harjoitteluun asutuskeskuksissa. Jalkaväkitoimiston pyynnöstä hankkivat sotilasasiamiehet saatavilla olevia ulkomaisia asutuskeskustaisteluratojen piirustuksia, joita hyödynnettiin suunniteltaessa Suomeen rakennettavaa asutuskeskustaistelurataa.³⁰⁰ Samana vuonna Pääesikunnan Pioneeriosasto esitteli suunnitelman asutuskeskustaistelussa tarvittavan koulutusradan rakenteista. Lähteistä ei selviä kuinka paljon suunnitelman liitteenä olevan koulutusradan rakenteiden suunnittelussa on otettu mallia sotilasasiamiesten lähettämästä materiaalista.³⁰¹

Esimerkkinä sotilasasiamiesten toimittamasta materiaalista oli kuvaus asutuskeskustaistelun kouluttamisesta Saksan Liittotasavallan armeijassa, Bundeswehrissä. 15.2.1982 päivätyn

²⁹⁸ PE:n läheteet n:o 3107/Opetmtsto/7b/10.12.1984. T25384/F26 ja 23/Opetmtsto/7b/4.1.1985.T25384/F28. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Asutuskeskustaistelua käsitteleviä elokuvia on asiakirjalähteiden mukaan esitetty hankittavaksi myös Ranskasta ja Yhdysvalloista

²⁹⁹ PE:n lähete n:o 1281/Opetmtsto/7b, 30.4.1985. T25384/F28. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

³⁰⁰ PE:n selvitys n:o 484/Jvtsto/5a1, 16.3.1983. T25993/F12. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Esimerkkejä oli hankittu Ruotsin, Länsi-Saksan, Sveitsin ja Tanskan asutuskeskustaisteluradoista ja -koulutuksesta.

³⁰¹ PE:n Pioneeriosaston diaarisoimatonta suunnitelmaa, Liite 2. 28.3.1982. T25993/F12. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

asiakirjan mukaan asutuskeskustaistelu sisältyi Bundeswehrin maavoimien koulutukseen eräänä erityisalakajina kuten taistelu metsässä. Asutuskeskustaistelun taktiset perusteet esitettiin omassa ohjesäännössään. Saksalaisilla oli asiakirjan mukaan ollut paljon asutuskeskustaisteluaiheeseen liittyvää yhteistyötä amerikkalaisten kanssa, joten heidän ohjesääntönsäkin oli yhteneväinen amerikkalaisen ohjesäännön ”Military Operations on Urbanized Terrain (FM 90 - 10)” kanssa.³⁰²

Suunnitteluvaiheessa mainittiin taisteluradalle asetettavissa vaatimuksissa mahdollisuus kouluttaa joukkoja yksittäisestä taistelijasta aina joukkueen suuruisiin osastoihin asti todenmukaisissa asutuskeskustaistelun olosuhteissa. Se edellytti, että alueen rakennukset ja maalilaitteet mahdollistaisivat joukkueen hyökkäys- ja puolustusharjoituksen toteuttamisen. Alueella tulisi olla 3-5 rakenteeltaan erilaista rakennusta tai rakennuksen osaa, joista voitaisiin ampua ainakin puolustustaistelu kovilla ampumatarvikkeilla. Asutuskeskustaisteluradan läheisyyteen suunniteltiin rakennettavan rakennuksien osia eri aseiden tuliasemien rakentamista varten.³⁰³

Asutuskeskustaisteluradan paikaksi suunniteltiin Pahkajärveä. Siellä oli tarkoitus antaa asutuskeskustaistelun tekninen ja taktinen peruskoulutus kadeteille, toimiupseeri- ja upseerioppilaille sekä Etelä-Suomen Sotilasläänin varusmiehille. Lisäksi jokaisen sotilasläänin tuli omalla alueellaan selvittää asutuskeskustaistelun harjoitteluun soveltuvia paikkoja. Selvitys sisälsi esityksen, että jokaiseen varuskuntaan tulisi saada harjoittelupaikka mies- ja ryhmäkohdasta perusharjoittelua varten.³⁰⁴

Suunnitelmat asutuskeskustaisteluradan rakentamisesta valmistuivat kesän 1983 aikana. Asutuskeskustaisteluradan rakentamispaikaksi oli päätetty Pahkajärven Sutelanmäen alue. Pääesikunnan jalkaväkitoimisto koordinoi ja Keski-Suomen Sotilasläänin esikunta johti asutuskeskustaisteluradan rakentamisen. Radan tuli valmistua vuoden 1985 loppuun mennessä. Yleissuunnitelmassa oli jo esitetty asutuskeskustaistelukoulutuksen tavoitteet varusmiehille. Suunnitteluvaiheen aikana radalle asetettavat tavoitteet olivat tarkentuneet. Radan tuli mahdollistaa hyökkäys- ja puolustusammunnat jalkaväen aseina epäsuoran tulen tukemana voimassa olevien varomääräysten puitteissa. Puoli vuotta aikaisemmin suunnittelussa oli lähdetty joukkueen puolustus- ja hyökkäysharjoittelusta sekä mahdollisuudesta suorittaa ainakin puo-

³⁰² PE:n selvitys n:o 484/Jvtsto/5a1, 16.3.1983. T25993/F12. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Sotilasasiamiesten lähettämä materiaali on selvityksen liitteenä.

³⁰³ Ibid.

³⁰⁴ Ibid.

lustustaistelu ampumatarvikkeilla.³⁰⁵ Pahkajärven asutuskeskustaistelurata rakennettiin vuoden 1984 aikana. ja sen avajaiset olivat kesäkuun 6. päivänä vuonna 1985.

5.4 Asutuskeskustaistelukoulutus

5.4.1 Koulutustarkastukset

Vuodesta 1981 tarkennettiin tarkastuskäytäntö siten, että vuosittain tarkastettiin vain tietyt sotilasläänit, puolustushaarojen joukko-osastot ja sotilasopetuslaitokset. Järjestelyn myötä sotilasläänien ja joukko-osastojen tarkastusväliksi muodostui 5-7 vuotta. Eri joukkoihin suoritettavia vuosittaisia tarkastuksia oli kymmenkunta. Koulutustarkastukset tähtäsivät annetun koulutuksellisen toimintavalmiuden kehittämiseen. Koulutustarkastuksen päämääränä oli koulutusedellytyksiin vaikuttavien tekijöiden toteaminen, saavutetun suoritustason mittaaminen tai arviointi sekä koulutusmenetelmien, suoritusten ja ohjeiden arvostelu, yhtenäistäminen ja täsmentäminen.

Tarkastuksiin osallistui koulutuspäällikön apuna 8-18 upseeria Pääesikunnan koulutus-, yleis- ja huoltoesikunnista. Koulutuspäällikön käsky tarkastettaville joukoille annettiin noin kaksi kuukautta etukäteen. Käskyn ohjelmarungosta muodostui tarkastettavan joukko-osaston kyseisten päivien päiväpalvelusohjelman runko, mikä sisälsi tarkastettavat aihealueet. Koulutustarkastuksen ohjelmaan sisältyi vähintään joukko-osaston komentajan selvitys koulutusjärjestelyistä ja -olosuhteista, upseerien ja toimiupseerien koulutustason mittaamisen ja arvioinnin, taisteluharjoituksen taistelijan peruskurssin kirjallisen ja käytännön kokeen sekä muun varusmieskoulutuksen eri osa-alueiden koulutusaiheiden tarkastelua.³⁰⁶

Tarkastuksen tärkeimmän palautteen muodosti koulutustarkastuskertomus, mihin koottiin yksityiskohtaisesti tarkastustulokset ja niistä tehdyt johtopäätökset.

Koulutustarkastukset olivat merkittävä osa koulutuksen seuranta. Koulutustarkastusten avulla voitiin antaa koulutuksen johtamis- ja suunnitteluvastuulla oleville ajankohtaista sekä to-

³⁰⁵ PE:n yleissuunnitelma n:o 2617/Opetmtsto/Daa, 20.9.1983. T25384/Daa8. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste. Myös PE:n käsky n:o 135/jvtsto/Dbc, 26.9.1983. T25993/Dbc2. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

³⁰⁶ PE:n n:o 2541/Koultsto/Daa/30.8.1983. T25384/Daa8. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

denmukaista tietoa koulutustavoitteiden saavuttamisesta, koulutusedellytyksistä tai olivatko koulutustavoitteet edes oikein ymmärretty. Koulutusjärjestelmän kehittymisen perusedellytyksenä olivat mahdollisimman konkreettiset lähtölähtökohdat. Vuodesta 1984 alkaen ovat Jalkaväen tarkastajan koulutustarkastukset kohdistuneet joukko-osastojen ampumaleireille.³⁰⁷

Uudenmaan Jääkäripataljoonan koulutustarkastuksessa vuonna 1982 todettiin Santahaminan harjoitusolosuhteiden mahdollistavan mies- ja ryhmäkohtaisen harjoittelun sekä joukkuekohtaisen harjoittelun alkuvaiheen. Helsingin lähialueilla oli vaikea löytää jääkäripataljoonalle sopivia harjoitusalueita. Vuonna 1984 Kaartin Pataljoonan koulutustarkastuksessa tehtiin samanlaiset havainnot; lähiharjoitusalueet olivat riittämättömiä ja paljon harjoituksia oli pidettävä Helsingin ulkopuolella.

Vuonna 1986 pidettiin koulutustarkastus Päälystööpistolla. Tarkastettavana oppilasharjoituksena oli asutuskeskustaisteluharjoitus. Harjoitus oli toteutettu oppituntina ja sitä täydentävänä harjoituksena. Tarkastuskertomukseen on kirjattu koulutuspäällikön havaintona: ”Neljän (4) tunnin oppitunti/harjoitus asutuskeskustaistelusta oli raskas. Neljä tuntia uutta asiaa, vaikka siihen sisältyikin elokuva (hyökkäys asutuskeskuksessa) ja noin puolen tunnin harjoitus erilaisten pesäkkeiden tarkasteluna on liian pitkä aika”. Koulutuspäällikön palautteessa puututtiin harjoituksen oppituntimaiseen toteutukseen. Jakamalla harjoitus useampaan osaan voitaisiin kullakin oppitunnilla keskittyä selkeään asiakokonaisuuteen.³⁰⁸

5.4.2 Kadettien opetussuunnitelmat

Vuosien 1980–1984 välisenä aikana käytettiin uudistetun upseerien virkatutkinnon mukaista opetussuunnitelmaa. Asutuskeskustaistelun koulutus oli sisällytetty taktiikan opetukseen I opintovuodelle. Opetussuunnitelman mukaan koulutus toteutettiin kolmen tunnin harjoituksena, joka sisälsi rakennuksen valtaamisen ja puolustamisen.³⁰⁹

Vuonna 1985 uudistettiin kadettien opetussuunnitelmat ja ne otettiin käyttöön 72. kadettikursilta alkaen. Asutuskeskustaistelukoulutus sisällytettiin taktiikan lisäksi kasvatus- ja opetus-

³⁰⁷ PE:n muistio n:o 1945/Jvtsto/Dbc//21.11.1988. T26199/Dbc6. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

³⁰⁸ PE:n käsky n:o 1247/Koultsto/51/6.5.1986. T25384/F32. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

³⁰⁹ PEkoul-os PMK A 2:3. 1286/Koultsto/Dbca/27.4.1978. T25376/Dbd4. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

oppiin kuuluvaksi osa-alueeksi. Opetussuunnitelman mukaan taktiikassa oli I opintovuotena seitsemän tunnin oppitunti aiheesta ”Komppanian puolustus asutuskeskuksessa”. II opintovuotena oli kahdeksan tunnin oppitunti aiheesta ”KivK:n hyökkäys asutuskeskuksessa”. Oppitunti sisälsi perusteet taistelusta ja tulenkäytöstä sekä suunnitelman laatimisen ja sen tarkastelun. Kasvatus- ja opetusoppiin sisältyi 4 tunnin asutuskeskustaisteluharjoitus aiheesta ”rakennuksen valtaaminen ja puolustaminen”.

5.4.3 Kertausharjoitukset

1980-luvulla jatkuivat torjuntapataljoonien kertausharjoitukset. Johtajat perehdytettiin karttaharjoituksilla sodanajan tehtäviinsä toiminta-alueella, mutta varsinaiset joukkojen harjoitukset pidettiin edelleen joko Santahaminassa tai jollain leirialueella. Vuoden 1989 syksyllä järjestettiin ensimmäinen harjoitus, missä reserviläismiehistölle annettiin asutuskeskustaistelukoulutusta. Järjestetyssä kertausharjoituksessa torjuntapataljoona harjoitteli sodanajan toiminta-alueella.³¹⁰

5.4.4 Kaartin Pataljoona

Kaartin Pataljoonassa aloitettiin henkilökunnalle suunnattu asutuskeskustaistelukoulutus vuoden 1980-luvun puolivälissä. Koulutus syntyi tarpeesta tuottaa erikoisjoukkojen torjuntaan kykeneviä sotilaspoliisiyksiköitä. Pääkaupunkiseudun joukko-osastoissa palvelleesta henkilökunnasta koottiin osasto, joista alettiin kouluttaa suojausosastoa valtion ylimmälle johdolle. Osaston koulutukseen kuului asutuskeskustaistelukoulutuksen lisäksi ampumakoulutus, missä harjoiteltiin ammuntaa lyhyille etäisyyksille. Koulutuksen aikana järjestettiin yhteistoimintaa myös silloisen poliisin erikoisryhmän kanssa. Seuraavan vuoden aikana aloitettiin valikoidun reserviläisosaston kouluttaminen.³¹¹ Erilaisia toimintatapamalleja suunniteltiin osaston omin toimenpitein. Perusteita saatiin myös asutuskeskustaistelun oppaasta sekä poliisin erikoisryhmältä.³¹²

³¹⁰ Kaukinen, Juha, majuri (evp). Opetusupseeri va HämRjP 1977. Torjuntapataljoonien kertausharjoitukset vuosina 1980-1989.,2.2.2009 Sähköpostisanoma tekijän hallussa.

³¹¹ Mölsä, Jarmo, luutnantti, Haastattelu, Kaartin Pataljoonan opetusupseeri 1985–1995. Erikoissotilaspoliisikoulutus Kaartin Pataljoonassa 1980-luvulla. 3.3.2009. Digitaalinen ääninauha tekijällä.

³¹² Mölsä, Jarmo, haastattelu, luutnantti, Kaartin Pataljoonan opetusupseeri 1985-1995. Erikoissotilaspoliisikoulutus Kaartin Pataljoonassa 1980-luvulla. 3.3.2009. Digitaalinen ääninauha tekijällä.

Asutuskeskustaistelukoulutus käskettiin Kaartin Pataljoonalle koulutuksen erityisteemaksi vuonna 1988.³¹³ Pataljoonan koulutussuunnitelmat uusittiin ja varusmiesten koulutus aloitettiin. Ensimmäinen improvisoitu asutuskeskustaisteluharjoitus järjestettiin huhtikuussa Padasjoen leirialueella, joka oli varattu vuosittaista sissiharjoitusta varten. Sissikoulutuksen ohessa harjoiteltiin asutuskeskustaistelun alkeita alueella sijainneissa rakennuksissa.³¹⁴

Niukkojen resurssien puitteissa luotiin harjoitusedellytykset asutuskeskustaistelukoulutukselle myös Santahaminaan, minne hankittiin vanhoja Tielaitoksen parakkeja. Näin päästiin aloittamaan ensimmäisiä alkeellisia harjoituksia huoneessa ja rakennuksessa toimimiseen. Vuoden 1988 aikana saatiin tietää Jussärön saaren harjoitusalueesta, missä oli tyhjillään useita rakennuksia. Vuoden 1988 syksyllä järjestettiin ensimmäinen asutuskeskustaisteluleiri Jussarössä.³¹⁵

Saarelle tehtiin asutuskeskustaistelukoulutusta varten harjoitusradat, jotka mahdollistivat ryhmän ja joukkueen harjoittelun rakennetulla alueella sekä köysikoulutuksen. Jussarössä oli ensimmäinen harjoituspaikka, missä joukot pystyivät harjoittelemaan kerrostalossa. Perusteet koulutukselle saatiin vuoden 1985 asutuskeskustaistelun opas I:stä. Tämän lisäksi toimintamenetelmiä kehitettiin kokeilemalla. Harjoittelun aikana suojarusteiden merkitys huomattiin. Esimerkiksi lasinsirpaleet ja rynnäkkökiväärin hylsyt aiheuttivat vaaratilanteita, joihin tuli varautua. Ensimmäisiä ”suojarusteita” olivat suojalasit ja sormikkaat.³¹⁶

5.4.5 Valpas-89 — asutuskeskustaistelua pääkaupunkiseudulla

Elokuun lopulla vuonna 1989 osallistui lähes 2000 miestä ja noin 200 ajoneuvoa Etelä-Suomen Sotilasläänin alueella toimivista joukko-osastoista pääkaupunkiseudulla järjestettyyn ”VALPAS-89” varuskuntasotaharjoitukseen. Harjoitus oli vuoden 1944 jälkeen suurin asutuskeskuksessa järjestetty harjoitus ja ensimmäinen, missä laajassa mittakaavassa harjoiteltiin kaupunkisodankäyntiä.

³¹³ KaartP:n esitys 1541/Koulutus- ja järjestelytoimisto/Da/5.6.1989. T27483/Da6. Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste.

³¹⁴ Vainio, Reijo, eversti (evp) haastattelu, 2.2.2009. Kaartin Pataljoonan opetusupseeri, komppanian päällikkö 1970–1977 ja pataljoonapöseeri 1987–1990. Asutuskeskustaistelukoulutus KaartP:ssä. Digitaalinen äänite on tekijän hallussa.

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Ibid.

Prikaatikenraali Airio kertoi haastattelussa Valpas-89 harjoituksen syntyneen tarpeesta järjestää harjoitus kaupungissa. 1980-luvulla koulutusjärjestelmässä johti Etelä-Suomen Sotilasläänin alueensa joukoille harjoituksen joka toinen vuosi. Harjoitukset järjestettiin metsämaastossa Lahden tai Hämeenlinnan seudulla. Väli vuosina joukko-osastot järjestivät pienempiä harjoituksia. Kaartin Pataljoonan ja Uudenmaan Jääkäripataljoonan järjestivät yhteisiä harjoituksia. Pataljoonien yhteiset harjoitukset oli järjestetty pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Vuonna 1988 pääkaupungin ulkopuolella järjestettyä pataljoonien yhteistä harjoitusta seurattaessa, syntyi ajatus harjoituksen järjestämisestä kaupungissa.³¹⁷

Harjoitus oli tarkoitus alun perin järjestää pataljoonan omana taisteluharjoituksena. Samaan aikaan Helsingin Sotilaspiirin Esikunnalla oli suunniteltu valmiusharjoitus, jolloin Etelä-Suomen Sotilasläänin johdolla yhdistettiin nämä kaksi harjoitusta. Harjoitukseen osallistui henkilöstöä lisäksi Helsingin kaupungista ja väestönsuojelusta. Kahdesta toisistaan erillisestä harjoituksesta saatiin näin yhdistettyä isompi harjoitus, missä ensimmäistä kertaa päästiin harjoittelemaan pääkaupunkiseudulla varusmiesjoukkojen ja reserviläisten kanssa.³¹⁸

Harjoitus liittyi vuoden 1989 koulutuksen päätteeseen; jääkäriprikaatin osien vastahyökkäykseen asutuskeskuksessa. Sen tarkoituksena oli harjoitella viranomaisten välistä yhteistoimintaa sekä joukkojen valmiutta toimia niin asutuskeskuksissa kuin pääkaupunkiseudullakin. Harjoitukseen osallistui Helsingin Sotilaspiirin esikunta sekä joukkoja Helsingin Ilmatorjuntarykmentistä, Panssari Prikaatista, Uudenmaan Prikaatista, Kaartin Pataljoonasta ja Uudenmaan Jääkäripataljoonasta.³¹⁹

Harjoitus muodostui kahdesta osasta. Ensin harjoituksen painopiste oli kantakaupungin alueella, missä Helsingin Sotilaspiirin esikunnan johdolla suojattiin valtakunnallisesti tärkeitä kohteita sotilaiden, poliisin ja muiden viranomaisten yhteistoimin. Sen jälkeen harjoitus jatkui varuskuntasotaharjoituksena, jonka johti Uudenmaan Jääkäripataljoonan komentaja, eversti-luutnantti Pentti Airio.³²⁰ Kaartin Pataljoona osallistui harjoituksen ensimmäiseen osaan, val-

³¹⁷ Airio, Pentti, prikaatikenraali, Haastattelu, 30.12.2008, Uudenmaan Jääkäripataljoonan komentaja 1988–1991. Valpas-89 harjoitus. Digitaalinen äänite on tekijän hallussa.

³¹⁸ Ibid.

³¹⁹ Aspara Ilkka: Valpas-89, artikkeli lehdestä Uudenmaan jääkäri 3/1989: sivut 4-5.

³²⁰ Aspara Ilkka: Valpas-89, artikkeli lehdestä Uudenmaan jääkäri 3/1989: sivut 4-5.

miuden kohottamiseen. Harjoitus oli ensimmäinen, missä Kaartin Pataljoonan joukot harjoittelivat asutuskeskustaistelua kantakaupungin alueella.³²¹

SA KUVA

KUVA 4 VALPAS-89 harjoitus

Harjoituksen toisessa vaiheessa Helsinki-Vantaan lentokentän alueelle keskitettiin harjoitusjoukkojen muodostama 10. prikaati. Prikaati harjoitteli maahanlaskun torjuntaa sekä lentokentän puolustamista. Samalla valmistauduttiin vastahyökkäystehtävää varten. Lentokentän puolustamistehtävän jälkeen siirtyi harjoituksen painopiste Itä-Helsingin alueelle, missä Vuosaaren maihinnoussut vihollinen lyötiin kahden pataljoonan ja panssarijääkärikomppanian vastahyökkäyksellä. Pataljoonat hyökkäsivät rinnan Kehä I ja Kehä III suunnasta Vuosaaren. Toinen pataljoonista hyökkäsi Vuosaaren länsi- ja eteläosiin ja toinen pataljoona Vuosaaren itäosiin. Panssarijääkärit valtasivat Vuosaaren keskustan. Onnistuneen vastahyökkäyksen jälkeen prikaatin pääosat siirtyivät takaisin lentokentän alueelle maahanlaskutorjuntatehtävään.³²²

³²¹ Mustaniemi, Timo, everstiluutnantti, koulutusupseeri ja komppanian varapäällikkö KaartP 1985–1989. Valpas-89 harjoitus, haastattelu 2.2.2009. Digitaalinen äänite on tekijän hallussa.

³²² Aspara 1989, sivut 4-5.

Harjoitus sai osakseen myös melkoista julkisuutta. Siitä oli tiedotettu ennalta viranomaisille ja medialle. Harjoituksen aikana katukuvaan ilmestyneet panssaroidut ajoneuvot keräsivät sadoittain uteliaita silmäpareja seuraamaan taistelun eri vaiheita. Harjoituksesta saatu palaute oli pääosin positiivista, kaupunkilaisten suhtautuessa myönteisesti katukuvaan ilmestyneisiin sotilaisiin. Uudenmaan jääkärit totesivat harjoituksen tarpeelliseksi ja avanneen uudenlaisia näkökulmia. Koulutuksen kannalta oli harjoitus asutuskeskusolosuhteissa erittäin hyödyllinen.³²³

³²³ Ibid.

6 AJATUKSIA ASUTUSKESKUSTAISTELUSTA JA SEN KOULUTTAMISESTA SUOMEN PUOLUSTUSVOIMISSA VUOSINA 1945–1989

Suomalaisilla oli vain vähäisiä sotakokemuksia asutuskeskustaistelusta. Tämä johtui siitä, joukkoja ei ollut koulutettu taistelemaan asutuskeskuksissa ja toisaalta toimintaympäristössäkään ei isoja asutuskeskuksia ollut. Viipurin menetyksestä huolimatta kokemukset Euroopan sotänäyttämöltä osoitti, että asutuskeskustaistelu oli huomioitava myös osana suomalaista taktiikkaa.

Sodan jälkeen kerätyistä sotakokemuksista vain murto-osa käsitteli toimintaa asutuskeskuksissa. Syyt lienevät edellä mainitut. Toisaalta seurauksena oli myös, ettei asutuskeskustaistelukoulutus siirtynyt sodan jälkeiseen koulutukseen. Sodan jälkeiset koulutusolosuhteet olivat heikommat menetettyjen harjoitusalueiden takia. Osa joukkojen kasarmeista sijaitsi kaupungeissa. Olosuhteet asutuskeskustaistelun kouluttamiselle olivat mitä otollisimmat. Miksi harjoituksia ei järjestetty kaupungeissa? Ehkä Viipurin menetys vaikutti ajatteluun. Koulutukselliset tekijät ovat varmasti olleet tärkein syy. Kaupungin ulkopuolella enemmän tilaa harjoitella. Asiaa voi tarkastella myös päinvastoin. 1950-luvun alussa ensimmäisten operatiiviset suunnitelmien antoivat perusteita koulutukselle. Oli tarve harjoitella todenmukaisessa toimintaympäristössä eli metsässä.

2. maailmansodan päättymisen jälkeen Suomen sisäpolitiikassa oli ajaututtu tilanteeseen, jossa valtiovalta uskoi kommunistien suunnittelemaan vallankaappausta. Tämän estämiseksi kohotettiin puolustusvoimissa valmiutta monin eri tavoin. Hyrylään koottiin jalkaväen kokeiluosasto, minkä eräänä tehtävänä oli asutuskeskustaistelun harjoittelu. Osaston toiminta oli suunnattu yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi. Vallan kaappausta ei koskaan tullut, mutta vuonna 1948 asutuskeskustaistelua harjoiteltiin sisäpoliittisten levottomuuksien vuoksi. Osasto Hyrylän asutuskeskustaisteluharjoittelun tarkoituksena ei ollut muu kuin sisäpolitiikan tukeminen. Osaston koko ja varustus mahdollisti iskujoukkotoiminnan harjoittelun. Perusteita asutuskeskustaistelun kouluttamiseksi koko puolustusvoimien tarpeita varten, ei mikään lähdemateriaali tue. Sisäpoliittisesti levottomalla ajalla saattaa kuitenkin olla vaikutusta siihen, että kadettien opetussuunnitelmiin lisättiin asutuskeskustaistelu vuonna 1947.

Puolustusvoimat ei ainakaan julkisen lähdemateriaalin perusteella harjoitellut asutuskeskustaistelukoulutusta laillisen järjestysvallan säilyttämistä varten. Ehkä sodan jälkeiset yleiset epävarmuuden ajat ja epäselvyys puolustusvoimien roolista vaikuttivat sen käyttöön sisäpolitiikan tukemisessa.

Uhkakuvassa ei tutkittavana ajanjakson aikana ole tapahtunut muutoksia. Suurin uhka on ollut yllätyshyökkäys. Muina uhkina olivat laajamittainen sota ja sotilaallinen ja poliittinen painostus. Terminologiassa on saattanut olla eroja. Tšhekkoslovakian miehitys vuonna 1968 on vaikuttanut ainakin aikalaislähteiden perusteella hetkellistä asutuskeskustaistelukoulutuksen merkityksen korostumista. Satamien, lentokenttien ja muiden keskeisten kohteiden suojaamiseksi suunniteltujen torjuntapataljoonien kertausharjoitukset aloitettiin 1970-luvun alussa. Kertausharjoituksissa vain johtajat kävivät toiminta-alueilla. Siellä suunniteltiin karttajarjoituksena joukkojen käyttö. Itse harjoitukset, ainakin pääkaupunkiseudulla, pidettiin kohteiden ulkopuolella.

Kapteeni Juutilaisen diplomityöhön laaditun kyselyn perusteella on varusmiehille annettu asutuskeskustaistelukoulutusta muutamia tunteja. Mihin koulutus on perustunut? Lähdemateriaalin perusteella ei asutuskeskustaistelukoulutusta ole ohjeistettu koulutuskäskyillä. Koulutuksen ajoittuminen Tšhekkoslovakian tapahtumien läheisyyteen viittaisivat läheiseen yhteyteen tapahtumien kanssa. Selitys voi liittyä joukko-osastojen valmiustehtäviin, joiden perusteella asutuskeskustaistelukoulutusta on harjoiteltu. Miksi Tšhekkoslovakian miehitys ei aiheuttanut asutuskeskustaistelukoulutuksen käynnistämistä niin kuin tapahtui kaksikymmentä vuotta myöhemmin? Tapahtumat käynnistivät kehityksen, jonka perusteella kehitettiin esimerkiksi torjuntapataljoonat. Ne olivat puolustukseen suunniteltuja raskaasti kalustettuja, eivätkä sopineet kalustonsa puolesta hyökkäykseen. Satamassa tai lentokentällä, kaupungin ulkokehällä kyettiin taistelemaan perinteisillä metsätaistelutaidoilla.

Vuonna 1979 Afganistanin miehitykseen liittynyt Kabulin valtaus osoitti miten suurvalta lamauttaa yhdellä erikoisoperaatiolla valtion päätöksentekokyvyn. Sen seurauksena syntyi tarve kouluttaa pääkaupunkiseudulla toimimaan kykeneviä joukkoja. Miksi? Ajattelutavassa oli tapahtunut muutos. Pääkaupungin merkitystä ryhdyttiin korostamaan. Maan ylin poliittinen ja sotilaallinen päätöksentekokyky päätettiin säilyttää pääkaupungissa myös kriisitilanteessa. Syntyi tarve kyetä taistelemaan kaupungissa.

Pääesikunta on ohjeistanut joukkoja asutuskeskustaistelukoulutukseen vuosittaisella koulutuskäskyllä sekä koulutuksen pysyväisasiakirjoilla. Koulutuskäskyissä on asutuskeskustaistelu ollut vuosittaisena teemana ennen 1980-lukua vain vuosina 1952 ja 1960. Tutkimus kattaa ajanjakson yli neljältä vuosikymmeneltä. Ei voi sanoa asutuskeskustaistelun koulutuksen olleen mikään painopistealue. Valittu puolustusratkaisu ja suomalaisten erityisolosuhteiden huomioiminen edellytti joukkojen kouluttamista metsämaastossa. 1950-, 1960- ja 1970-lukujen kenttäohjesäännöistä on luettavissa se sama totuus, jonka kenraali Heiskanen sanoi vuonna 1952:

”meikäläisittäin ajatellen asutuskeskuksen kohtalo ratkaistaan itse asutuskeskuksen ulkopuolella käytävin taisteluin.”

Pääesikunnan asutuskeskustaistelua ohjaavat pysyväisasiakirjat sijoittuvat 1980-luvun puolelle. Asutuskeskustaistelukoulutusta on joukoille annettu aikaisemminkin. Lähteiden perusteella koulutus on perustunut joukko-osaston tai Sotilasläänin esikunnan käskemiin ohjeisiin. Väitettä tukee myös se, että vuonna 1983 Koulutusosaston asiakirjassa todetaan vallitseva tilanne: asutuskeskustaistelukoulutusta ei joukoilla ole, sen järjestämistä ei ole ohjeistettu.

Asutuskeskustaistelun koulutus on vuoden 1948 jälkeen koulutettu joukoille esimerkiksi karttatarjoituksin. Niitä on pidetty kadeteille vuodesta 1947 alkaen. Henkilökunnan karttatarjoituksina asutuskeskustaistelukoulutus on järjestetty ainakin koulutuksen taktisten teemojen aikana. Luonnollisestikin valmiussuunnitteluun liittyviä karttatarjoituksia on tietyissä kaupungeissa järjestetty vuosittain. Taistelukoulutusta on järjestetty opetussuunnitelmien mukaan ainakin kadeteille ja varusmiehille. Annettu taistelukoulutus on antanut perusteet taistelutekniselle ja taktiselle toiminnalle.

Millaisia valmiuksia muutaman tunnin asutuskeskustaisteluharjoitus koulutettaville antaa. Hyvät, jos asiaa harjoitellaan sen jälkeen toistuvasti. Kuten esimerkiksi taistelua metsämaastossa on harjoiteltu. Huonot, jos koulutus on jäänyt yhteen harjoitukseen. Mielestäni tilannetta kuvaava esimerkki on asutuskeskustaistelukoulutuksen aloittaminen Kaartin Pataljoonassa 1980-luvun puolivälissä. Kun aikaisempaa kokemusta ei ollut, ainakaan lähimuistissa, harjoiteltiin tekniikoita kokeilemalla.

Tutkittavana olleella aikakaudella julkaistiin kolme asutuskeskustaistelun opasta. Vuoden 1951 Asutuskeskustaistelun oppaan historiasta ei arkistosta löytynyt minkäänlaisia viitteitä. Jää arvailujen varaan, onko Hyrylän kokeiluosaston asutuskeskustaisteluharjoittelusta kertynyt materiaali ollut ohjesääntötoimiston käytössä. Ilmiselvää on kuitenkin se, että asutuskeskustaistelun opas on tehty tarpeeseen. 1950-luvun alussa valmistuneet ensimmäiset operatiiviset käskyt olivat tukena sodan jälkeiselle koulutukselle. Valittujen toimintamallien takia opas jäi tarpeettomaksi. Myöskään vuosien 1985 ja 1986 oppaiden historiasta ei löytynyt ohjesääntötoimiston materiaalista mitään mainintaa. Eversti, evp Markku Hämäläisen osuus on kerrottu tutkimuksen aikana.

Mihin puolustusvoimissa annettu asutuskeskustaistelukoulutus perustuu? Kysymykseen on helppo vastata toteamalla, että syntyi tarve. Mikä aiheutti tarpeen? Siihen ei voi osoittaa pelkästään yksittäistä tapahtumaa. Vuonna 1979 tapahtunut erikoisjoukkojen toiminta Kabulissa käynnisti kehityksen. Siihen liittyi myös aikaisemmin mainittu ajattelutavan muuttuminen ja pääkaupungin merkityksen korostamisen. Yhteiskunnan muutos ja siihen liittynyt kaupungistuminen vaikuttavat kehitykseen. Toimintaympäristö on erilainen kuin, joten siellä on myös harjoiteltava.

Tutkimuksen perusteella on koko aikakauden säilynyt koulutuksellinen valmius taistella asutuskeskuksesta. 1980-luvun loppu, ennen kaikkea Kaartin Pataljoonalle käsketty asutuskeskustaistelukoulutuksen erityisteema ja VALPAS-89 harjoitus olivat tien alku kehitykselle taistella asutuskeskuksessa.

Tutkimustyössä ei tarkasteltu aliupseeri- ja toimiupseerikoulutuksen aikana mahdollisesti annettua asutuskeskustaistelukoulutusta. Sen tutkiminen myöhemmässä vaiheessa täydentäisi nyt tehtyä tutkimusta.

7 LÄHTEET

1. JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

1.1 KANSALLISARKISTO, Sörnäisten toimipiste:

Koulutusosasto/Päämaja

Sotakokemuksia

Vuonna 1941-44 koottuja sotakokemuksia T18002/4.

Vuonna 1942 koottuja sotakokemuksia MaaR ja IIIAK T18002/1

Vuonna 1943 koottuja sotakokemuksia KanR, AunR, MaaR ja Divisioonat. T18002/2

Vuonna 1943 koottuja sotakokemuksia T18002/3

Vuonna 1945 koottuja sotakokemuksia 1.DIV T18003/8-9.

Luutnantti U Valkaman kertomus, Tornio 10.6.1945.

Vuonna 1945 koottuja sotakokemuksia 2.DIV T18003/9

luutnantti Juhani Kurkialan kertomus sotakokemuksista.

Vuonna 1945 koottuja sotakokemuksia 3.DIV T18003/9 ja 10.

HELSSL T18002/11

HÄMSL T18002/12

kapteeni Herkkolan kertomukset sotakokemuksista.

Majuri Pasasen kertomukset sotakokemuksista..

KYMSL T18002/11

everstiluutnantti O Savonlahden kertomus sotakokemuksista.

PERÄPOHSL T18002/13

majuri Lahdenperän kertomus sotakokemuksista.

SATSL T18002/11

kapteeni O Lehden kertomus sotakokemuksista.

Puolustusvoimain Pääesikunta

Kenraali K A Tapolan yksityisarkisto

PvPE:n n:o 861/Jv. Tsto/9 b. 12.11.1948/PK 1664/23.

Pääesikunta Koulutusosasto

T17655

PvPE:n määräys n:o 2186/Koul.2/22.2.6.1945.T17655/11

PvPE:n n:o 620/Koul.2/22/26.1.1945/T17655/11,.

PvPE:n kirjelmä n:o 2413/Koul.2/22.29.6.1945/T17655/11,

PvPE:n ak n:o 1071/2/26 T 17655/ 13

T20168

T20169

PvPE:n n:o 240/Jv.tsto/5 b 1/6.2.1952. T20169/F85

T20170

T20171

T20172

PE:n käsky ohjesääntöjen ja oppaiden laatimisesta. PE:n n:o 2672/Ohjstotsto/8b/22.9.1955

PvPE:n n:o 3420/Koultsto/5a1. 13.12.1955. T20172/F116

PE:n n:o 3000/Koul-os/Dbc. 23.10.1978. T24605/Dbc1.

T20173

Esittely Puolustusvoimain komentajalle. Ohjststo/8b/16.1.1957.

Käsky koulutuksen järjestelystä v 1957. PE:n n:o 3300/Koultsto/5a1/7.11.1956.

T22780

PvPE:n n:o 3300/Koultsto/5a1. 29.10.1959. T22780/F166.

T23204

T24605

T25376

PEkoul-os PMK A 2:3. 1286/Koultsto/Dbca/27.4.1978. T25376/Dbd4.

T25384

T25993

PEkoul-os PMK A 1:5.1.1 Varusmieskoulutuksen yleisjärjestelyt. PE:n n:o 3100/Koulos/Dbc/29.09.1981 T25993/Eb1

T27135

T27136

Pääesikunta jalkaväkitoimisto

T18751

PvPE:n Kirje n: 299/Jv.tsto/3.b/22.3.1946

PvPE:n n:o 118/Jv.Tsto/5 a./2.2.1949/T18751/2a-5b.

PvPE:n n:o 93/Jv.tsto/5 d. 27.1.1949/T18751/5c-9g. T18751 5c-5g ja 9b-12

PvPE:n n:o 638/Jv.tsto/46. 23.10.1947/T18751/38-90,

PvPE:n 388/Jv.Tsto/3a, 10.5.1948. T18751/1a-9a

PvPE:n n:o 1450/Jv.tsto/5 b, 14.9.1949. T18751/2a-5b.

PvPE:n n:o 715/Jv.Tsto/46. 19.11.1947. T18751/38-90

1638/Jv.tsto/5 b. 15.10.1949/T18751/2a-5b.

T19645

Jalkaväen tarkastajan koulutusohje 1/1951. PvPE:n n:o 350/Jv.tsto/5 b 1/24.2.1951. T19645/F7

PvPE:n asiakirjat n:o 68/Jv.tsto/5 f 3./11.1.1950. T19645/F3

PvPE:n n:o 199/Jv.tsto/5 a 1. /30.1.1952. T 19645/F12.

PvPE:n n:o 649/Jv.tsto/5 b 1. 10.3.1950. T19645/F1 ja

PvPE:n n:o 240/Jv.tsto/5 b 1. 6.2.1952. T19645/F13.

PvPE:n n:o 1140/Jv.tsto/5 b 1, 12.7.1952. T19645/F13

PvPE:n n:o 1300/Jv.tsto/5 b 1, 8.8.1952. T19645/F13.

PvPE:n n:o 1560/Jv.tsto/5 b 1, 24.7.1951. T19645/F7

T19646

Jalkaväen tarkastajan koulutusohje PvPE:n n:o 649/Jv.tsto/5 b 1. 10.3.1950. T19646/F1.

PvPE:n n:o 200/Jvtsto/5a3. 28.1.1955. T19646/F26

T20239

T22660

PvPE:n n:o 880/Jvtsto/5 a 3. 24.4.1958. T22660/F43 .

PvPE:n n:o 250/Jvtsto/5 b 1. 10.2.1959. T22660/F48,

PvPE:n n:o 220/Jvtsto/5 b 1. 26.1.1957. T22660/F37

PvPE:n n:o 1800/Jvtsto/5 b 1. 28.9.1956. T22660/F33

T25991

PvPE:n n:o 810/Jvtsto/D 5. 27.4.1962. T25991/F6.

PvPE:n n:o 2019/Jvtsto/D5. 13.12.1963. T25991/F9

PvPE:n n:o 1785/Jvtsto/5 b 1. 2.10.1958. T25991/C-D-E.

PvPE:n n:o 2220/Jvtsto/D 5. 14.12.1962. T25991/F6

PvPE:n n:o 770/Jvtsto/D 5. 15.5.1963. T25991/F3. Kar.

PvPE:n n:o 870/Jvtsto/5 b 1. 16.5.1961. T25991/F3 ja

PvPE:n n:o 970/Jvtsto/Dca1. T25991

Jalkaväen tarkastajan diaarisoimatton muistio. 23.12.1966. T25991/D1

T25992

PvPE:n n:o 1446/Jvtsto/Dd. 23.12.1970. T25992/Dca1.

T25993

PvPE:n n:o 705/Jvtsto/Dca/.265.1975/T25993/

T26199

2. DIVISIOONA

2.DE:n n:o 252/Y1/5a/ 16.2.1953/T20291/F37

KADETTIKOULU

T23204/F239.

Kadettikoulun johtosääntö. PE:n n:o 1350/Koultsto/5a1/22.5.1967..

T22083/Dbc3-11 28-51 kadettikurssien opetussuunnitelmat

30.kadettikurssin opetussuunnitelma T22083/Dbc4.

51,kadettikurssin opetussuunnitelmaT23058

T25375/Dbc15-16 55-59 kadettikurssien opetussuunnitelma

56.Kadettikurssinopetussuunnitelmat T25375/Dc15.

T25376/Dbd1-4 60-68 kadettikurssien opetussuunnitelmat

T25376/Dbd7 70-76 kadettikurssien opetussuunnitelmat

Reserviupseerikoulu

T23204/F245

Reserviupseerikoulun johtosääntö. PE:n n:o 1350/Koultsto/5a1/22.5.1967.

.Reserviupseerikoulun asiakirja n:o 813/Koul- ja järjtsto/5a/21.4.1967

2. JULKAISTUT LÄHTEET

Ohjesäännöt ja oppaat:

Asutuskeskustaistelun opas, Helsinki, 1951.

Asutuskeskustaisteluopas II (Asutkeskstopas II). Sisälähetyseuran kirjapaino Raamattutalo Pieksamäki 1985.

Kenttäohjesääntö yleinen osa (KO yl). Helsinki 1958.

Kenttäohjesääntö yleinen osa (KO yl). Mikkeli 1973

Kenttäohjesääntö I osa (KO I). Mikkeli 1963.

Kouluttajan opas 1984, Gummerus 1984.

Kirjallisuus:

Haataja, Lauri: Demokratian opissa. SKP, vaaran vuodet ja Neuvostoliitto. Tammi, Helsinki 1988.

Halsti, H. Wolf: Talvisota 1939–1940. Otava, Keuruu 1957.

Halsti, H. Wolf: Kesäsota 1941. Otava, Keuruu 1956.

Hämäläinen, Markku: Puolustustaistelun erityispiirteitä asutuskeskuksessa. Jalkaväen Vuosikirja 1985. XVI, Vaasa Oy, Vaasa 1985.

Kilkki, Pertti: Upseerikoulutus itsenäisessä Suomessa. Pohjois-Savon kirjapaino Oy, Joensuu 1978.

Jatkosodan historia 3. Toimittanut Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto. WSOY, Porvoo 1991.

Jouko, Petteri: Porkkalan Strateginen asema, Porkkala—Tapahtumien keskellä. Edita Prima Oy, Helsinki 2007.

Jussila, Osmo: Suomen tie 1944–1948. Miksi siitä ei tullut kansandemokratiaa. WSOY, Juva 1990.

Kanninen, Ermei: Vuodet myrskyn varjossa. Otava, Keuruu 1996

Kanninen, Ermei: Suomen sotilaallinen doktriini, Strategian käsikirja, Valtion painatuskeskus. Helsinki 1983.

Kanninen, Ermei: Suomen sotilaallinen puolustus, Otava, Keuruu 1994.

Koivisto, Mauno: Historian tekijät Kaksi kautta II. WSOY, Juva 1995.

Laaksonen, Lasse: Todellisuus ja harhat. Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa 1940. Gummerus, Jyväskylä 2005.

Lappalainen, Jussi: Haluatko historian kirjoittajaksi? Gummerus, Jyväskylä 2002.

Liene, Timo: Käsi kalvan kahvassa. Gummerus, Jyväskylä. 2002

Liikola, Juha-Pekka: Sissitoiminta kaupunkissa, Ajatuksia suomalaisesta sissisodankäynnistä, Edita Prima Oy, Helsinki 2003.

Manninen, Ohto: Helsingin Sotilaspiiri 1932-1992. Gummerus, Jyväskylä 2003.

Nordberg, Erkki: Arvio ja ennuste, RT-Print Oy, Pieksamäki 2003.

Raunio, Ari: Suomen sotilaallinen uhka kylmän sodan aikana, Suursotien vuosisata, Hakapaino Oy, Helsinki 2002. .

Salminen, Juhani: Kemi elokuussa 1949, Suomen kohtalon ratkaisu. Gummerus, Jyväskylä 1995

Salminen, Pertti: Puolueettomuuden nimeen, Gummerus, Jyväskylä 1995.

Strategian käsikirja. Toimituskunta: Nieminen Esko, Kausto Heikki, Pajala Jukka, Ruhala Kalevi, Uutaniemi Pekka. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1983.

Suomalainen upseerikoulutus 200 vuotta 1779–1979. Kirjoittaneet: Kilkki Pertti, Kuosa Tauno, Viljanen T V. Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy. Joensuu 1978.

Suomen puolustusvoimat 1944–1974. WS Bookwell Oy, Helsinki 2006.

Suomen Sota 1941–1945, osa 4 Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapainon OY, Helsinki 1954.

Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset. Toimittanut Visuri, Pekka. Otava. Keuruu 2003

Suomi Juhani–Suominen Pertti: Jaakko Valtanen tammenlelväkenraali. Otava, Keuruu 2008.

Talvisodan historia 3. WSOY, Porvoo 1980. sivut 258, 260.

Tietoja maanpuolustuksesta. Sotakorkeakoulun maanpuolustuskursseja varten toimittaneet: Pajunen Aimo, Tervasmäki Vilho. Oy Länsi-Savon Kirjapaino. Mikkeli 1969.

Tietoja maanpuolustuksesta 1976: Toimituskunta Artema Kalervo, Haukilahti Väinö, Hyvärinen Erkki, Kantola Alpo, Klenberg Jan, Räisänen Seppo, Rätty Heikki, Törnudd Klaus.. Mikkeli 1976.

Tietoja maanpuolustuksesta 1984: Gummerus Oy, Jyväskylä 1984.

Tikka, Kari: Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917–1921. Gummerus. Jyväskylä 2006.

Tynkkynen, Vesa: Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Nettopaino, Joutsa 1996.

Visuri, Pekka: Puolustusvoimat kylmässä sodassa. WSOY, Juva 1994.

Visuri, Pekka: Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Otava, Keuruu 1989.

Visuri, Pekka: Suomen Turvallisuuspolitiikan ja maanpuolustuksen linjaukset. Otava, Keuruu 2003.

Erikoisjulkaisut:

Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1948. Sanoma Oy, Helsinki 1947.

Oinonen, Väinö: Sotilaskielen sanakirja I osa 1953. Yksittäiskappale

Puolustusrevisiokomitean mietintö 11.1

Julkaisut:

Opinnäytetyö

Rikkonen, Jari: Asutuskeskustaistelu suomalaisessa sotataidossa – kaupunkisodankäynnin kuva kenttäohjesäännöissä ja oppaissa 1920–2000

Lehdet:

Suomen Sotilasaikakauslehti:

N:o 2/21 Toimitus: Suomen Sotilasaikakauslehti.

Sotilasaikakauslehti:

Ahlholm, Jorma: Asutuskeskukset taktiikassa ja koulutuksessa 11/80

N:o 6/47 Frick: Taistelusta asutuskeskuksesta 6/48.

Raunio, Ari: Valmiutta nostettiin keväällä 1948. 8/1988.

Tiede ja Ase

Raatikainen: Taktiikka Suomen vapaussodassa. 4/36

Uudenmaan Jääkäri

Aspara, Ilkka: Valpas-89. N:o 3/89

Pysyväisasiakirjat:

PEKOUL-OS PAK A 09:05 liite 01: OHJESÄÄNNÖSTÖN TUOTTAMINEN. 01.11.2001.

3. HAASTATTELUT

Hämäläinen Markku, eversti evp, Taistelukoulun opettaja ja Asutuskeskustaisteluoppaan kirjoittaja. Hämäläisen tiedonanto lähetettyihin kysymyksiin sähköpostitse 20.11.2008. Vastaukset tekijän hallussa.

Jääskeläinen Kari F, eversti evp. PEkoul-os. 1977-1981, PEjvtsto 1981-1984, pups UudJP 1984-1986. Haastattelu 2.2.2009. Digitaalinen nauhoite tutkijan hallussa.

Mölsä Jarmo, luutnantti. Palvellut henkilökunnan sotilaspoliisiosastossa 1985. Haastattelu 3.3.2009. Digitaalinen nauhoite tutkijan hallussa.

Vainio Reijo, eversti evp. Palvellut Kaartin Pataljoonassa 1970-1977 opetusupseerina ja komppanian päällikkönä, Pataljoonapseeri 1987-1990. Haastattelu 2.2.2009. Digitaalinen nauhoite tutkijan hallussa.

Valtanen Jaakko, kenraali puolustusvoimien komentaja 1983–90. Haastattelu 17.2.2009. Digitaalinen nauhoite tutkijan hallussa.

4. MUUT LÄHTEET

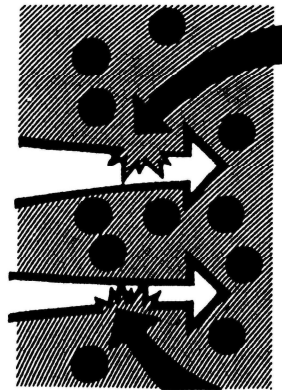
Internet:

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20070551> 24.1.2009. Laki puolustusvoimista. Annettu Helsingissä 11 päivänä toukokuuta 2007.

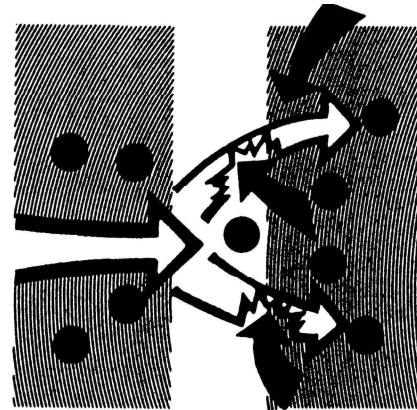
8 LIITTEET

LIITE 1 Puolustusperiaatteen kehittyminen sotien jälkeen

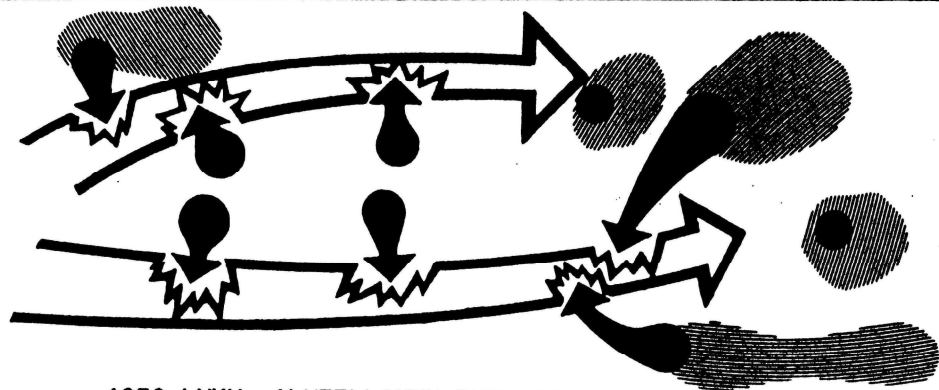
PUOLUSTUSPERIAATTEEN KEHITTYMINEN SOTIEN JÄLKEEN

1950-LUKU: PUOLUSTUSASEMA

1960-LUKU: PUOLUSTUSVYÖHYKE

1970-LUKU: ALUEELLINEN PUOLUSTUS

